

872 d 48
BUCHEDDAU'R

Sar (E)
APOSTOLION

A'R

EFENGYLWYR

A gasglwyd allan o'r

TSCRTHUR-LAN

Ac o Ysgrifennadau'r Athrawon goreu

gan E. S. Person Bettws Gwerfil Gôch.

*Meddylimch am eich Blaenoriaid, y rhai a draethasant i chi air Dum, ffydd y rhai dilyn-
wch, gan ystyried diwedd eu hymarmeddiad
hwynt. Heb. 13. 7.*

*Clarorum virorum facta posteris tradere antiquitus usi-
tatum Tacitus.*

Argraphwyd yn y Mwythig gan Thomas Jones

1704.

At y Gwir Barchedig Dad Ynghrist, Joan Arglwydd, Esgob Bangor.

P Anedrychwyf ar waekedd ac ar hacclusrwydd
hyn o orchwyl anghelhydd, am barbeithne-
dod fy hun i amhegu dim or eiaddaf ich
mylo chwi f' Aithrydeddus Arelwydd, nid allaf
ai na gwrido wrth jeddwyl am osod hyn o lyfran ger
ich bron, ond wrth ystyried y defnydd da sydd yn-
ddo (gan ei fod wedi ei gasglu allan or yscrythur Lan-
gysgrifennadau'r Athrawon goreu) a godidwgrwydd
Seintiau duriol a goffeir yma, ar manr lles, yng-
yd ar dysyrwrch ystrydol, a ddichon y faih Ejan-
lau rhagorol ei wneuthur ir wlad, ni fedrat am-
en na gobethio y bydd gwir gennyh ei dderlyn
n groesawus, a bod yn Achleswr yngeledgar iddo.

Nid oes un gwir Gristion na to'n ddrwg ac yn
esynol gandao weled yr Arghresyd, ar Annuw-
oldeb, yr Anghydsod ar grahamedigaethau, y drwg-
oesau, ar arferion llygredig sy'n halogi ac yn
marthraddo'r Egmys er gwradwydd i'n sanctaidd
resyd, er dirmyg i Enw Crist, ac er manr be-
nel ysonaeth i lawer o'r Encidiau ansarnwol a
rynaad Efe a'i werthfawr maed. Tybiais innau mae
o'r moddion goreu i geisio dirmygio'r drygau hyn;
i adferu ystryd gwir Gristianogaeth etto i'n

plith oedd gosod ger bron Esamplau'r Apostolion ar
Esfengylwyr, fel wrth eirych ar Athramiaeth ac
ymarmeddiad y Blaenoriaid rhinmedaol hyn, y de-
allo pawb mor ffyddlon-wrolwrych y dylent vmdrech
ymhlaid y ffydd a rodded unwaith i'r Sainct, ac
mor sanctaidd, mor ddurwiol a difeius y dylent ym-
ddwyn yn Gyfatebol iddo.

Dyma'r diben ar permyl o hermydd pa ham y
cymerodd y gmyr da hyn gynifer o ymdeithiau
hirsfaith, gymmaint o lasur a chaled-fyd, o ddir-
mygion ac erlidigaethau, tra buont yn eu bymyd
a'u hamser yn pregethu Esfengyl Tan-hneddyf yn
amryw barthau ac ardaloedd y byd. Ac o'r un a-
chos y maent etto yn y wisg mael hon yn anturio i
oerfelog fynydd-dir Gwynedd a Dheu-barth Ond
gan eu bod cynfaled ddiwyg a chynndrwyg yr ol-
wg arnynt, a chyn ddieithred hefyd ac mor an-
bydnabyddus yn y wlad, oddi iawn na chaffont eu
herlid a'u diystyrn yramrhon ymhlith Trigolion
Cymru (fel y Cawsant gynt mewn broydd eraill)
oddieithr i ryw wladwr da Trugarog, i ryw wrda-
tirion syber-lan ddisturio wrthynt, ac yn ol ei Esam-
pl ei hun, byfforddio eraill i wneuthur yn fawr am-
danynt. Gan ddarfod ynteu in rhagddarbodus Ly-
riawr er Gogoniant i'r sanctaidd Enw, er manr-
lles a harddwch i'ch gwlad, ac er adeiladaeth ysp-
rydol yr Eglwys a osododd Efe tan eich tadawl gad-
wriaeth, eich dethol chwi i gyfrym uchel-fmydd wr-
ddasol a'n hmyrbau, a chwithau, f' Arglwydd, trwy
'ch tadol diriondeb ach gofal tros braidd Crist yn
cyd-

yd-ymagweddu at Fucheddau'r Apostolion, nid all
od neb cymhwysach i'r croesann na chmrychwi
an eich bod hefyd oblegid eich fwydd a'ch galwre-
ligaeth, oblegyd eich duniolder a'ch Doethineb, yn
ystal ag o herwydd eich cariad a'ch cymmynasga-
mch i barob o'ch cydnabod mewn parch aadas a
hymeriad gyda pharob o'ch Cyd-wladmyr, nid oes neb
gyffelybach i'm gwneuthur yn gymmeradny gan eraill.
Canys pan ddeallio'r byd gael o honynt eu derbyn
gennych chi, f'a ddymyd parob am danynt, megis
y dymedodd Dafydd am Ahimaaz; Gwyr da ydynt
ac â chenadwriaeth dda y deuant, a chynhyfir
pawb yn ol cyngor yr Apostol i feddwl am y rhain,
eu blaenoriaid y rhai a draethafant iddynt air
Duw, ffydd y rhai a ddilynant, gan ystyried di-
weddd eu hymarweddiad hwynt. Am hynny ynteu
Barchedig Dad, rhomch gennad i mi i ddymed d'r-
hych am y llyfran hwn, megis y dymedodd Barzilai
wrth y brenhin Dafydd am ei fab, wele ef gyda'm
Harglwydd gwnewch iddo yr hyn a fyddo da
yn eich golwg. Bydded gwin gennych chi F' Ar-
glwydd dderbyn hwn megis arwydd sechan o fawr
barchedigaeth ich croesawu ich gwlad, a chan Ar-
glwydd yr Arglwyddi eich cadw a'ch cynnal ynddi
mewn hir-oes, iechyd a llwyddiant yn flaenor Apost-
olaidd i'ch Esgobaeth, yn barch ac yn achles i Gym-
ru, ac yn un o rymmufaf gynbeiliaid Eglwys Loegr.
Ac yn ol hir a dedwyddol lywodraeth ar y rhan
bonno o'r Eglwys filwraidd a ofododd Efe tan eich
ofal a'ch ymgeledd, gael o honoch eich derbyn yn

groesawus i blith yr Arch-Eigobion Gogoneddus
hin, i'ol zylly hwynt yn aslof gwynfydedig o
Eglwys orfo'edla: yn y Nef, a'ch cynnysga edda
yn y cyfarnier i phob bendithion amserol ac ysp-
rydol yw i aer-ddwys weddo ddiragrith.

Eich ufuddaf a'ch gostyngedigaf
wasanaethwr

Edward Samuel.

Bu-

Bucheddau'r Apostolion a'r EFANGYLWYR

Buchedd St. Peter yr Apostol.

ST. Peter, yr hwn cyn ei droiadigaeth a elwid Simon, oedd trawd i Andreas yr Apostol, a mab i Jonas (neu Joan) trigianudd o Bethsaida, Dinas o Galilea uchaf, yr hon a enwid hefyd Galilea'r Cenhedloedd. Philip y Tetrarch, Mab Herod a haddurnodd hi gwedi hynny â llawer o adilad oedd hard swych orceistol, ac a'i cyfenwodd hi Julias er anrhydedd i Julia merch Augustus. Y Dded yma oedd yn sefyll ar lunn llynn Gwefarech neu Fôr Tiberias, ac felly'n drigfa gyfeus i'r sawl a arferent bysgoda yn y llynn; a hynny oedd gwieth a gorchwyl Simon ac Andreas, Pan briodwyd Simon te a ynfyndodd i Capernaum, ac a drigiodd i yno gyda'i fam ynghyfraith, Yn ymmyr môr

Tiberias yr oedd y dref honno hefyd, ac yn agos i Aber yr Jorddonen; ac o herwydd ei bod cyfal a Bethsaida am bysgodta fe a fudodd Andreas yno hefyd, at ei frawd lle buont eill dau yn Cŷdymewini yn y byd i geisio ennill eu bywyd wrth y gelfyddyd enbyd drafterthus honno. Ond er eu bod yn ddigon diwyd, a gofalus yn eu swydd wael honno, er darparu mewn ffordd gywir ddiniweid gynhaliaeth iddynt eu hunain ac i'w teulu, nid ymroesant er hynny mor llwyr gwbl i'w budd a'u lleshad amserol, ag yr eisgeulufent yr hyn oedd lawer angentheitiach, sef eu gwynfyd a'u hiechydwrriaeth tragwyddol. Jo. 1. 44. Mar. 1. 29. Luc. 4. 38.

Y Tuedd-fryd crefyddol hwn a wnaeth i Simon (fel ei frawd Andreas) ymroddi'n ddisgybl i Joan Fedyddiwr, yr hwn a ymddangosodd y pryd hwnnw i ddarparu meddyliau dynion, trwy fedydd ac Edifeirwch, i groesawu'r Messiah; yr hwn yr oedd pawb o'r Jddewon yn ol prophwŷdoliathau'r yscrythur lân, yn ei ddisgwyl ynghylch yr amseroedd hynny. Diammeu ei fod ef yn dyfal hiraethu am deyrnas Dduw a *diddanwch* yr Israel, pan oedd cyn barodded i goelio'r newydd rhagorol a fynegwyd iddo gan ei frawd, *ni a gamfom y Messiah yr hwn o'i ddeongl ym Crist*: ac am hynny a bryffurodd yn gyflŷm gydag ef at yr Jesu, gan ddangos wrth ei frŷs a'i ffwdan faint oedd ei awydd

wydd i weled yr Arglwydd ardderchog hwn-
 a bod yn rhywŷr ganddo gael bod yn gyd-
 nabyddus ag ef. Ac ynteu fel y rhoddai i Si-
 mon brawf diammeu o'i gyflawn wybodaeth,
 a fynegodd iddo ei Enw ai rieni, ac y gelwid
 ef Cephass neu Petr, yr hyn o'i gyfeithau yw
 Carreg, gan ragddangos wrth y cyfenw hwn-
 a bod yn byddai ef megis craig yn gadarn ac yn
 sefydlog yn ffydd Crist, ac y goddefai ef gyf-
 ryw galedfŷd a llafur er ei fwyn ef, ag nas ga-
 lai neb eu gorfod ond y sawl a fyddai gan-
 ddo gryfdwr cerrig a chnawd o bre. *Edrych*
Fuchedd St. Andreas. Jo. 1. 41. 43. Job. 6. 12.
 44. Yr Jesu dranoeth a ymadawodd oddiyno, ac
 a aeth i Galilea; ac y mae'n gyffelybol ddar-
 fod i St. Petr ac eraill o'i ddisgyblion ei gan-
 lyn ef y ffordd honno, au bod gydag ef yn y
 briodas enwog yn Cana, lle y troeŷd y Dwis
 yn win, a myned dracheten gydag ef i Caper-
 naum, ac oddiyno i wyl y Pasc yn Jerusalem,
 er mwyn clywed ei ymadroddion a'i athrawia-
 thau graffusol, a gweled ei sawr wŷch weithre-
 doedd, a'i wŷrthfawr ryfeddodau; wrth yr
 hyn y cadarnhawyd ffydd St. Petr, ac y
 gwnaethpwyd ef yn addasir (wydd ragorol, ir-
 hon gwedi hyeny y rhyngodd bodd gan Crist
 ei alw ef. Ar ol hyn, tybir ddarfod i St. Petr
 ac Andreas ymadel ar Jesu, a myned o ho-
 nynt at eu hên swydd i bysgodta, gan ddyfod
 weithiau megis disgyblion i wrando ar ei bre-
 gethau

gethau ef, pan ddeuai ef yn agos attynt i Galilea. *V. 43. Jo. 2. 2. 12. 22.*

gwedi i Herod y Tetrarch fwrw Joan Yng-harchar, yr Jesu, gan ddeall y perygl yr oedd ynteu ynddo o herwydd creulonder Herod, a giliodd o Judea i Galilea, megis trigfa ddio-gelach iddo i breswyllo, ac yn y cyfamser hwnnw pan oedd cynnulleidta luolog o bobl yn pwylo arno i wrando gair Duw ar lann llŷn Genesareth, f'aeth i mewn i long Peter oedd wrth fin y lann, fel y gochelai ymlang y dyr-fa ac y clywid ei ymadroddion ei yn eglurach, ac a ddysgodd y bobloedd allan o'r llong. Gwedi gorphen ei bregeth, fel y gallai siccr-hau ei athrawieth a thalu i'r Pysgodwŷr, fe archodd i St. Peter wthio'r llong i'r dyfn-for a bwrw rhwyd am helfa; St. Peter a'i gŷd-wŷr a lafuriasent yn ofer trwy'r nos o'r blaen heb ddal dim, ac am hynny oeddynt anewŷllyf-gar i gymmeryd ychwaneg o flinder dielw; Ond er hynny o ran parchedigaeth i orchym-mŷn ei Arglwydd f'a fwriodd y rhwyd, yr hon yn ebrwydd a amgylchodd gyfryw haig nifeirog o bysgod ag nas gallai y rhwydau gynnal mo'nynt na'u llongau ond prin ei trof-glwyddo i dir; Yr hwn a frawychodd St. Peter at fath syndod aruthrol, pan wybu ef mac'r Jesu yw'r Arglwydd sy'n llwodraethu ar bŷc y môr, ac a'r sy'n tramwyo llwybrau'r moreodd, yn gymmaint â darfod iddo ei

cuog-

Caog-farnu ei hun oblegyd ei Anghrediniaeth
 'r blaen, megis llwyr anaddas i fod yng-
 Yngymdeithas y fath Hollalluog Fawrhydi, a dy-
 oeddedyd dos ymaith oddimrthys, canys dyn pe-
 od, a padurus myf fi, O Arglwydd. Ond Gostyng-
 ddioddwrwydd dirvfyg a thÿb wael am danom
 mferm hunain yw'r cynneddfau goreu i 'n cym-
 boblhwÿfo i dderbyn anrhydedd a goruchafiaeth gy-
 llŷnâ Chriit. St. Peter ar hyn a dderchafwyd o
 oeddigiawn dytnder gostvngeiddrwydd i radd
 dyrdderchog o urddas a chariad gyda 'i Ar-
 ach, glwydd; Yr hwn a barodd iddo nad ofnai
 ong. fod ganddo amgenach swydd iddo i'w gwasa-
 iccrnaethu, ac y gwneid ef o hynny allan yn Bys
 , fe godwr dynion, gan ddarogan y dwgidi gaerau'r
 -for Eglwys gynnifer o Enaidiau trwy ei weini-
 wÿr dogaeith ef ag a ddaliefid y pryd hwnnw o bys-
 heb god o fewn amgylchedd y thwÿd. St. Peter
 llyf-er ei fod yn ei gydnabad ei hun yn llwyr an-
 lw; heilwng, a ymroddes er hynny i gymmeryd
 ym-arn 'r swydd honno, gan ddall wrth y rhyf-
 yr edded a welsei, fod yr hwn a 'i galwasei yn ddi-
 gaig gon grymmus a galluog i'w gynnorthwyo i gy-
 dau flawni ei ddyledswydd. O herwydd pa ham y
 rof- dartsu iddo ef gyda 'i frawd a dau fab Zebedeus
 ter a alwyd y pryd hwnnw i'r un gorchwyl gogo-
 ac'r neddus yn ebrwydd adael y cwbl, a chanlyn yr
 ar Jesu, gan ymadaw yn ewyllysgar a 'i holl olud
 u'r a 'i feddiannau bÿdol, er mwyn yr anrhydedd
 ei ar dedwyddwch o fod yn ddisgybl ac yn
 og- weinidog

weinidog gwasanaethgar i Grifft er hyfforddlo
Eniediau i iechydwriaeth. *Math. 4. 12. 23*
Luc. 51. 11. Ps: 8. 8.

Ar Jefu yn y mann a wobrwyyodd ffydd ac
ufudd-dod St. Petr, wrth jachau ei famynglyf-
raith ef (yr hon oedd yn glâf o'r Crÿd poeth,
yn orweiddiog ac yn flin-iawn arni) a llaw-
er o gleision eraill a ddygpwyd atto'r pryd-
nhawngwaith hwnnw i'w dŷ ef. Bu wiw gan-
ddo hefyd letteua'r noson honno yn nhŷ St.
Petr, ac nid oes ammeu na chroesawyd ef yn
llawen ac yn barchus ganddo ef, gan ei fod or
blaen wedi cael lletty a chroesaw yn nirgeloedd
ei galon ef. *Math. 8. 14. 16. Mar. 1. 29. 34.*

Pan gynnyddodd nifer disgyblion ein Hia-
chawdr, fe a welodd yn dda ddethol deudd-
eg o honynt i'w wasanaethu ef mewn uwch
galwedigaeth ac awdurdod na'r lleill. Y rhain
a alwodd ef yn Apostolion neu Gennadon,
gan twriadu eu hanfon hwynt i bregethu, ac i
gyhoeddi'r Efengyl yn amryw barthau ac ar-
daloedd y byd, a'u cynnysgaeddu ag amgenach
doniau nag eraill o'u weinidogion, a'u sefydlu
o'r diwedd ar *ddeuddeg gorseddfaingc* ogoneddus,
i farn deuddeg llwyth Israel. Or rhai'n St. Pe-
tr o ran *trefn* a gyfrifir yn gyntaf. oblegyd fod
ei oedran a'i synwyr, ei ddiwidrwydd, a pha-
rdrwydd ei ymadrodd yn gwneud yn ddy-
ledus iddo hynny o flaenoriaeth: ond nid oedd
iddo un bennaeth awdurdodawl neu bendefig-
aeth

eth goruwch y lleill o'i gyd-Apostolion, y
 rhai oeddynt e gyd-gyfrannogion o'r un Gen-
 eddwri, ac a gawsant gan Grist gymmaint Aw-
 durdod ag ynteu. *Math. 10. 2. Marc. 3. 14.*
9. Luc. 6. 14. 16.

Gwedi dewis St. Petr i'r uchelswydd urdd-
 sol hon, f 'a ymddygodd mor ddytal-ofalus,
 nor ddiesgeulus, ac Esgud yn ei weinidogaeth,
 nor ffyddlon-tur a charedig i'w Arglwydd,
 yn gymmaint a darfod i Grist ei ddethol et a
 iau fab Zebedeus i gyfeilla ch twy cyfrinachol
 a'r lleill o'u brodyr, ac a'u gwraeth hwynt
 yn gydnabyddus a rhai o'i helyntion diugelaf.
 Ac fellŷ nid oedd neb ond y trywŷr hynny.
 yn cantod Adgyfodiad merch Jarius gyda'r Je-
 su ei hun a rhieni'r Eneth. *chrys. ser. de tram.*
sanctor. Hom 62. in Math. 17. Luc. 8. 41 51.
56. Math. 9. 18.

Gwedi ymluosogi o nifer y rhai Credadwy
 yn Galilea, yr Jesu a ddantonodd y deuddeg
 Apostolion i bregethu yn ninaloedd yr Jddewen,
 gan roddi iddynr awdurdod i sicrhau eu ha-
 thrawiaeth trwy wrthiau a rhyteddodau, trwy
 fwrw allan Gythrculiaid, ac jachau pob Clefy-
 don ac afiechyd; a gorchymyn iddynr och-
 el y Samariaid o'r naill dŷ, a'r Cenhedloedd
 or tŷ arall, a myned yn hytrach at ddefaid.
 Cytrgolledig tŷ Israel, a phan ddychwelasant
 or ymdaith honno, f 'au gwahododd hwynt
 i le anial diarffordd o'r nailltu, ac a wnaeth
 yno

yno wledd hardd-wŷch haelionus i bum mil o
wyr, gan eu porthi hwynt yn ddiganol a phum
Torth haidd a dau bysgodyn, ac wedi gollwng
ymaith y dyrfa fe a yrrodd yr Apostolion
mewn llong yn uniawn i Capernaum, ac a aeth
ei hun i'r Mynydd i weddio. Yn yr hwŷt
a'r llong ynghylch Canol y Môr, Cododd gw-
ynt a rhyterthwŷ aiw flin ar y Dwfr, hyd
onid oeddnt mewn perigl am eu hoedl. Yr
Jesu gan ddeall eu hofn a'u blinder, a'u gada-
wodd hwynt yn y Cyflwr hwnnw tan y ply-
gain dranoeth, fel y byddai'r ymwared a ddy-
gai et iddynt yn twy cymmeradwy ganddynt;
ac yna a ddaeth attynt gan rodio ar y môr.
Pan welfant hwy et ofni'n arurhr a gweiddi
a wnaethant, gan dŷbied mai drycholiaeth neu
ryw yspryd drwg vdoedd felly yn rhodio all-
an cyn llŷg y dŷdd. Eithr trodd yr Jesu eu
hofn hwynt yn llawenydd pan ddeallasant mai
et oedd, a dŷfod o honaw nid i'w niweidio
eithr i'w bachu. St. Peter ar hyn a gymerth
galon o newydd, a thrwy gennad yr Jesu a
ddefsgynnodd o'r llong, ac a rodiodd ar y
Dwfr i'w gyfartod et; Ond yr oedd ffydd yr
Apostol y pryd hwnnw yn rhŷ egwan i ym-
ryson a rhyfel-wynt tertysglyd a thonnau chwy-
ddedig, yn gymmunt a dafod iddo ddech-
reu suddo, a gortod arno weiddi *O Arglwydd*
Cadw fi. Yr Jesu (yr hwn fy gymmorth hawdd
ei gael mewn cyfyngder, ar hwn y perthyn
iddo

Ido o briodoliaeth, achub y sawl a ymddir-
 -dant wrtho) a ymaflodd yn llaw St. Peter,
 wedi ei geryddu'n garedig oblegyd ei wan-
 rediniaeth a'i betruder ai dyf, ef yn ei ol i'r
 llong, a lareiddiodd gynddaredd y tonnau,
 a hwyliodd y llong i dir Gennesareth yn
 gos i Capernaum, er mawr syndod i bawb a
 yvellant yr anfad ryfeddodau hyn, yn gym-
 naint a Chydnabod o honynt Mai gwir Fab
 Duw ydoedd, a thalu iddo'r addoliant oedd
 dyledus yn unig i Hollalluog Lywiawdr y
 yd. *Math. 9. 35. 38. 10. 1. 42. Marc 6.*
1. 12. 30 44. Luc 9. 10. 17. Math. 14.
2. 33. Mar. 6. 45. 51. Jo. 6. 1. 21.

St. Peter wedi cael bellach gyflawn ddeallt-
 yriaeth o anteidrol Alluowgrwydd yr Jesu,
 nid esgeulusodd un adeg i gyhoedd-ddatcan ei
 Oduwdod a'i Hollalluog fawrhydi ef. Canys
 pan oedd llawer nid yn unig. o'r Jddewon
 anychweledig, eithr o'i ddysgyblion hefyd gwe-
 li ymadel ag ef yn Capernaum, pan ddeall-
 -sent wrth ei bregeth ef yn y synagog nad yd-
 -oedd ei deyrnas ef o'r byd hwn, ond un
 sprydol, nefol, Tragwyddol; (ar Jesu yn gofyn
 deuddeg oeddynt hwythau hefyd yn my-
 -ed ymaith) St. Peter a gyhoedd-addefodd
 yn ei Enw ei hun a'i frodur nad ymadawent
 wy byth ag ef; Canys Ebr ef, O *Arglwydd*
at bwy arall yr awn ni; gennit ti'n unig y mae
teiriau bymyd tragwyddol, ac yr ydym ni'n
 credu

credu ac yn gwybod mai ti yw Crist Mab
 y Duw byw. Er darfod gan hynny ir ffoadur
 riaid gwrthryfelgar hyn ymwrthod a'th ysp
 rydol lywodraeth, o ran eubod yn anghyfadd
 as i'w trachwantau bydol, a'u tueddiadau cna
 wdol; etto nyni yn wastadol a ddiysgog ym
 lynwn wrthyt, a filwriwn yn ffyddlon tan dy
 faner, heb ammeu na chawn o'r diwedd ein co
 ronï gennit a gogoniant anniflannedig. Ac am
 ser arall pan oeddynt yn ymdeithio tua Cas
 area Philippi, ar Jesu'n gofyn iddynt pwy'r yd
 ych chwi'n dywedyd fy mod i? Pa beth yn
 ydych chwi y rhai am dilŷnasoch bellach ddwy
 flynedd yn ei feddwl o honof; St. Petr yn
 hwn oedd bob amser yn hŷfedr ac yn barod
 o'i atebion, a atebodd trostynt eu gyd; *Ta*
ym Crist Mab y Duw byw. sef yw hynny y Me
 ssiah yr hwn a enneiniwyd gan Dduw yn *Fre*
nbin, yn *Offeiriad*, ac yn *Brophwyd*; unig ane
 dig fab y goruchaf a'r bŷth-fŷwiol Dduw, go
 gyfywch ar Tad, a gogŷd-tragwyddol. Yr Je
 su panglybu y gyffels ragorol yma, a ddyw
 edodd wrtho, Gwyn dy fŷd ti Simon, mab
 Jonah, *Canys nid Cig a gwaed a ddadcuddiodd*
i ti y ddirgeledigaeth nefos hon ynghylch fy
anian, am swyddau. gan ei bod uwchlaw pob
deall dynol, ond fy nhad yr hwn fydd yn y nef
oesid. A chan ddarfod iddo ef dy yspdydoliae
 thu a'r ffydd ac ar wybodaeth yma; mi a'th
 wna! (yn ol arwyddocâd dy Enw) yn un o
 gerrig

gerig sylfaen fy Eglwys, ac a'i seiliaf cyn gadarned
 ar y ffydd a * addetaist megis ar graig adivsgog,
 modd nas gallo pŷrth Uffern, sef holl ruthiau a
 dichellion y Cythrael bŷth mo'i hadfeilio na'i
 gorchfygu. Ac mi a roddaf i ti (a helyd i 'th gyd-
 Apostolion) agoriadau Teyrnas Nefoedd, sef
 awdurdod i ollwng dynion i mewn i 'r Eglwys,
 ac i gau allan bechaduriaid Cildynnus, a pha-
 beth bynnag a rwymech, sef pwy bynnag a
 efgymmunech am anufudd dod a chyndynr-
 wydd ar y ddaear, a gyfrifir yn rhwymedig neu
 'n Euog ger bron gorseddfainge Duw; a phwy
 bynnag a ryddhaech ar eu gwir edifeirwch ar
 y ddaear, a fydd gwedi eu rhyddhau ger bron
 Duw yn y Nefoedd. Rhagorfraint fawr yn ddi-
 ammeu, mwy o lawer o lywodraeth ysprydol
 nag a ganhiadesid i un dŷn ericed er seiliad y
 Creadigaeth. Ond nid ydoedd hyn ddim ych-
 waneg nag a gafodd yr Apostolion eraill, canys
 (heblaw darfod i St. Petr yma ateb tros
 bawb o honynt) megis y gotynnasei 'r J. su i
 bawb, ac felly 'n rhaid iddo dderbyn y fen-
 dith i bawb a wnaethant y gyffeis honno tiwy
 ei Enau ef; heblaw hyn meddaf te a ddarfu
 i Grist mewn mann arall ioddi iddynt oll yr
 un awdurdod, ag a addawodd ef yma i St.
 Petr. Jo 6. 26. 69. Math. 16. 13. 20. Mar.
 8. 27. 30. * Chrys. ser. de Pentecoste. et Hos.
 in Math. 16. Hom. 55. te pŷstei tes omologias
 Math. 18 18. Joh. 20 23. B Yr

Yr Jhu, gan ddhruad wrth yr ymddiddan-
 ion hys, fod yr Apollolion yn jawnddeall go-
 didawgrwydd ei dduwiol Anian a Natur ei twy-
 ddau, aeth rhagddo i baratoi eu meddyliau
 hwynt eibyn ei ddioddefaint, gan ragfynegi
 iddyt y gofddai arno ddioddef llawer gan yr
Arch-offeiriaid a'r Scrifennyddion yn Jerusalem.
 ai ludd, a Chysoddi arachefen y trydydd dydd:
 St. Petr yr hwn o wir gariad ar ei Arglwydd
 ni fynnai lôn am ymadel ag ef, yn cnwedig
 trwy'r fath dyngهدten annedwydd, a ddech-
 renodd ei gerydan ef a dywedyd wrtho Arglwydd
trugarch, tosturia wrthit dy hun, ac fel y gelli'n
 hawdd, yn achub a diangc modd nas byddo
 hyn i ti. Yr Jhu gan ddeall Camgymmeriaeth
 Petr, a bod ei gyngor ef yn croesi grasusol
 amcanion Duw, ai hanfonasei ef ir byd er pry-
 nedigaeth dynol rŷw trwy ei ddioddefadau: a
 droes a to'n ddigllonus, ac a argyoddodd ei yn-
 fyd garedigwydd ef, gan ddywedyd wrtho,
aos yn fy ol i Satan, rhwystr ydwyt i mi am nad
myt yn fynned y pethau sy o Dduw, ond y te-
thau sydd o daynion set yw hynny, cilia oddi
 wrthyf, ddŷn drygtonus, yr hwn wyt yn rhoi
 ddi i mi gynddrwg cyngor ag nas gallai'r cyth-
 rael ei hun chwennych i mi gymmeryd, gwaeth,
 ceisio'r ydwyt fy maglu am rhwystru i gyff-
 awni cwyllys fy nbad, am nad yw dy fedd-
 wl enawdol yn deall fod Duw wedi fy rhag-
 ordeinio

ordeinio i er tragwyddoldeb i oddef poenau a
marwolaeth wradwyddus er gwaredu'r holl fyd
odditan Lywodraeth Pechod ac Uffern, Eithr
a chwennychit i mi fel y mae'n gnawd i ddy-
nion anysprydol achub fy hoedl, er diddym-
mu o'r achos anfeidrol Drugareddau Duw,
a amcanodd ef er iechydwriaeth i holl blant
dynion. Eithr cyflutodd yr Jesu St. Petr ym-
hen wyth niwrnod, gwedi wrth ddangos iddo
beth o ddull a Phorteiad y gogoneddus gy-
flwr, a tyddai'n daledigaeth iddo am ei of-
yng-eiddrwydd a'i atudd-dod; pan wedd-new-
idiwyd ef yngwydd Petr, Jaco, ac Joan ar fy-
nydd Tabor, a Moses ac Eleias yn ymddi-
ddan ag ef ynghylch ei ddioddetaint, ac ym-
hyfrydodd ynteu cymmaint yn y gyfeillach
netol angylaidd honno, ag y mynnasei sefvdla
ei drigfa yno, a gwnethur tair pabell, un i Grist,
ac un i Moses, ac un i Elias Eithr nis gwyddai
gan ddychryn beth yr oedd yn ei ddymedyd; ac
er hynny'r oedd ei Eiriau yn darogan rhyw
beth a ddigwyddodd ymhen hir a hwyr gwe-
ddi hyn; canys adeiladwyd yno dair Eglwys,
yn ol dymuniant yr Apostol, megis y mae f Be-
da yn tyfthiolaethu. *Marc. 9. 2. 10. de loc. sanct.*
Gwedi hyn vr Jesu a'i ddisgyblion a dram-
yasant o amgylch Galilea, a phan ddaethant
Capernaum, gofynnodd y Cyllidwyr (oedd
n derbyn arian y deyrnged) i Petr, onid oedd

yr Jesu yn talu teyrnged; Y Dreth yma
oedd hanner siel yn ol siel y Cyffegr (a hyn-
ny oedd ynghylch pymtheg Ceiniog) yr hyn
yr oedd pob mab ugain-mawyd oed a thros
hynny vn rhwymedig i 'w dalu yn offrw-
mmod ac iawn i'r Arglwydd, f'ai dod-
wyd ar y cyntaf i wasanaeth pabell y Cyfar-
fod yn ol deddf Moses; i ac yn ol hyn-
ny i wasanaeth y Deml, pan ddaeth y naill i
gadw lle 'r llall. Yr Jesu, gan hynny pan
ddaeth Petr atto ar fedr dywedyd iddo, a
achubodd ei flaen ef, gan ofyn iddo; gan bwy
y cymmer Brenhinoedd y ddaiar dreth neu
deyrnged; gan eu plant eu hun ynteu gan Est-
roniaid? atebodd St. Petr yn union mai
gan Estroniaid; gan hynny, Ebr ynteu, mae'r
plant yn rhyddion: gan arwŷddocau y dy-
lasei ynteu (a'i weision) gan ei fod ef yn tab
Duw gael ei esgusodi oddiwrth y Dreth hon-
no oedd yn perthyn i 'w Dad ef. Ond er hyn-
ny rhag eu rhwystro hwynt, f'a orch'myn-
nodd i Petr enweirio, ac i bygodŷn ddy.
fod ar ei fach ef, *ac arian ynddo*
i dalu trostynt hwy eill dau, gan
roddi i ni arwydd hynod o 'wy-
llysgarwch a gallu Duw, i gyn-
northwyo'r sawl a f'ont Ewyllyf-
gar i dalu i barh eu dyledion; *Math.*
17. 24. 27. i *Exod.* 30. 13.

*O for ac o
fynydd ac o
Eigion afo-
nydd Y den-
fyn Duw dda
i ddedmydd.
pan*

Pan oedd yr Iesu 'n piegethu yn nhŷ Petr yn Capernaum, ynghylch y modd y dylai Gristionogion ymddwyn tuag at eu brodŷr a drofoddent i 'w herbyn: St. Petr yn chwennŷch cael ychwaneg o hyspystrwydd ynghylch y dyled-ſwŷdd bwysfawr honno, a ofynnodd iddo pe fawl gwaith y byddai raid maddeu i 'r cyfryw drofoddwr? onid oedd seithwaith yn ddigon. Attebodd ynteu mai nid hyd seithwaith yn unig, eithr hyd saith-ddengwaith seithwaith; a thrwy ddammeg a ddûg ar ddeall iddo y gwna ein Tad nefol a nynt, megis y bo 'n hymddygiad ninnau tuag at ein brodŷr a drofoddant i 'u herbyn. ac felly y dylem fod yn barod i faddeu i eraill megis y chwenychem faddeuant o 'n pechodau ar law Dduw. *Math. 18. 15. 35.*

Yr un modd a'r Iesu yn nhŷ Martha yn Bethania yn ymresymmu, a thrwy ddammeg yn annog dŷnion i wiliadwri a pharodrwydd erbyn ei ddyfodiad ef i farn; ac y dylent fod megis gweision yn disgwyl eu Harglwydd adref, pan nas gwyddant amcan pa bryd y dychwelai ef; St. Petr (yn ol ei gynnesin hyfder) a ofynnodd iddo, ai wrthynt hwy ei Apostolion yn unig, ynteu wrth bawb yn gaffredinol y dywedasei ef y Ddammeg honno? i 'r hyn yr attebodd yr Iesu, y gortyddai ar bawb megis goruchwilwyr rodidi cyfrif am eu gweithredoedd a 'u hymddygiad, Eithr y gofynnid ych-

waneg gan y sawl a gawfai'r wybodaeth hyspyrlaf am ewylllys a meddwl eu Harglwydd; wrth y ddau ymotyniad yma gallwn ddeall nad ymfodlonai St. Petr, nes cael o hono gwbl-yspyslwydd am ei ddyledlwydd, a gwybod pa fudd i'w chyflawni 'n hollawl, er rhyngu bodd Duw; a bodloni ei gydwybod ei hun. *Luc. 12. 35. 48.*

Yn ol hyn fe ddaeth gwr Iefanc goludog at yr Iesu, ac a ofynnodd iddo, pa beth a wnaif fel y Caisai fywŷd trag'wyddol? Yr Iesu a ddyfsgodd i iddo 'r unig ffordd i gyrraedd ei ddymuniant, os ewyllysi *fyn'd i mewn i'r bymyd Cadw'r gorch'mynion*, atebodd y gwr Iefanc yn hyderus ac yn fraeth iawn, *mi a gedwais y rhain oll o'm i fien'fid, beth sydd yn eisien imo etto?* Eichr yr Iesu, er argyoeddi amherfleithrwydd ei ufudd-dod, a gostwng ei rytyg, a roes arno un dâsg ychwaneg nag a wnaeth ei etto, *Os ewyllysi fod yn berffaith, Ebr ef, dos gwerth yr hyn sydd gennyf, a dyro i'r tlodion, a thi a cei dryffor yn y Nef, a thyr'd Canlyn f* Y Gwr Iefanc oedd yn berchen da lawer, ac am hynny yn wrthwynebus i bwrcaflu dedwyddwch â chytrŷw brydwerth, f'aeth gan hynny ymaith yn drist, ac o chwant cadw ei fddiannau bŷdol, a fu fodlon i golli Eitfedd iaeth a 'threttadaeth drag'wyddol. Ar hyn Cymmerth yr Iesu achlyfur i fynegi i'w ddi

ddisgyblion anhawfed oedd ir lawl a roddent
 eu serch a'u goglud ar eu cyfoeth fyfued i
 deyrnas Dduw: Yr hyn pan glybu St. Petr,
 t'a ddywedodd wrtho, *we'e nyni a adarnom
 bob peth i'rh Canlyn* atb walanaethu di, *pa beth
 gan hyn a fydd i ni: attebrud yr Jesu yn yr
 meddaf i chwi, y cerch chwi, y rhai am cany-
 nasoch i yn yr adenedigaeth, nid yn unig yr au-
 rhydedd ar goruchafiaeth o fod yn wifion
 pennaf i mi yma ar y ddaear; ond mi a
 ddarparat hetyd leorodd gogoneddus i chwi yn
 y Nef, a phan eist-ddmyf ar orsedd fy ngeg-
 niant, chwithau hetvd a gewen eistedd ar dder-
 ad-g gorfedd i farnu deudd-g llwyth Iffrael. Ac
 er na cheiff eraill mor bod yn Gyfranogion
 o'r rhagoutaint honno, etto pwy bynnag a
 adawo dad neu fam neu ryw feddiannau
 bydol er mwyn fy Enw i ar Efengyl, ni bydd
 iddynt mor achos i gwyno'u colledion,
 canys hwy a dderbyniant y can cymaint o fod-
 londeb ysprydol a diddanwch yn y bywyd hwn,
 ac yn y byd a ddaw bywyd trag'wyddol:
 Digon o gyffur yn ddiamen, i beri mi yrra i
 yn ewyllysgar a'n sothach wael ddarlodedig er
 mwyn Crist, gan fod i ni addewid siccr o'r fath
 gyflawn a pharchus daledigaeth *Mat. 16, 16. 30.**

Ychydig cyn y P. 16 yr Jesu a ddechren-
 odd gyfluro ei ddisgyblion eibyn ei ddiode-
 faint, wrth fynegi iddynt am y gogoniant yr
 oedd

oedd ef i'w dderbyn gan ei Dad, a'i fod ef yr awrhon yn myned i gymmeryd meddiant o honaw, a lle'r myfi'n myned, ebr ef, ni ell-
mh chwi'r awrhon ddyod, dywedodd St. Petr wrtho, Arglwydd i bae'r wyt yn myned? ac atebodd ynteu, *lle'r myfi'n myned ni elli di'r awrhon fy nghalyn, eithr yn ol hyn i'm canlyn*. St. Petr gan hyderu gormod yn ei nerth a'i wroldeb ei hun a ddymwedodd wrtho, Arglwydd *pa ham nad allaf i dygalyn di'r awrhon*; pe le mwy dychrynadwy na dyffryn cylgod Angeu? 'rwyf yn barod, os bydd rhaid, i rod di fy Einnios droft ti. Yr Jesu gan ddeail anwadall-
 wch a gwendid dynol anian, a bod y rhai hy-
 fas eu hymffrost yn debygcaf i gilio oddiwrth eu geiriau, a thrwy ei dduwiol ragwybodaeth yn gweled na chywirai Petr mor addewid rhy-
 fygu hwnnw, a sicrhaodd ar ei air gan ddy-
 wedyd, gwedi i mi syrthio yn nwylo fy nge-
 lynion, cyn amser caniad y ceiliog, sef cyn tri o'r gloch y boreu ti am gwedi dair gwaith. Ac yn wir, er maint oedd cariad a mwyneidd-dra Christ tuag at St. Petr ar Apostolion eraill; ter iddo'r pryd hwnnw olchi eu traed hwynt, i ddygu iddynt oslyngeiddrwydd, au hyfforddio i wasanaethu'r swyddau salaf er lleihad i'w cyd-Griff'nogion; ter iddo wneuthur St. Petr yn gyfranog o'r Cymun bendigedig oigorph ai waed, ai rybuddio ef y pryd hwnnw
 cil-

eilchwel ynghylch ei godwm ai wneud yn dŷst
 o'i anguriol ofud yngardd Gethsemane, a'i
 geryddu ef yno'n bendant am ei syrthni a'i
 addiofalwch, a'i rybuddio i wilio a gweddio
 fel nad elai i brofedigaeth, gan ddywedyd er
 bod ei yspryd yn barod fod ei gnawd yn wann,
 pan arwyddocau y byddai tebyg i gael gwall
 arno i wadu Christ yn yr awr ddychrynadwy
 honno. ie t er i St Petr ei hun ymladd yn
 boethwyllt yn ei achos ef, a thorri clust Mal-
 chus gwas yr Archoffeiriad; t Er i Grist ypryd
 hwnnw ymddiddan ag ef, i beri iddo weinio
 ei gleddyf, a diwygio'r drwg a wnaethei, wrth
 iachau'n rhyfeddol y Glust a dorrafei ef; Er
 hyn ei gyd, ac ymhen ychydig ar ol hyn, f'a
 ddilynodd yr Jesu o hirbell i lŷs yr Archoffei-
 riad, lle'r haerwyd arno dair-gwaith ei fod
 yn un o ddisgyblion yr Jesu, gan rai oedd yn
 ei ammeu ef oolegyd ei leferydd ai ymddygiad,
 a chan un hefyd a'i gwelsei ef yn yr ardd yn
 ymladd yn ei achos ef. ac ynteu gan anghofio
 trwy ofn a llytddra ei holl addewidion gorch-
 estol a'i wroliath or blaen, ai gwadodd ef nid
 ar air yn unig, eithr hefyd trwy lwfon ac ym-
 regfeydd ditrifol; gan daeru'n haerllug ei fod
 cymbhelled oddiwrth fod yn ddisgybl iddo, ag
 nad adwaenai mo'no chwaith. Pechod mawr
 yn ddiammeu, yn enwedig os ystyriwn y modd
 y mae St. Marc yn adrodd ddarfod i geiliog
 canu

canu (allan o amser) lle y clybi Petr, pan
wadafei et Grist y tro cyntat; yr hyn a all-
asei fod yn ddigon i beri iddo ynigrochi a gwi-
lio o hynny allan, ag ynteu
wedi cael cyn degced arwŷdd i gofio rhybudd ein hiachawdr
ac i Edifarhau Cyn iddo ei wadu ef y ddwy-waith ddiw-
eddaf, a hefyd cyn iddo dyng-
u a rhegi nad adwaenai mono
yn wir nid yw'r Etengylwyr c-
raill yn crybwyll dim am y rhy-
bydd yma, ond yn unig am
yr amser a bennasei 'r Jesu t sef
pryd caniad y ceiliog, er mwyn
lleihau 'n garedigol Euogrwydd
drygioni St. Petr, a dannod iddo
leiaf ag a allent o Echryflondeb
ei godwm gwraddwuddus. Ac am
hynny y mae rhagor rhwng St.
Marc ar Efenylwŷr eraill yn ad-
rodd geiriau 'n Hiawchadr, canys
medd ef, cyn canu o'r ceiliog
ddwywaith, er meddant hwy-
thau cyn Canu or Ceiliog, neu
ni chan y Ceiliog er Dir yw,
gan hynny ddarfod i'r Jesu ry-
buddio Petr ddwywaith yng-
hylch ei godwm; y naill dro

*Dosperthid y nos
yn bedair gri-
iadri ieth 1.
tophon neu'r
Hwyr yn dir-
edd ar naw or
Gloch o nos ;
2. mesoniki-
on, neu Han-
ner nos, ar
ddeuddeg or
gloch o nos ;
3. Alektro-
phonia, neu
Ganiad y
Ceiliog ar
dri or gloch
y Boreu ; 4.
Proi, neu'r
Boreu
ddydd ar
chwech or
gloch y boreu
Marc. 13. 35*

yn y naill fodd, ar tro arall ffordd arall; ac heb ddian anghysondeb chwaith rhwng y ddwy ffordd a'u gilydd. Canys pan yw'n dywedyd t ni chan y Ceiliog, neu *Cyn canu o'r Ceiliog*. arwyddocau y mae yr awr honno o'r nos a elwid *ou me alektor phonesei*, neu *Bryd caniad y Ceiliog*, fel diwedd y dyddedd wiliadwriaeth neu dri a'r gloch y Boreu. Eithr pan yw'n dweud *Cyn canu o'r ceiliog ddwy waith*, mae'n darogan y canai *Geiliog* yn wir cyn yr amser i rybuddio Petr gwedi iddo ei wadu ef unwaith, ond na byddai hi yn *Bryd caniad y Ceiliog* * na orphennei ef moi gan nes iddo ei wadu ef deirgwaith. A St. Marc sy'n adrodd hyn fel y clywfai ef gan t St. Petr ei hun, yr hwn a fynegodd yn glawen Euogtrwydd ei bechod er mwyn ei dra-iselthau eu hun, a mawrhau *Gras* a dirlawr *Drugaredd Duw*, yn ei dderbŷn ef i edifeirwch. Canys ar ganiad y ceiliog yr Iesu a droes at Petr, a chan edrych yn ddigllon-garedig arno, a wnaeth iddo ddwys gywilyddio o heiwŷdd y pechod *Echrŷflon* hwnnw; ac er hynny o'i anfeidrol ddaioni a'i drugaredd a roes iddo ras i *Edifarhau* o'i blegyd; yn gymmaint ag atcosio o hono *air yr Iesu* a'i addewid ei hun, a *myned allan*, ac *mylo'n chmerwdd*. Yr hyn a ddichon ddysgu i ni mai megis na ddylem hyderu'n rhytgus yn ein cyflwr ysprydol, fel pe gallem fyw'n ddi-

ddibechod; felly nad rhaid i ni lwyrranobeithio pan dramgwŷddom, gan fod Maddeuant i'w gael ar eu gwir editeirwch i'r rhai mwyaf eu pechod. † *Jo.* 13. 18. 38. † *Jo.* 13. 1. 17. † *Math* 26. 25. 45. † *Jo.* 18. 10 11. * *Luc.* 22. 51 *Muth.* 26. 58. 69 75 *Mar.* 14. 68. 27. * *Theophylach in Marc.* 14 † *Eus: L. 2. C. 15. L. 3. C. 39. vid Vales. An. m. Art Eccl Angli cane* 16.

Ar Jesu wedi ei Adryfodiad a roddes i St. Petr arwŷdd hynod o'i ymgeledd a'i gymmod, nid yn unig trwy'r weledigaeth Angylion a barodd i'r gwragedd fynegi'r newŷdd rhagotol hwnnw'r Apostolion ac yn enwedig i Petr, v pryd y rhedodd ynteu gydag Joan at y Bedd ac y tŷ iasant mai dwŷn ei gorph ef a wnaethid: Euthr hefyd trwŷ ymddangosei hun yn bendant i St. Petr, megis y mae St. Luc a St. Paul yn tystiolaethu *Luc.* 24. 34. *1 Cor.* 15. 5. Hyn a wnaeth i'r Apostolion maill d lechreu credu adgyfodiad Christ, canys megis yr adwaenent, St petr ei fod mor ddiarfwyd a hyderus, ag nad oedd fodd iddo gael ei dwllo gan wâg-rith neu ddrychiolaeth; ai fod mor gydnabyddus ar Jesu ag nad allai gamgymerŷd mo'no, felly y gwyddent ei fod mor gywir a diragrith ag na fynnai er dim ddywedŷd celwŷdd wrthynt a thwylllo ei gŷd-Griffnogion. Am hynny ynteu Coeliasant ei ciriau

Eiriau ef megis gwirionedd diammeu, a chyfodi o'r Arglwydd yn wir gan ymddangos o bonam i Simon. Yr hyn a amlygodd yr J. su iddynt yn eglurach trwy fynych ymweled a hwynt, a bodloni amheuaeth Thomas, a mynych ymddiddan ac ymgvfeilliachu a hwynt tros ddeugain nhiwrnod, sef o ddŷdd ei adgyfodiad hyd yr Amser yr ymdderchafodd ef i'r Nefoedd. Ac unwaith yn enwedig yn ymyl Môr Tiberias, lle cawsant arwŷdd hynod o'i Hollalluog ragluniaeth ef wrth yr helta ryfeddol o bysgod a ddug ef i'w rhwŷdan, ar wledd haelionus a arlwŷodd ef iddynt erbyn eu ddyfod i dir: y pryd y Bwriodd Petr ei hun i'r môr o wir frŷs i fod ynghymdeithas ei anwyl Arglwŷdd, gan ddewis yn hytrach anturio i tyned atto ar hyd y Lwfr, nag aros oddiwrtho tan na ddeuai'r llong a'i gymdeithion eraill gydag ef i'r lann. Jo. 21. 1. 19.

Ar ol y Ciniaw hwnnw, dechreuodd yr J. su holi St. Petr, a gofyn iddo *Simon myt i yn fy ngharu i yn fwy na'r rhai hyn?* (gan argy- oeddi yn ddistaw ei ryfvgus ymffrost o'r blaen pan ddywedasei pe rhwystrid pawb o'th plegyd ti etto ni'm rhwystrid i) St. Petr yr awrhon gwedi dylgu mwy gwylder a gostyngeidd- rwdd, a atebodd yn orchwylaidd ydrys *Ar- glwŷdd, ti a wddost fy mod yn dy garu di;* er dartod i nai trwy otn dy wadu di, etto rydi

tydi a wyddost fy nghalon a phurdeb fy nghariad
 i ti. Ac t'a o'tynnodd iddo'r un peth ddwy.
 waith drachefen, nid o rai ei fod yn ammen
 ei garedigrwydd; ond megis y darfasai i St.
 Petr or blaen ei wadu ef dangwaith, felly y
 rhyngodd bod y'r Jesu roddi iddo gyfi-
 culdra cyn fynychedd i addef ei gariad tuag
 atto ef. Ac fel y dangosai'r Jesu i'w ddisgy-
 blion yr hyder oedd ganddo yn ffydd St Petr,
 ac arwŷddocau nad oedd ei godwm gwrad-
 wuddus ef, ag ynteu gwedi edifarhau o'i ble-
 gyd, yn ei wneuthur yn ddim anghymhwy-
 sach na'r Apostoli n eraill i gyflawni ei wei-
 nidogaeth, t'a orchymynnodd iddo ef yn
 gystal ag iddynt hwythau, borthi ei braidd ef,
 yr Eglwys. a rhag i neb faddwl y syrthiai ef
 drachefen trwy wan-galondid pan ruthrai pro-
 fedigaethau arno, rhaglynegodd Crist yr ar-
 hosai ef mor gadarn a diylcog yn y ffydd,
 y byddai mor ffyddlon-wrolwŷch yn eibyn
 pob bygythion a dychrynedigaethau, ag y go-
 goneddai Dduw trwy ferthŷrdod er mwyn
 Crist a'i Efigyl; *cany's arwyddodd trwy ba
 fath angen y gogoneddai Efe Dduw.*

Gwedi i'r Jesu. yn amgylchynedig gan of-
 gordd luosog o Angylion, esgyn yn orfoledd-
 us o fynydd yr oleiwydd i Entrych Nef, lle
 mac'n eistedd ar ddeheulaw Duw mewn an-
 rhaethol ogoniant: yr Apostolion wedi bod yn
 dystion

dyfion o 'i dderchafael a ddychwelasant i Jeruſalem, lle gorchymmynalei 'r Jefu iddynt aros hyd oni dderbynient yr yspryd glân, yr hwn a ddeſcynnai arnynt cyn nemmawr o ddyddiau, ac yn y cyfamſer, pan oedd yng-hylch chwech ugain o Griſtionogion ynghyd mewn goruwch-ſtall lle byddent arferol o weddio, St. Petr a 'u hannogodd hwynt i dderbyn Apostol yn lle Judas. A chan weddio 'n ddiſrifol am ytpyſol hyfforddiant yr Hollalluog i 'w gytarwyddo, ac i ddangos pa 'r un a etholalei ef (nid hwynt hwy) hwy a fwriasant goelbrennau; ac ar Matthias y ſyrthiodd y coelbren, ac eſe a gyſrifmyd ~~gwyboda~~ yr un Apostol a 'r ddeg Act. i. 9. 25.

Ymhen Deng-niwrnod gwedi 'r derchafael, a deg a deugain gwedi 'r Paſg, ſet ar wyl y Pentecost pan oedd yr Apostolion oll yn gyttun yn yr un lle; gwelodd Duw 'n dda gywiro 'r addewid a wnaethei ef iddynt o ddanfôn y diddanudd, ſet yr yspryd Glân. Yr hwn a 'u llanwodd hwynt oll, ac au cynnyſgaddodd a chyfarwyddyd rhyfeddol i ſefaru a thaſodau dieithr, wrth ddyfod i 'w plith megis gwynt nerthol yn rhuthro a llenwi 'r holl dŷ lle 'r oeddynt yn eistedd, ac ymdangos iddynt yn rhith taſodau gwahanedig megis o Dân, ac eistedd ar bob un o honynt, canys hwy oll a lanwyd ar yspryd Glân, ac a ddechreuasant ſefaru a thaſodau dicithr

diethr megis y rhoddes yr ysfrydiddynt ymadrodd, yn gymmaine a bod amryw fath ar bobloedd o Amrafaelion Genhedloedd ac ieithoedd, y rhai a ddaethent i'r wlad amryw barthau ac ardaloedd anghysbell, yn eu clywed hwynt, bob un yn ei dotod iaith naturiol ei hun, yn llefaru mawrion weithredoedd Duw. Pan aeth y gair allan o hyn, daeth y lliaws ynghyd, fynnodd hwyf ar bawb, a rhyfeddu a wnaethant wrth glywed y gwerin annysgedig hyn, a ddygafid i fynu'n wladaidd yngogledd-dir Galilea, yn myne i tra rhyfeddol weithredoedd yr Hollalluog, a gogoneddus ddirgeledi aethau'r Efyngyl, gan siarad amryw ieithoedd gwledydd mor hyfedr ac ymadroddus a'r trigolion eu hunain. A thra'r oeddynt yn synn-ryfeddu ac yn ammeu beth oedd yr achos o gyfryw anghynnefin gyfnewydiad: rhai gan wauar a ddywedasant mai meddwi ar win melus a wnaethant, a'u bod yn dadwrdd yn ynyd ac yngymysgelyd, heb wybod amcan pa beth yr oeddynt yn ei ddywedyd, cyfryw yw dichell a dryganiaeth y fall a'i swyddogion, ag y chwenychent wneuthur y rhyfeddodau mwyaf, ar pethau sancteiddiolaf yn wawd ac yn warwogerdd. Pan glybu St. Petr yr enllib gwraddwyddus yma f'a gododd ei leferydd ac a ddywedodd wrthynt mai anrhesymmol a diachos oedd yr hyn yr oeddynt yn ei feddwl ac yn ei daeru arnynt, oblegyd

oblegyd nad oedd hi ond naw or gloch o ddydd
 ac ni byddai neb arferol o yfed cyn foreued ar
 gyfan ir wyl honno. Eithr hyn a wnaethpwyd,
 ebr ef, er cyflawni'r peth a ragddywedpwyd
 trwy'r prophwyd Joel ynghylch tywallldiad yr
 yspryd glân yn nyddiau'r Messiah, ac efe a hyf-
 ysfodd iddynt mai'r Jesu a groeshoeliasid gan
 yr Jddewon oedd y Messiah, a darfod i Dduw
 ei gyfodi ef oddiwrth y meirw yn ol darogan-
 au'r scrythyrau, ac y dylent gredu'n ddiogel
 ei fod ef yn Arglwydd ac yn Grist. *Act. 2. 1.*
14. Darllen Act. 2. Gr. 14. byd W. 36.

Llawer o'r Jddewon wedi clywed geiriau St.
 Petr a ddwysbigwyd yn eu calonau, ac a'u
 barnasant eu hunain megis euog o farwolaeth y
 cyfiawn hwnnw; ac a ofynnasant i St. Petr a'r
 Apostolion eraill pa beth a wnant er mwyn
 dianc rhag y gospedigaeth a haeddasant, a der-
 byn maddeuant a thrugaredd gan Dduw? St.
 Petr a'u cynghorodd hwynt i edifarhau, am
 eu drygioni, yn enwedig o ran fod dial Duw yn
 parod i syrthio ar y Genhedlaeth drofaus hon-
 no oblegyd eu hechryllon greulondeb yn erbyn
 Christ, yr hyn nid oedd iddynt hwythau fodd
 ymachub rhagddo, ond trwy edifeirwch a chael
 u bedyddio yn enw'r Jesu a groeshoeliasent. ac
 os ymroddent i hynny, hwy a gaent faddeuant
 echodau, ac a dderbynient ddawn yr yspryd glân.
 Na y rhai a dderbyniasent ei air ef yn emyllysgar

a fedyddwyd a 'chwanegwyd at yr Eglwys y dwth-
wn bwnnw dair mil o Eneidiau. A hwy a ddang-
osafant burdeb eu Hedifeirwch wrth *barhan* yn
athrawiaeth ac yngbymdeithas yr *Apostolion*, a
derbyn y Sacrament, a chyfrannu Elusenau, a
gweddio a moliannu Duw. O gyfeillïach fen-
digidig! nid oedd yno ddim ymrafaelio yng-
hylch tiroedd a threftadaeth, ynghylch golud a
goruchafiaeth bydol. Ond pawb yn ymryson
am y mwyaf ei awudd i wneuthur Cymmwy-
nas a charedigrwydd i'w gyd-Grist'nogion; ac
am y mwyaf ei ofal a 'i ddiwydrwydd i ogone-
ddu Duw, ac i addurno ei sanctaidd Grefydd,
trwy ddifeisus a duwiol ymarweddiad. *Ad 2*
37. 47.

Yr achos o herwydd pa ham yr oedd cym-
maint o ymgyrch pobl yn Jerusalem, ar wyl y
Pentecost neu'r *Sulgwyn*, ydoedd er mwyn cy-
hoedd ddatcan moliant a diolchgarwch i Dduw
ar amser cynhayaf (yr hyn a fyddai'n gynnau
or flwyddyn yn y gwledydd gwresog hynny)
am gynnrych a ffiwythlonder cnydau'r ddaear,
ac aberthu rhan or hyn a gynnulent yn llwydd-
iannus i'w hyfguboriau. A'r Christ'nogion oe-
ddynt bellach tan rwymedigaeth ddau-ddyblig
i gadw'r wyl honno, nid yn unig o herwydd
yr achos a ddwedpwyd ond hefyd am ganiada-
hau o Dduw gyfryw gynhayaf Cnyd-fawr i'r
Efangyl; a chafglu o hono gynnifer o Eneidiau

i'r Eglwys trwy gynnyrcholaeth yr yspriyd glân,
a gweinidogaeth ei Apostolion. Am hynny yn-
teu ymgyrchasant hwythau, megis craill, i'r
Deml i addoli ac i wrando gair Duw. A digwy-
ddodd pan oedd St. Petr ac Joan yn myned
ir gosper ynghylch tri or gloch o brydnawn,
i ddyn cloff o'i Enedigaeth ofyn elusen iddynt.
Er na feddei St. Petr nac arian nac aur i ddi-
wallu ei anghenion, roedd ganddo awdurdod
i wneud iddo amgenach cymmwynas, sef i'w
troddi mewn cyflwr i ymdaro trosto ei hun; ca-
nys f' ai gwnaeth ef yn ddiascloff trwy nerth
Enw Jesu Grist o Nazareth, ac ynteu gan gy-
fodi yn holliach ddianaf aeth gyda hwynt i'r
Deml gan rodio a neidio a moli Duw. Pan gan-
fu'r bobl y rhyfeddod yma, hwy a redasant yn
frawychus, at yr Apostolion ac a ddaliasant sulw
arnynt gan feddwl mai trwy eu nerth neu eu
duwioldeb eu hunain yr iachasant y dyn Cloff.
Eithr St. Petr a gyhoeddodd mai Enw Jesu
Grist trwy flydd yn ei enw ef, a nertha-
sei'r dyn hwnnw yr oeddynt yn ei weled ac yn
ei adnabod, a'darfod i Dduw ei godi ef o
feirw gwedi iddynt hwy ei ladd ef. yna f' a
gymerib achlyssur i'w hannog i edifarhau am
y drygioni a wnaethent trwy anwybod, fel
pan ddeuai'r Jesu i ddinistrio'r Genhedlaeth
wrthnyssig anedifeiriol honno y caent hwy
faddeuant a gorphwysdra. Mynegodd hefyd

" mai'r Jesu yw'r Messiah am yr hwn y pro-
 " phwydasei Moses, Samuel, ar prophwydi
 " eraill; tod yr addewid o honaw yn perthyn
 " iddynt hwy; a darfod i Dduw ei ddanfôn ef
 " i'w bendithio, trwy droi pob un o honynne
 " oddiwrth eu drygioni, A llawer o'r rhai a
 " glywsant y gair a gredasant, a rhifedi'r gwyr
 " a wnaed ynghylch pump mil. *Act. 3. 1-12.*
 " Darll. *Act. 3. Gm. 12.* hyd y drwedd. *Act. 4.*
 " 4.

Tra'r oedd yr Apostolion fel hyn yn gwneuthur
 rhyfeddodau, ac yn pregethu'r Efengyl
 trwy ddawn a rhinwedd yr yspryd glân, yr Offeiriad
 jddewig, a blaenor y Deml ar Saduceaid, a gynhyrfid-
 gan ryw yspryd arall o ddi-hirach natur, a'u daliasant yn
 garcharorion y noson honno, ac a'u dygasant dranoeth o flaen
 Brawdle'r Jddewon, lle'r holwyd hwy gan ofyn
 iddynt trwy ba awdurdod neu ymha Enw'r iachâfant
 y dyn cloff, a Phetr yn gyflawn o'r yspryd glân
 (yn ol addewid Christ ar y fath achosion) a atebodd
 yn hyderus, gan roddi; er hynny barchedigaeth
 dyledus iddynt megis y gweddai i lywiawdwyr
 Cyfreithlon, bydded hyfypys i chwi mai trwy
 Enw Jesu Grist yr hwn a groeshoeliasoch chwi,
 ar hwn a gyfodes Duw o feirw y mae'r dyn
 yma yn sefyll yn iach geieich bron chwi,
 ac nid gwiw i chwi nag i eraill ddisgwil
 iechydwrriaeth yn neb arall. Y

cynghor

yngor yn gwybod mai gwyr annysgedig oed-
 dynt, ac yn cofio eu bod hwy gyda'r Iesu yr
 awn ychydig or blaen (fal y mae'n gyffely-
 ol ger bron y frawdle honno) a farnesid i
 r wolaeth, a ryfeddasant oblegyd eu hyfder;
 wedi eu bwrw hwynt allan o'r gynghorfa,
 ymgynghorasant ymhlith eu gilydd ynghylch
 modd i ymddwyn, a pha beth iw wneuthur i'r
 ynion hynny nid oedd iddynt mor lle i wa-
 a'r arwydd hynod a wnaethent, gan eu bod
 n hyspys i bawb yn gyftal ag iddynt hwythau,
 nd fel y rhwystrant gynnudd ac ymhelaethiad
 e Ffangyl, hwy a ymroesant i'w tost-fydwth
 a lefarent rhagllaw yn enw'r Iesu. Eithr Petr
 e Joan a'u hattebasant nad allent hwy amgen
 a thystiolaethu'r hyn a welent ac a glywsent;
 hwy 'ofynnasant farn y senedd ei hun, pa un
 yfiawnaf ger bron Duw, oedd iddynt wran-
 o arnynt hwy, ynteu ar Dduw ei hun? mor
 diarfwyd y gall y gwirion dieuog edrych yn
 yneb y barnwr Creulonaf. Nid o'nodd yr Ap-
 stolion mo'u bygythion; ac er y gwyddent fod
 n ddyledus arnynt ymddarostwng i'r awdur-
 odau goruchel mewn pethau cyfreithlon: etto
 d oeddychydig i hynny, pan fyddent
 n groesfion neu'n wrthwynebol i orchymyn-
 n Duw. Eithr wedi eu bygwth yn dryminach
 wy a'u gollyngasant ymaith yn ddigosp: ond
 d ocs ammeu na buasei'r Jddewon gwaedllyd

hynny yn ffyrniccach wrthynt oni bai rhag ofn y bobl, y rhai oeddynt oll yn gogoneddu Duw am yr hyn a wnaethid i'r dyn Claff; A hwythau wedi eu gollwng yn rhyddion a ddychwelasant at eu Cyd-Grist'nogion, ac o unfryd a wnaethant eu gveddiau ar y goruchaf Dduw ar iddo roi iddynt hyfder diarfwyd i bregethu ei Air ef yn galonnog, ac awdurdod i wneuthur gwyrthiau a rhyteddodau yn enw ei sanctaidd fab Jesu; A Duw'n ebrwydd a glybu eu herfynion ac au hail yspriydoliaethodd hwynt ar yspriyd glân: a hwy a letarasant air Duw yn hyderus. *Act 4. 1 31. Math. 10. 20.*

Ymluosogodd yr Eglwys yn llwyddiannus trwy'r moddion hynny ac o herwydd bod llawer o honynt yn dlodion, cynrifer ag oedd berchen tai neu dinoedd a'u gwerthafant, ac a ddygasant eu gwerth at yr Apostolion i'w cyfrannu i bawb yn ol eu hangenrheidiau. Eithr rhyw wr ai enw Ananias gyda Saphira ei wraig a werthodd ei dir, a chan chwennych ymddangos mor haelionus ag eraill, eithr yn ewyllysio'n ddistaw bodloni ei drachwantau cybyddaid, a ddygodd ryw gyfran o werth y tir i'w gyfrannu i gyfreidiau'r Christ'nogion; ond f'addarnguddiodd yn lledradaid y rhan arall, heb teiddio ymddiried yn Hollawl wrth Ragluniaeth Duw, gan gymmeryd arno er hynny ei fod megis eraill yn cyflegru'r cyfan i wasanacth

g ofn
Duw
hwy-
chwe-
ryd a
aw an
nu ei
uthur
taidd
her-
ar yf-
n hy-
annus
d lla-
oedd
nt, ac
i w
Eithr
wraig
ndda-
vylly-
pydd-
ir iw
d f'a
arall,
Rag-
ynny
wafa-
naeth

aeth yr Eglwys, Eithr St. Petr trwy 'r yspryd
n deall ei ragrith, a ddywedodd wtho, pa
am y llanwodd Satan dy galon i ddywedyd
Celwydd wrth yr yspryd glân, ac i ddarngudd'o
beth o werth y tir cyniti ei eidduno ir Eglwys
iddo ti ydoedd, a thi allest yn gyfreithlon ei
gadw i ti dy hun. Ond yn awr yr wyt yn euog
o bechod echryllon, gan ddywedyd o honot gel-
wydd nid wrth ddynion yn unig ond wrth
Oduw 'r yspryd glân hefyd; Ananias ar hyn a
anwyd â chyfryw ofnadwy ddychrynedigaeth,
yn cymmaint a syrthio o hono i lawr yn tarw
ger ei fron ef, ai wraig ef, a ddaeth i mewn
ymhen y teirawr wedi, a geryddwyd yn haerllug
gan St. Petr; a chan ei bod yn un or dwyll,
ni a wnaethpwyd yn rhannog or gospedigaeth.
Digon o rybudd yn ddiammeu i bob rhagrith-
wyr celwyddog ac i bob Carliaid crintach, cy-
bydd-lyd; ac yn enwedig ir lawl a ryltgant
dorri eu haddunedau neu gyslegr yspeilio Duw
o'r hyn a gyslegrwyd i wafanaeth ei Igawys
ef. *Act. 14. 32. 37. Act. 5. 1. 10.*

Parodd yr erwin gospitaliaeth hon i bawb
o'r Chriftnogion ofni'r Apostolion au perchi;
yn gymmaint ag na feiddient ymgyfeillhachu'n
gyfrinachol a hwynt. Eithr fel na ddychrynaï
hynny eraill rhag ymchwelyd ir flydd, hwy a
chwanegasant eu diwydrwydd i wneuthur daio-
ni, ac a wnaethant lawer o arwyddion a gwyr-
thiau

rhau llesfawr ymhlith y bobl: llwyddodd Duw hefyd eu hymegnion a'u dyfalwch, yn gymmaint â bod cysgod St. Petr yn iachau'r cleifion a ddygid allan yn lluoedd i'r heolydd i'w cysgodi ganddo. Gwnaeth y rhyfeddodau iachusol hyn i bawb anrhydeddu a mawrhau'r Apostolion a'u hathrawiaeth; ac yn wir nid rhyfedd hynny, gan fod y gwyrthiau a wnaethant yn ynnill mwy gogoniant a pharchedigaeth ir pysgodwyr tlodion hyn, nag oedd deilwng i Alexander neu Cæsar ynghanol eu buddigoliaethau gorcheftol, au gorfodaethau rhwysgfawr, gorfoleddus. *Act. 5. 11. 15.*

Pan ganfu'r Archoffeiriad a'r henuriaid ddiystyr eu gorchymmynion, a'r Grefydd Grifnogol beunydd yn ymledu fwyfwy; hwy a gyffrowyd gan ddirfawr lidiawgrwydd censigen a chynddaredd, ac a fynnasant ddal yr Apostolion, a'u bwrw i'r carchar cyffredin, ond yr hwn sy'n preswyllo yn y nesoedd a chwardd, yr Arglwydd a watwar, a wraddwydda ac a ddiddymma ddichellion cyfrwyddrwyg a bwriadau melldigedig y sawl a ymgyfodant yn wrthryfelgar yn erbyn ei Eglwys. f'ansonodd ei Angel o hyd nos i agoryd drysau'r Carchar, ac i arwain yr Apostolion allan, gan orchymmyn iddynt *bregethu geiriau'r fuchedd dragyryddol*: Yr hyn a gyflawnasant yn awyddus gan fyn'd yn foreu ir Deml i athrawiaethu, Tra-noeth cisteddafod yr Henuriaid wedi ymgyffod

fod a anfonasant swyddogion i gyrchu'r Apost-
 olion attynt o'r carchar. Y rhainy a gawsant
 drysau'n siccr-gauedig, ar ceidwaid yn gwi-
 o yn ofalus, Eithr y carcharorion a aethent
 ymaith pan glybu'r cyngor y newydd, fynnodd
 arnynt, *ac ammen a wnaethant yn eu cylch hwy*
a beth a ddenuai o hyn: Ond gan glywed eu
 bod yn y Deml, gyrrasant am danynt; a phan
 ddathent ger bron, gofynnodd yr Archoffe-
 riad iddynt, pa ham y beiddiasent dorri gorch-
 ymmyn y senedd, trwy'r hwn y gwahardde-
 id iddynt bregethu yn Enw'r Jesu. Ac wele,
 ebr ef, chwi a lanwasoch y Ddinas a'ch ath-
 rawiaeth, gan beri i'r bobl goelio ein bod ni
 yn euog o farwolaeth y Messiah, fel ped faech
 yn chwennych eu hannog i ddial ei waed ef ar-
 nom ni. Attebodd St. Petr ar Apostolion, er
 bod ufudd-dod yn ddyledus i'w llywodraeth-
 wyr mewn pethau cyfreithlon, fod arnynt fwy
 rhwymedigaeth i ufuddhau i Dduw, yr hwn a'i
 gwnaeth ei hwynt yn dystion o adgyfodiad Je-
 su Grist, yr hwn ebr ef a laddasoch chwi ac
 a groeshoeliasoch ar bren. Yr hwn a dder-
 chafodd Duw yn dywyfod ac yn iachawdr i roi
 Edifeirwch i Israel a maddeuant pechodau, ac
 er bod y cyngor yn ewyllysio eu distewi, nid
 allent hwy lai nag adrodd a chyhoeddi yr hyn
 yr oedd yr yspryd glân yn ei siccrhau trwy
 gynnifer o ryfeddodau. Yr ymadroddion duw-
 iol

iol hyn, yn lle bodloni, a gynnyddasant ddig-
llonedd y barnwyr, yn gymmaint ac ymgyngh-
hori o honynt am eu lladd hwynt Eithr Ga-
mahel dyfgawdr enwog o 'r Gyfraith, ag yn-
teu yn un o bendefigion y Cyngor (wedi gor-
chwinmya bwrw'r Apostolion allan) a laryei-
ddiodd eu cynddeiriog-wylle amcanion, wrth
ddwyn ar gôf iddynt ddarhod i Theudas a Ju-
das y Galilead gafglu disgyblion ynghyd or
blaen, a phob un o'r ddau yn cymmeryd arno
mui Efe oedd y Messiah; y rhain a ddifeth-
wyd gan y rhaglawiad Rhufeinig; au dilynwyd
a wasgarwyd; canys dihenyddwyd * Theudas
a dygpwyd ei ben ef i Jerusaleu. A * chym-
deithion Judas y Galilead am ymderfysgu yn
erbyn Cæsar a ddinystrowd gan Pilat, yr hwn a
gymysgodd eu gwaed hwynt ynghyd a 'u ha-
berthau. Am y dynion hyn gan hynny ebr
ef, y ffordd oreu i'w gadael llonydd iddynt:
canys os o ddynion y mae'r athrawiaeth hon,
hi a ddiddymmit o honi ei hun, canys yr oe-
ddynt yn gweled na oddefai Duw i un twy-
llwr lwyddo, a gymmerai arno Enw'r Messiah
Eithros o Dduw y mae (megis yr oedd yn gy-
ffelyb iawn ei bod, gan fod yr Apostolion yn
gwaeuthur cyfryw wyrthiau a rhyfeddodau iw
sicrhau hi) nid yw ond gwaith ofer ceisio 'i
gwrthwynebu, ie ac anghyfiawn hefyd, canys
felly f' a 'ci ceiryn ymladd yn erbyn Duw, troes
ymad-

ymadroddion pwyllog y gwr synhwyrol yma, feddyliau 'r barnwyr, a hwythau a 'mrocsant i 'w ffangellu yn unig, ac au gollyngasant ymaith, gan eu gwahardd megis o'r blaen na lefarent rhagllaw yn Enw'r Jesu. yr Apostolion a ymostyngasant i'r gospedigaeth yn llawen ac yn gyffurus, gan gyfri'n barch iddynt gael dodddef amharch o achos yr Efangyl; Ac ni ddi-galonwyd mo'nynt trwy'r dirmygiadau ar dychrynedaethau hyn: ond, megis pe buasai ffangellau eu gwrthwynebwyr yn eu cymmell i ychwaneg o ddiwydrwydd, ni pheidiafant beunydd yn ddurgel ac yn gyhoeddus â phregethu Jesu Grist. Llwyddiannus rwydd-deb a ffynniafant yr Efangyl a gynhyrfodd yr Jddewon i godi blinach erlidiau yn erbyn yr Eglwys; hyd oni chymmellwyd y Christ'nogion i ddiangc o Jerusalem, ac i fyn'd ar wascar hyd y gwledydd oddiamgylch, ac nid arhosodd ond ychydig o honynt yn y Ddinas heblaw'r Apostolion. Ond yr hyn a amcanasei'r Jddewon er dinystr, a drodd Duw yn ffynniant i'r Grefydd Grist'nogol: mor ofer yw dychymmygion dynion, pan fo'nt yn wrthwynebol i ewyllys ac amcanion yr Hollalluog. Canys y Disgyblion, a wascareddid trwy eu creulondeb hwynt, a bregethasant yn ffynnadwy hyd y Pentrefi; ar ffydd megis Palmwydden gadarn a Dyfodd fwyfwy pan oedd-id fwyaf yn ceisio eu gorthrymmu; a gwaed

y Cyn-ferthyr Stephen a wnaethpwyd yn wr-
 taith i'r Eglwys, ymhlith eraill Pregethodd Phi-
 lip y Diacon yn llwyddiannus yn Sabaste Di-
 nâs o Samaria; a thrwy'r gwyrthiau iachusol
 a wnaeth Duw trwyddo ef, f'a ynnillodd la-
 wer o'r Trigolion i'r flydd, ac a'u bedydd-
 iodd hwynt yn Enw'r Jesu. Wrth yr hyn y ga-
 llwn ddeall fod gan Ddiaconiaid awdurdod i
 bregethu ac i fedyddio fel y mae Eglwys Loegr
 yn arferu. Pan glybu'r Apostolion hynny hwy
 a ddanfonasant St. Petr ac Joan i orphen yr hyn
 a ddechreuasai Philip (canys nid oedd ef mewn
 cwbl urddau) ac i ddodi dwylo arnynt fel y
 derbynient yr yspryd Glân Ymhlith troedig-
 ion Samaria, yr oedd un Simon, swynwr cyf-
 rwys-ddrwg, Yr hwn yn hir o amser a hudasai'r
 bobl ehud hynny, yn gymmaint a bod pawb o
 honynt yn dywedyd am dano, *Mawr allu Duw*
yn hwn, Eithr pan ganfu fod rhyfeddodau Phi-
 lip yn rhagori ar ei swyngyfareddau twyllodrus
 ei hun, cymmerodd ynteu arno gredu, ac Efe
 a fedyddwyd gyda'r llall: a phan welodd mai
 trwy arddodiad dwylo'r Apostolion y rhoddid
 yr yspryd Glân; f'a gynnygiodd eu do-
 bri hwynt ag arian er cael o honaw ynteu'r un
 awdurdod. Eithr gwrthododd St. Petr ei gyn-
 nygion drygionus, ac a ddywedodd iddo atcaf-
 rwydd ei gyflwr melldigedig, ac a'i cyngho-
 rodd, ef ei edifarhau ac i weddio ar Dduw am
 faddeu

fadden iddo ddrwg-feddylfryd ei galon, am iddo dybied y meddiennid dawn Duw trwy arian. ac ynteu gan edrych yn wyneb-drift a ddeislyfodd ar yr Apostolion weddio trosto ef, rhag syrthio o ddial Duw arno ef. ond nid oedd ei Edifeirwch ond rhagrithiol megis y cawn weled yn y mann. *Act. 5. 17. 42. † Eus. Ecc. H, L. 2. C. 11. † Theoph. in Luc. cap. 13. Act. 8. 4. 24. Act. 7. 59.*

Petr ac Joan wedi aros ennyd yn Samaria, a Phregethu 'r Etangyl ymhentrefydd y wlad honno, a ddychwelasant i Jerusalem ac a dri-gasant yno tan ddiwedd yr Etlid. *Act. 8. 25.*

Pan gafodd y Christnogion lonyddwch, tramwyodd St. Petr i ymweled ar Eglwyfi a blannefid yn Judæa, Galizæa a Samaria, a chan ddyfod i Lydu Dinas o lwyth Ephraim, f'a wnaeth ei Athrawiaeth yn gymmeradwy yn y gymmydogaeth honno, wrth iachau un Æneas, gwr a fuafci er ys wyth mlynedd yn orweiddiog ac yn glaf o 'r parlvs; ac a ynnyllodd i 'r ffydd holl drigolion y Dref honno a phentref arall oedd yn ymyl yno a elwid Saron. Fe a gyrchwyd oddyno i Joppa, lle cododdef Grift-noges dduwiol elusengar o farw yn fyw a elwid Tabitha neu Dorcas. Yr hyn a fu hyspys drwy holl Joppa, a llawer a gredasant yn yr Arg-lwydd, *Act. 9. 31. 42.*

Tra 'r oedd St. Petr yn cyfanneddu yn Joppa
yn

yn nhŷ un Simon, Barcer; rhyngodd bodd gan
 Grift gywiro'r addewid a wnaethei ef o roi i-
 ddo agoriadau teyrnas Nef, sef awdurdod i
 ollwg y cenhedloedd i mewn i'r Eglwys Grift-
 'nogol. Cornelius, Canwriad bucheddol, gwr
 cenhedlig o Eneidigaeth, a Phroselyt y porth o
 ran crefydd, oedd blaenffrwyth Troedigaeth y
 Cenhedloeth. Hwn oedd yn trigfannu yn Cae-
 aræa, ac wedi cael gwybodaeth am Dduw wrth
 ddarllen yr ysgrifhyrau, f'a ymddygodd yn
 dduwiol ac yn elusengar, gan fynych ympry-
 dio a gweddio ar Dduw, ac annog a hyffor-
 ddio ei deulu i wneuthur felly. Y cynneddfau
 rhagorol hyn a wnaeth i Dduw roddi ychwan-
 ego'i fendith iddo, ac anfon atto Angel o'r Nef
 i beri iddo yrru am St. Petr i Joppa yr hwn a
 ddysgai iddo ffordd iechydwriaeth. Ond gan fod
 yr Apostol etto heb ei lwyr-ddiddysfnu oddiwrth
 goel-grefydd yr Jddewon, ac yn meddwl fod
 yn anghyfreithlon iddo ymgyfeillachu ar Cen-
 hedloedd: gwelodd Duw'n dda ei ddarparu
 ef i'r gennadwri trwy weledigaeth a amlygodd
 iddo y gallai yn rhŷdd fwytta o bob math a'r
 fwŷdydd, ie o'r hyn a gyfrifid gan yr Jdde-
 won yn aflan: yr hyn hefyd a ddeonglwyd yn
 eglurach iddo gan yr yspryd Glân, gan ddwyn
 ar ddeall iddo fod Duw'n sancteiddio'r Cen-
 hedloedd; ac y gallai ynteu fyned yn ddibe-
 rrulder i bregethu'r Efangyl iddynt. Parattodd

hyn

hyn feddwl St. Petr i dderbyn cennadon Cornelius, ac i fyned gyda hwynt i Cæsaræa, lle cafodd ef weled mewn gwirionedd nad yw Duw dderbyniwr wyneb, ond ymhob Cenhedl, y neb sy'n ei ofni ef ac yn gweithredu cyfiawnder sydd gymmeradwy ganddo ef. Canys tra'r oedd ef yn pregethu'r Efangyl yn nhŷ Cornelius lle'r oedd llawer o'i Garedigion ef wedi ymgasglu i gyfarfod St. Petr, syrthiodd yr yspryd glân ar bawb oedd yn clywed y gair, ac ynteu pan ganfu'r Cenhedloedd wedi derbyn yr un arwydd troedigaeth ac a gawsant hwythau, a welodd yn anrhesymmol ommedd Bedydd oddiallan iddynt, ac am hymny a orychymmynodd eu bedyddio hwynt yn enw'r Arglwydd, a'u corpholaethu yn yr Eglwys megis gwir aelodau or Unrhyw; ac er mwyn eu hathrawiaethu ymhellach yn seiliau'r Gredydd Grist'nogol; i'arhosodd yno ennyd o ddyddiau ar eu dymuniant hwy. *Ast. 10. 1. 48.*

Pan ddychwelodd St. Petr i Jerusalem y Christ'nogion Enwaededig yn farrug a ymraaeliasant ag ef, am ymgvfeillachu o honaw a'r Cenhedloedd; yr hyn fel y tybiasant hwy, oedd fai llwyr anesgusodol. Eithr f'a'u bodonodd hwynt wrth fynegi iddynt fel y buasei o'r dechreu i'r diwedd, yn gymmaint â darfod iddynt droi ei digofaint yn ei erbyn ef, yn fofiant a diolchgarwch i Dduw am roddi o hono i'r

i'r Cenhedloedd hefyd Edifeirwch i fywŷd.
Asf. 11. 1. 17.

Ynghylch hyn y tybir fyned o St. Petr i Antioch (mae Dr. *Cave* yn dweud ei fod ef yno cyn troedigaeth Cornelius) a'i fod ef tros faith mlynedd yn Esgob ar yr Eglwys honno, heb gytanneddu yno yn wastadol, Eithr yn trammwy yn tynych i bregethu, ac i gadarnhau ffydd yr Eglwŷlydd a seiliasid mewn lleoedd eraill; gan drigo weithiau yn Jerusalemlle daeth St. Paul i ymweled ag ef, ac yr arhosodd gydag ef bymtheng niwrnod. *Eusf. Cliron. Dupin. 58. Gal. 1. 18.*

Pan oedd St. Petr yn Jerusalemlle, daeth Herod Agrippa i lywodraethu Judæa tan ymroddraeth Claudius Cæsar. Ac fel y byddai mewn cariad a chymmeriaeth gyda'r Brodorion, f'a gyfododd erlid ffyrnig yn erbyn yr Eglwŷs, gan wŷbod mai'r ffordd oreu i ddyhuddo a bodloni'r Jddewon, oedd aberthu'r Christ'nogion iw creulondeb a'u dialeidd-dra hwynt; ac wedi lladd St. Jaco'r Apostol, a gweled fod yn ddagan yr Jddewon hynny; f'a ddaliodd St. Petr hefyd ac a'i carcharodd gan fwriadu ar ol y Pasg ei draddodi ef i lidiawgrwydd a chynddaredd y bobl; ac ni chwafai ef mor cymmaint a hynny o amser i fyw, oni bai fod yn anghyfreithlon halogi'r wyl fawr honno trwy dywalkt gwaed. Eithr y Christ'nogion

ogion y rhai • wir ewyllys eu calonnau a
 chwenychent ei ymwarediad; gan nad oedd
 ganddynt awdurdod i 'w orefgyn o ddwylo eu
 llywodraethwr anghyfion trwy eu nerth eu hu-
 nain, ni pheidiasant trwy deirion a dyfal we-
 ddiau ac ersyn ar Dduw am ei hoedl a'i ddi-
 ogelwch ef. A Duw 'r hwn sydd beunydd yn
 gwbl-barod i wrando a chyflawni deisyfiadau
 ei ufudd weision a ddanfionodd Angel i ware-
 du'r Apostol; yr hwn a ddatododd ei gadwy-
 nau, ac ai harweiniodd allan or Carchar, ac
 wedi ei ddwŷn allan o berigl, ai gadawodd
 ef i fyned rhagddo wrth ei bwyll ai gyfarwŷ-
 ddŷd ei hun; ac ynteu, fel y cussurai 'r Christ-
 nogion oedd mewn tristwch a galar mawr am
 dano, aeth i dŷ Mair mam Ioan-Marc, lle 'r
 oedd llawer wedi ymgasglu ac yn gweddio; a
 phan oeddynt yn rhyfeddu gan lawenydd ei
 weled ef, f'a fynegodd iddynt y modd y dy-
 galei'r Arglwydd ef allan o'r Carchar- ac a
 barodd iddynt ddweud y newydd i lago ac i'r
 brodyr, ac yna a giliodd i le dirgelach a mwŷ
 diogel iddo lechu ynddo. Fal hyn y gwared-
 odd yr Hollalluog St. Petr o grafangau ei El-
 ynion; ac f'a droes y dinistr a amcanasent iddo
 ef ar eu pennau hwynt eu hunain; Canys ceid-
 waid y Carchar am ei ollwng ef i ddiangc a
 ddifethwŷd gan Herod, ac ynteu ei hun a fu
 farw yn y mann, gan bryfeid yn ei yflu. *Act.*

Gwedi ffoi o St. Petr er gochel Cynddeir
iogwŷlle greulonder yr Jddewon; dywedir ty-
ned o honaw i Galatia a Phontus ac ardaloedd
eraill yn Asia Leiaf, lle y bu et yn hir o am-
fer yn pregethu'r Eitengyl; yr hyn fydd gŷffe-
lyb o herwŷdd vgrifennu o hono i Epistol
cynaf at y Christ'nogion oedd ar wasgar yn y
gwledŷdd hwnny. *Euseb Ecc. Hist. Lib 3. cap. 1.*

Mynn rhai fyned o honaw oddyno i Ruf-
ain i sefydlu'r Grefŷdd Crist'nogol yn y Ddi-
nas fawr hono; a darfod i Dduw ar ei ddyfo-
diad ef lwŷddo Claudius a'i ymmerodraeth,
a rhwyfiro gwrthŷfeloedd terfysglŷd a gyfo-
dasid yn ei erbyn ef; darfod iddo bregethu nid
yn unig i w gydwladwŷr oedd yn Rhufain,
eithr i'r Cenhedloedd hefyd; ac ymchwelyd o
honaw un Pudens, Henuriad Enwog, galluog,
i'r fŷydd, yr hwn a'i croesawodd ef, meddant,
yn hir o amfer yn ei dŷ; ai fod ef yn ymdd-
adleu a Philo yr Jddew, a ddaethai i Rufain
ar Gennadwri oddiwrth Jddewon Alexandria;
a gwrthwynebu o honaw lwŷngylfared, a gau-
grefydd dwyllodrus Simon Magus. Ond gan
nad oes gennym mor hyspysrwydd sicer am y
pethau hyn; Digon gennyf eu crybwŷll yn
unig a gadael i eraill farnu pa faint o honynt a
hacddent eu coelio. Pan yrrwyd yr Jddewon
yn alltudion o Rufain trwy orchymmŷn Clau-
dius Cæsar, dywedant ddeol St. Petr oddiyno
ym-

ymhlith eraill a'i ddysfod i Jerusafim. O her-
wŷdd nis gwyddai y Rhufeiniaid y pryd hwn-
nw ddim rhagor rhwng Jddewon a Chriftno-
gion, Eithr meddwl a wnaethant nad oeddynt
ond Pleidiau gwahanrhedol o'r un grefŷdd.
Bellar: vid. Dupin 62. Orosius.

Pan oedd St. Petr yn Jerusafim, daeth Paul
a Barnabas yno i ymgynghori ar Apostolion
ynghylch ymryson a dyfasei yn Antioch rhwng
y Chriftnogion Enwaededig ar dienwaededig
ynghylch defodau'r gyfraith. Y naill a daerent
fod yn rhaid enwaedu'r Chriftnogion Cenhed-
dlig a gorchymmŷn iddynt gadw deddf Mo-
ses; a'r llall a fynnent ymddwŷn yn ol rhydd-
did yr Efengyl. Er mwyn tertynu'r ymryson
yma, yr Apostolion a'r Henuriaid a ymgyfar-
suant mewn cymmanfa cyngor Cyffredinol;
lle gwedi bod ymddadl eu mawr, yr adrodd-
odd St. Petr iddynt fel y darfuasei i Dduw
trwŷddo ef alw'r Cenhedloedd, a thystiola-
thu eu bod yn gymmeradwy ganddo wrth ro-
ddi iddynt yr yspryd glân, pan oeddynt heb
gadw arferion a defodau'r gyfraith: na ddy-
lent gan hynny ddodi iau ar warrau'r disgyb-
lion, yr hon nis gallasei eu tadau na nhwythau
ei dwyn, gan fod y Cenhedloedd cystal a'r
Jddewon yn gadwedig, a phob un or ddwy-
blaid trwy ras ein Harglŷdd Jesu Grist. Bod-
lonodd ymadroddion St. Petr y gynulleidfa.

ac wedi i St. Paul a Barnabas adrodd eu medyliau i'r un perwyl, St. Iaco Leiaf Esgob Jerusalem a derfynodd y cwbl ymhlaed y troedigion Cenhedlig, oddieithr bod yn orchymynedig iddynt ymgadw oddiwrth yr hyn a aberthwvd i Eulynod, a gwaed, ac oddiwrth yr hyn a dagwyd, ac oddiwrth butteindra yr hyn a dybid gan y Cenhedloedd yn beth di-iweid. *Act. 15. 1. 29.*

Ymhen ennyd ar ol y cyngor hwn, f'aeth St. Petr i Antioch; lle bu ef tros amser yn ymddwyn yn ol rhydd-did yr Efengyl, gan fwytta ac yfed ac ymgyteillachu gyda'r Cenhedloedd, megis y gwnaethei ef o'r blaen yn nhŷ Cornelius, ac y gorch'mynnafid gan y cyngor yn Jerusalem. Eithr pan ddaeth rhai Crist'nogion Jddewig i wared o Jerusalem i Antioch, rhag ofn eu digio hwynt f'a ymneilltodd oddiwrth y Cenhedloedd, megis pe bua-sei'n anghyfreithlon cadw cymdeithas iddynt wrth yr hyn y cythrybliodd ef y Crist'nogion Cenhedlig, ac y cadarnhaodd ef yr Jddewon yn eu Hên goelgrefydd angharedigol; yn gymmaint a darfod iddynt gŷd-ragrithio ag ef; a dygpwyd Barnabas hefyd i'w rhagrith hwynt, a phawb o honynt a ymwrthodasant a chyfeillach y Cenhedloedd, et eu bod yn Crist'nogion, megis peth halogedig; mor hawdd yw genynm ddilyn esamplau Cyfeiliornus y sawl fydd

fydd mewn un modd yn rhagori arnom. Eithr St. Paul, megis milwr diarswŷd a gwasanaethwr ffyddlon i Grist, a wrthwynebodd St. Petr yn ei wŷneb, ac a 'i hargyoeddodd am ei ragrith yngwydd yr hell Eglwŷs gan ddywedyd, os wvt ti, a thi yn Jddew a chennyt rydd-did i fyw tel y Cenhedloedd, pa ham y cymbelli'r Cenhedloedd i fyw 'n jddewaidd? gan ychwanegu ein bod yn gadwedig rrwy ffŷdd ac nid trwy weithredædd y Ddeddf; ac mai pechod oedd adeiladu ailchwel y gweigion ddetodau a ddystrywiasid unwaith. Goddofodd St. Petr y fenn ffracthlŷm yma yu llawn ammynedd a gofyingeiddrwydd, ac yn ddiammeu (megis y gweddai i Gristion duwiol) a wellhaodd ei ymddygiad o hynny allan Galat. 2. 11.

Nid oes gennym ddim gwybodaeth ficer am Hanes St. Petr tros lawer o flynyddoedd ar ol hyn; ond megis y mae 'n ddiammeu na threuliodd ef mo'i amser mewn diotalwch a seguryd, eithr ei fod yn ddigon dytal i bregethu'r Eteingyl: felly y darllenwn mewn amryw athrawon ei fod (heblaw'r gwledydd dwvreiniol) yn Affrica, Sicilia, ac Italia, ac yn ein gwlad nianau sef Brŷdain hefyd yn pregerhu'r Grefydd Gristnogol i 'n Henafiaid ni, ac ynnill o hono amryw genhedloedd i'r ffŷdd. Eithr pa fodd bynnag y gellir Coelio hyn, mae y rhan fwyaf yn cyttuno ddyfod o hono i Rufain

ychydig flynyddoedd cyn ei farw; ac y mac
 Dr. Cave yn profi 'n ddyfgedig mai dyma'r tro
 cyntaf y daeth ef i'r Ddinas honno yn erbyn
 Athrawon Pabaidd, y rhai a daerant ei fod ef
 bum-mhlŷnedd ar hugain yn Esgob yn Rhuf-
 ain; eithr y peth cyffelypaf yw na ddaeth ef
 yno hyd o fewn dwyflynedd at ei farwolaeth
 fel y gallwn ddeall wrth Eiriau Lactantius, *Pan
 oedd Nero yn rheoli daeth Petr i Rufain lle y
 darfu iddo wrth mneuthur rhyfeddodau, trwy'r
 nerth ar rhinwedd ar amdurdod a ganiadhamyd
 iddo gan Dduw droi llawer i gyfiamnder, ac a-
 deiladu Eglwys ffyddlon sefyalog o Gristnogion i
 Dduw. F'a gyntafu yno a St. Paul, ac a tuant
 eill dau yn cyd-athrawiaethu y Rhufeiniaid, ac
 yn rhaglynegi llawer o bethau rhyfedddol a
 ddigwyddasant yn ol hynny: ac ymblich am-
 ryw bethau eraill, daroganasant y danfonai
 Dduw frenhin mewn ychydig amser i orchfygu
 'r Jddewon, ac i ddadymchwel i'r llawr ei
 dinafoedd hwynt, au cadw nhwythau yn war-
 chaedig hyd oni lewygent gan newyn a fychedd
 ac y bwyttaent gytrph eu gilydd. Y syrthient
 or diwedd yn gaethion i ddwylo eu gelynion,
 ac y caent weled treisio eu gwragedd a halo-
 gi eu morwynion o flaen eu llygaid; y dygion
 ymaith ac y curid allan fennyddiau eu plant
 bychain; ac y dinystrid y cwbl a than ac a
 chleddyf; ac y deolid hwythau tros byth allan*

o'u gwlad; a hynny ei gyd am eu trahauſdra
au crenlonder yn eibyn anwylaf fab Duw (yr
hyn a ddigwyddodd ar ol marwolaeth yr Ap-
ostolion, canys Vespasianus a ddileodd Enw a
chenedl yr Iddewon, ac a gyflawnodd y cwbl
a ragfynegafant hwy) *Laſt. de mort Pers. C. 2.*
Id. de ver: Sap? S. 21. pag 180 Lib. 4.

Nero oedd y pryd hwnnw yn ymeroddr yn
Rhufain gwr cyflawn o bob drygioni, eithr y
gamp waethaf arno oedd llochi a chymmorth
y swynwr cyfrwŷſddrwg hwnnw Simon Mag-
us. Y Simon yma a anwŷd yn Gitton traf o
Samaria; Hwn, wedi ei wradwyddo gan St.
Petr yn ei wlad ei hun, a drannwedd oddy o
hyd yn Rhufain: ac megis yr oedd ef ymhob
mann y delai iddo yn ceisio gwrthwynebu'r
Grefydd Grifft'nogol: f'a lwyddodd cyfal yn
Rhufain, trwy ei swynion a'i gyfaredau Cy-
threulig, â bod y than fwyaf o'r bobl yn ei
gyfrif ef yn Dduw, a phendefigion y Ddinas a
wnaethant ddelw ac allor i ddarwngreftu hon
arni **I Simon y Duw Sanctaidd.** Am hyn-
ny ynteu'r oedd iddo gymmeriaeth ac awdur-
dod rwyſgfawr yn y Ddinas: ac f'a rwyſtrodd,
lawer a'r rwydd-deb a llwyddiant yr Eſangyl,
ac a wnaeth y Chrifft'nogion yn gâ ac yn ddir-
mygus yngolwg y trigolion. O herwŷdd pa
ham yr ymroddes St. Petr yn hollawl i wth-
ſefyll ei swynion a'i gyfaredau melltigedig

ychydig flynyddoedd cyn ei farw; ac y mac
 Dr. Cave yn profi 'n ddyfgedig mai dyma'r tro
 cyntaf y daeth ef i'r Ddinas honno yn erbyn
 Athrawon Pabaidd, y rhai a daerant ei fod ef
 bum-mhlŷnedd ar hugain yn Esgob yn Rhuf-
 ain; eithr y peth cyffelypas yw na ddaeth ei
 yno hyd o fewn dwyflynedd at ei farwolaeth
 fel y gallwn ddeall wrth Eiriau Lactantius, *Pan
 oed Nero yn rheoli daeth Petr i Rufain lle y
 darfu iddo wrth wreithur rhyfeddodau, trwy'r
 nerth ar rhinmedd ar awdurdod a ganiadhamyd
 iddo gan Dduw aroi llawer i gyfiarnder, ac a-
 deiladu Eglwys ffyddlon sefyalog o Grifnogion i
 Dduw. F'a gyrtu yno a St. Paul, ac a tuam
 eill dau yn cyd-athrawiaethu y Rhufeiniaid, ac
 yn rhagfynegi llawer o bethau rhyfedddol a
 ddigwyddasant yn ol hynny: ac ymhlith am-
 ryw bethau eraill, daroganasant y danfona
 Dduw frenhin mewn ychydig amſer i orchfygu
 'r Jeddewon, ac i ddadymchwel i'r llawr ei
 dinafodd hwynt, au cadw nhwythau yn war-
 chaedig hyd oni lewygent gan newyn a syched
 ac y bwyttaent gŷrph eu gilydd. Y fyrthient
 or diwedd yn gaethion i ddwylo eu gelynyon,
 ac y caent weled treisio eu gwagedd a halo-
 gi eu morwŷnion o flaen eu llygaid; y dygid
 ymaith ac y curid allan fennyddiau eu plant
 bychain; ac y dinystrid y cwbl a than ac a
 chleddyf; ac y deolid hwythau tros bŷth allan*

o'u gwlad; a hynny ei gyd am eu trahauddra
au crenlonder yn eibyn anwylaf fab Duw (yr
hyn a ddigwyddodd ar ol marwolaeth yr Ap-
ostolion, canys Vespasianus a ddileodd Enw a
chenedl yr Iddewon, ac a gyflawnodd y cwbl
a ragtynegafant hwy) *Laet. de mort Pers. C. 2.*
Id. de ver: Sap? S. 21. pag 180 Lib. 4.

Nero oedd y pryd hwnnw yn ymeroddr yn
Rhufain gwr cyflawn o bob drygioni, eithr y
gamp waethaf arno oedd llochi a chymenorth
y swynwr cyfrwysddrwg hwnnw Simon Mag-
us. Y Simon yma a anwŷd yn Gitton tr f o
Samaria; Hwn, wedi ei wradwyddo gan St.
Petr yn ei wlad ei hun, a ddrunwedd oddy o
hyd yn Rhufain: ac megis yr oedd ef ymhob
mann y delai iddo yn ceisio gwrtnwyne n'r
Grefydd Grift'nogol: f'a lwyddodd cyfal yn
Rhufain, trwy ei swynion a'i gyfaredau Cy-
threulig, â bod y rhan fwyaf o'r bobl yn ei
gyfrif ef yn Dduw, a phendefigion y Ddinas a
wnaethant ddelw ac allor i ddor yr ysgrifen hon
arni **I Simon y Duw Sanctaidd.** Am hyn-
ny ynteu'r oedd iddo gymmeriaeth ac awdur-
dod rwyfsgawr yn y Ddinas: ac f'a rwyfstrodd,
lawer a'r rwydd-deb a llwyddiant yr Efangyl,
ac a wnaeth y Christ'nogion yn gâ ac yn ddir-
mygus yngolwg y trigolion. O herwŷdd pa
ham yr ymroddes St. Petr yn hollawl i w th-
sefyll ei swynion a'i gyfaredau melldigedig

ef, a thrwy gynnorthwy rhâd Duw, f'ai dŷg ef or diwedd i ddihenydd Cywilwyddus. *Dr. Cave.*

Yn y cyfamser St. Petr, yn rhagweled amfer ei ymddattodiad yn nessler, o ran fod Simon yn cyffroi Nero a Phendefigion Rhufain i erlid yr Eglwys, a 'chwanegodd ei ddiwydrwydd i gadarnhau ffydd cynnifer ag a ymchwelafid trwy ei weinidogaeth ef. Ac ir perwyl hwnnw, megis yr oedd ef yn ddigon manwl ac esgud i bregethu ac i sefydlu ei athrawiaeth yn Rhufain, felly y darfu iddo yn y flwyddyn ddiweddat o'i oes 'scrifennu ei Epistol cyntaf at y Christ'nogion oedd ar wascat yn Asia Leiaf, Pontus, Galatia, Cappadocia a Bithynia, er mwyn eu hannog i ofni a dyledus wasanaethu Duw, ac ymddwyn yn garedigol ac yn weddus tuag at eu cŷd-frodyr, ac yn enwedig eu hamryw berthynasau au Cysnesafiaid; ac i ddioddef yn llawen ac yn ammyneddgar y blinderau ar Erldiau a syrthiai arnynt er mwyn Christ a'i Efengyl. Yr Epistol hwn a 'scrifenwyd o Rufain, yr hon o herwydd ei maintioli a'i chamrwyfsg a'i Heulun-addoliaeth y mae'n ei dyfalu Babylon; ac a ddanfonwyd gyda Sylvanus at y brodyr a ddywedpwyd uchod. Ynghylch yr un amser yr ysgrifennodd St. Marc ei Efengyl, yn cynnwys yr Hanesion a glywsai ef gan St. Petr, yr hwn gwedi

ei darllen a'i hawdurdodi a orchymmynodd ei chyhoeddi er athrawiaeth ir Eglwys. *Ep. i St. Petr*

Er maint llafur a manyldra St. Petr i he-
laethu teyrnas Christ, 'r oedd Simon o'r tŷ a-
rall cymmaint ei awydd-frŷd ai Egni i gei-
sio ei gwrthwynebu a'i dadymchwel. Ond ob-
legyd fod St. Petr beunydd yn ei orchfygu ef
wrth wneuthur amgenach rhyfeddodau, ac yn
enwedig wrth godi gwr bonheddig enwog yn
Rautain o farw i tyw yn Enw'r Jesu, yr hyn
nid allasei'r swynwr wneuthur trwy ei gyfare-
ddau dichelligar: cythryblwyd Simon gan ddir-
fawr gynddaredd, wrth weled pawb yn mawr-
hau'r Apostol, ac yn ei ddirmygu ynteu; ac
f'a gyhoeddodd ei fod yn ddigllon wrth y Ga-
lilaaid (canys felly o goegni y galwai ef yr Ap-
ostolion a Christ'nogion eraill) ac a addawodd
roddi i'r bobl brawf diambheus o'i dduwdod
a'i Fawrhydi, ac y caent ei weled ef yn efgyn yn
orfoleddus ir Nef megis Mab Duw. A'r ddŷdd
gosodedig, gan hynny, f'a ymgyrchodd gy-
dâ thyrsa luosog o bobl i fynŷdd y *Capitolium*,
ac wedi darparu esgyll iddo ei hun, a ymdder-
chafodd i entrŷch awyr trwy gynnorthwŷ dau
gythrael anweledig, ar bobl gan ryfeddu oble-
gyd y fath anghynnefin weledigaeth yn llefain
mai gallu Duw ac nid dyn ydoedd. Eithr St.
Petr a St. Paul yn sefyll ymhlich y gynnulleid-
fa

fa a ymbiliafant ar Dduw am ddatcuddio'r hudoliaeth er llefhad i'w Eglwys, a gogeniant ei sanctaidd fab Jesu, a'r hwn yr oedd y twyllwr yma yn ceisio bod yn ogyfuwch. Llauer a ddichon taer-weddi wrefog ffyddlon-bur; Duw'n ebrwydd a wrandawodd erfyniadau'r Apostolion; Esgyll y swynwr a ballasant, y cythreuliaid, trwy orchymmyn o'r Hollalluog, a'i gadawfant ef, ac ynteu a syrthiodd bendramwnwgl ar y ddaear, ac a fu farw, ymhen ychydig wedi, o ysfictod y codwm. *vid Cate*

Pan glyba Nero oddiwrth dramgwydd ac afrwydd-deb Simon Magus, a deall o honaw mai'r Apostolion oedd yr achos o'i ddinystr, f'a orchymynodd eu dal hwynt eill dau, a'u bwrw yn barchar; lle y buont tros wythmis neu naw yn pregethu'r Esgyl i'w cyd-garcharorion; a dywedir droi o honynt Processus a Martinianus pennaethiaid y wiliadwriaeth a saith a deugain eraill i gredu'r Esgyl. felly y dichyn dŷn Duwiol wneuthur carchar tywyll-ddŷ yn Deml Dduw, ac ogof Lladron yn dŷ gweddi. Er bod Corph St. Petr yn warchaedig o fewn Caerau'r carchar, yr oedd ei Enaid yn ymgytraedd ymhellach tuag at yr Eglwys a blannefid ganddo yn Asia Leiaf. O herwydd pa ham yr ysgrifennodd ef ei Ail Epistol atynt er sefydlu eu ffydd hwynt; a chyweirio eu bucheddau yn ol gwirionedd y grefydd Grif'nogol

gol a 'u hannog i ymwrthod a'r gau-Athrawiaethau llygredig ar ymarferion drygionus oedd y pryd hwnnw yn dechreu tarddu yn yr Fglwys.

2 Ep. Ss. Petr

Pan oedd St. Petr yngharchar, ac yn disgwyl beunydd ei ddihenyddau, y Christnogion yn Rhufain a erfyniasant arno am ddanc a'i waredu ei hun er mwy lleshâd a gwasanaeth i'r Eglwys. Hyn a ommeddodd ef ar y cyntaf megis peth anaddas i'w galondid, ac a argyoeddai fwy llyfrdra nag a weddai i un o brif-dwyysogion yr Eglwys, a phenmilwyr i'n Harglwydd Jesu Grift: Eithr o'r diwedd wedi ei ffinno trwy eu dyfal a'u teirion ymbiliau, a chan feddwl hefyd y gallai ei hoedl ef yn hwy fod yn fuddiol er iechydwriaeth ychwaneg o Eneidiau, f'a ymroes i wneuthur eu cyngor hwynt ac a ffoes ymaith liw nos. Ond fel yr oedd ef yn myned allan trwy borth y Ddinas, fe a gyfarfu â gwr yn rhith Jesu Grift, ac a ofynnodd iddo, Argwydd i ba le'r wyt yn myned? atebodd ynteu, *dyfod yr wyf i Rufain i'm Croeshoelio'r ailwaith*. Hyn a ddeallodd St. Petr megis argyoeddiad o'i ffoaduriaeth, ac mai arwyddocâd yr ymadrodd ydoedd y *Croeshoelid Crist ynddo ef, ei was*; a ddychwelodd yn ebrwydd i'r carchar, ac a'i traddododd ei hun i ddwylo ei geidwaid; gan ymfodloni i ddiodde'n llawen ac yn siriol pa dynghedfen bynnag

y rhyngai fodd gan Grift ei alw ef iddi er go-
 goniant i Dduw, a thystiolaeth ir gwirionedd
 a bregethasei ef. Nero er mwyn dial marwo-
 laeth Simon Magus, o ran casineb ar y Gre-
 tydd Grift'nogol. a oedd mor wrthwynebol
 i'w dueddiadau drygionus, ac o ran peri i'r
 bobl goelio mai'r Christ'nogion a losgasei'r
 Ddinas a osododd ef ei hunar dân, a gododd
 erlid ffyrnig yn erbyn yr Eglwys ac ymhlith
 eraill a gymmerth ofal am ddifetha St. Petr
 a St. Paul, megis grymmusaf golotnau'r un-
 rhyw. barnwyd St. Petr i'w grohoelio; ac
 wedi ei fflingellu (yn ol arfer y Rhufeiniaid)
 f'a ddeisyfodd ar y lwyddogion gael ei ddodi
 ar y groes a'i ben i wared, gan ddywedyd fod
 yn ormod anrhydedd iddo ef gael marw yn
 yr un agwedd ag y dioddefasei ei Arglwydd,
 ac felly y trengodd a'i draed i fynu, megis
 y Cysledd pirottafi dram nwy o'r ddaear i'r
 Nefoedd. Claddwyd ei gorph ef yn y Fatican,
 lle gwnaethpwyd Eglwys enwog gan Constan-
 tinus yr ymeroddr er parch a choffadwriaeth ir
 Apostol: a'i Enaid yn ddiamneu a drosgl-
 wyddwyd ir drigfan ogoneddus honno, lle'r
 aethei ei Arglwydd o'i flaen ef i ddarparu pre-
 swylfod iddo; gan ynddwyn o honaw yn gyw-
 it ac yn galonnog, yn bur ac yn garedig i'w
 Arglwydd, ac yn sawr ei ofal ai ddiwydrwydd
 i hwylio ymlaen ogoniant Daw ac iechydwr
 iaeth

iaeth Eneidiau dynion. *Dr. Cave Dapin.*

Ei wraig ef (os gellir Coel ar Metaphraſtes) oedd ferch i Ariſtobulus brawd Barnabas yr Apostol. Hi a ferthyrwyd o flaen St. Petr, ac ynteu yn neidio gan lawenydd (pan ganfu ef ei dwyn hi i farw) am fod Duw yn ei galw hi i'w chartref, a chan alw arni wrth ei henw, f'a ddywedodd wrthi a lleferydd comfforddus, *O wraig meddwl am yr Arglwyd,* gan ei chysuro i ddioddef yn galonneg ac yn ammyneddgar er mwyn Chrif, dyma medd Glemens yr Alexandriad, dyma briodol dafau'r Sainc, dyma berffaith gariad y gwirgaredigion; Dywedir fod ganddo ferch a elwid Petronilla, (a mab hefyd, medd Metaphraſtes) ond nid oes gennym mor gwybodaeth sicr am hynny. *Enf. Hiſt Eccl. L. 3. C. 30.*

Tadogwyd arno amryw lyfrau ar ol ei farwolaeth, ſef Actau, Efangyl, Dadeuddiad, Pregethiad, a Llyfr ynghylch Barn. ond mae * Eusebius ac eraill yn tyſtiolaethu nad ei waith ef mo'nynnt. F'a ddioddefodd ferthyrddod rhwng y chweched ar nawfed flwyddyn a thugain o oed Ghrif, ynghylch diwedd ymmerodraeth Nero, yr hwn oedd elyn pob daioni, ac Achleſwr pob annuwioledeb a ffieidd-dra, oblegyd hynny yr oedd yn gâs ganddo'r Grefydd Griſt'nogol a phawb o'i dilynwyd hi, am hynny ynteu y dihanyddodd ef yr Apostol yma o her-

herwydd ei fod yn un o rymmufaf golofnau-yr
 unthyw Eithr am iddo ddioddef ychydig ar
 groes gywilyddus er mwyn Christ, mae'r awr-
 hon yn eistedd ar orsedd ogoneddus, lle y caiff
 byth fywhau gwynfyd a gogoniant anrhaethol,
 Gwyn eu byd y meir sy'n marw yn yr Arglwydd,
 canys y maent yn gorthwysu oddiwrth eu llafur
 a'n gwenbredoedd sy'n eu calyn hwynt. *Ens. Lib.*
 3. C. 3.

Diwedd Buchedd St. Petr.

Buchedd

Buchedd *St. Paul* Apost- ol y Cenhedloedd

ST. Paul, yr hwn hefyd a elwid *Saul*, oedd Jddew o lwyth Benjamin, a Hebræad o'r Hebræaid, fef yn hanfod o Henafiaid a oeddynt oll o dad i dad yn Jddewon, heb un profelyt neu wr dysodiad yn eu mysc. F'ai ganwyd, ynghylch dwyslynedd ar ol ein hiachawdr, yn *Tarsus Dinas Enwog*, ac ysgol athronddysg o *Silicia*, yr hon a wnaethi *Augustus* yn dref reiniol, o herwydd ei chywirdeb i deulu'r Cæariaid yn amser gwrthryfel *Cassius*. Ac felly'r oedd ynteu o'i Enedigaeth yn gynnysgaeddol o ddinasfaint Rhufain; ac or achos hwnnw, rhwedl *Origen*, y gelwid ef * *Paul*, megis yr enwafid ef i *Saul* o ran ei waedoliaeth Jddewig. Gwneuthurwr pebyll ydoedd wrth ei gelfyddyd; Eithr f'ai dygpwyd i fynu mewn dysgidiaeth ragorol, ac a ddanfonwyd gan ei rieni i *Jerusalem* i'w athrawiaethu yn rhiddyn gwybodaeth deddf Moses, gydâ Gamaliel dysgawdr enwog or gyfraith. f'a vmlynodd gan hynny wrth blaid a chrefydd y Pharisæaid, ac a wnaethpwyd yn serchog-awyddus i gynnal i fynu

ddefodau

ddedodau *Moësen*, ac yn Llwyrr-wrthwyneboli
gennydd yr Efangyl. *Rhuf. 11. 1. Phil. 3. 5*
Enw Rhufeinig. i Enw Hebraeg. Act. 22, 3.

O herwydd paham, pan gyfodwyd erlid yn er-
byn yr Eglwys yn Jerusaleml. Efe oedd un o'r
rhai cynddeiriocaf a Chreulonaf yn erbyn y
Christ'nogion, ac wrth ferthyru *Stephen*'r oedd
yn cyttuno i'w ladd ef, ac yn cadw dillad y
fawl a'i llabyddiafant, ac nid oedd ddigon gan-
ddo anrheithio'r Eglwys yn Jerusaleml, a thar-
fu'r disgyblion allan o'r ddinas honno ; Eithr
f'a'u hymnidiodd hyd ddinasoedd eraill hefyd
gan eu carcharu, a'u cospi, a'u cymmell i gablu
Duw? gan dybied nad allai byth wneuthur
gormod yn erbyn enw'r *Jesu*, a chyfryw oedd ei
awaydd ef i fauddu'r Eglwys â deisyf o honaw
awdurdod gan yr Archoffeiriad i fyned i *Dam-
ascus* i ddal y Christ'nogion a aethent yno i le-
chu rhag yr erlid, fel y dygai hwynt yn rhwym
i *Jerusalem* i'w cospi, ac o achos ei gieidd-dra
a'i lidiawgrwydd, y mae hên athrawon yn cy-
faddasu iddo brophwydoliaeth *Jacob* am *Benja-
min*, yr hwn oedd cyndad *Saul*. *Benjamin* a
'selyfaetha fel blaid, y boreu y bwytty'r *'sely-
faeth*, a *Phrydnawny rhan ef yr Ysposil. Phil.*
3. 6. Act. 9. 22. Gen. 49.

Eithr Duw, yr hwn a ddichon wneuthur
blaid rheibus ysglyfaethgar yn oen gwirion,
a llew rhwadwy yn fynn tyner ; a laryeiddiodd
wylltineb

wylltineb St. Paul, ac a' gwnaeth ef o erlidiwr
 ffrnig garw-flin yn *Sant* addfwyn, llariaidd, di-
 niweid. Yr hyn fydd ddigon i beri i ni na anobei-
 thiom am ymchweliad pechaduriaid, er maint
 atcafrwydd eu drygioni, pan yw 'r Erlynwr cre-
 ulon yma, yn cael ei ddewis yn llestr ethole-
 dig gan Dduw, a'i wneuthur yn un o ymge-
 leddwyr a chynheiliaid yr Eglwys, yr hon gynt
 a fynnafei anrheithio. Canys pan oedd ef gyd-
 a'i gymdeithion ar y ffordd yn agos i Ddam-
 ascus, mawr oleuni o'r Nef yn ddisfymamwth a
 ddisgleiriodd o'i amgylch, ac Efe a fyrthiodd
 ar y ddaear, ac a glybulais yn dywedyd wrtho, *acta*
Stul, Saul pa ham yr wyt yn fy' erlid i? arreb-9:4
 odd ynteu pwy wyt ti *Arglwydd?* a dywedodd
 y llais drachefen, *mysi yw'r Jesu, yr bwn yr wyt*
ti yn ei erlid. Canys yr wyf yn cyd-oddef ym-
 mlinderau fy nisgyblion, megis y cwyna'r pen,
 pan friwer yr aelodau; ath gieidd-dra wrthynt
 hwy agyfrifir gennyf, fel pe'i gwnelid i mi fy
 hunan, Eithr yn ofer yr ymorchestti yn fy er-
 byn; yr un fath i ti wingo yn erbyn y swmby-
 lau; ymryson oni flinech i ti dy hun y bydd
 gwaethaf, a thydi a ddioddefi fwyaf yn y diw-
 edd, megis y ffrydia gwaed y sawl a ymhyrdd-
 ant yn erbyn piccellau dŵr.

St Paul, er maint ei ddewrder ai galonidd a
 welodd nad oedd wiw iddo ymdrechgu ar Holl-
 alluog; ac felly gan gywilyddio o herwydd ei
 E nawf

na wfwyllt ynfydrwydd or blaen, f'a ymroddes i ddilyn hyfforddiant yr Iesu, a chan grynua'n frawychus, a ofynnodd iddo, *Arglwydd beth a fydd di i mi ei wneuthur?* A'r Iesu wedi mynegi ymddangos o hono iddo, er mwyn ei wneuthur yn weinidog i bregethu'r Efangyl i'r Cenhedloedd, a'i cyfarwyddodd ef i *Ddamascus*, lle'r hyspyfid iddo pa beth a fyddai raid iddo ei wneuthur. Ei gymdeithion ef yn y cyfamier a safasant ger llaw yn synn arnynt, wedi canfod y goleuni, a chlywed swm y llais; eithr ni deallasant arwyddocâd y geiriau, ac ni welfent mor neb oedd yn llefaru. *Saul* a ol y weledigaeth a gyfododd ar ei draed; a chan na welai ddim gan ogoniant y goleuni a ddallasei ei olwg, f'a dywyfwyd gerfydd ei law i dy un *Judas* yn *Damascus*, lle bu ef tros dridiau yn ymptydio ac yngweddio. Ac y mae'n gyffelybol ddarfod i'r Iesu ymddangos iddo'r pryd hwnnw mewn gweledigaeth a'i athrawiaethu yn nirgeledigaethau'r ffydd: gan ei fod yn dadcanu am yr *Efangyl* a bregethid ganddo, nad gan ddyn derbyniasci et hi, nac y dygasid ef eithr trwy ddatcuddiad *Iesu Grifft*. Yr Iesu yn y cyfamser trwy'r yspryd a orchymmynnodd i *Ananias* gwr duwiol o *Ddamascus* fyned at *Saul* (gan hyspyfu iddo y Rheol, ar ty lle'r oedd ef i'w fedyddio, ac i adferu ei olwg iddo ef *Ananias* oedd ar y cymaf yn wrthwynebus i'r gennadwri, oblegyd f'a glywsci

son am greulonder *Saul*, a bod ganddo awd-
urdod i ddal a rhwymo'r Chriftnogion yn y
Ddinas honno,. Eithr wedi cael siccrwydd o
burdeb ei droedigaeth ef, fe aeth yn ewyllys-
gar ac a wnaeth yn ol gorchymyn yr Iesu; *Saul*
a gafodd ei olwg, a dderbyniodd yr yspryd
glân, a fedyddiwyd; ac er mawr synndod all-
wenydd ir Chriftnogion yn *Damascus* a breg-
ethodd y ffydd, yr hon gynt a anrheithiafci
gan ddadleu yn erbyn yr Jddewon yn y Syna-
gogau, a chadarnhau trwy resymmau anorfod
mai'r Iesu yw'r Messiah. *Gal. i. xi. 12.*

St. Paul wedi bod ennvd yn *Damascus*, a aeth
i *Arabia*, sef y wlad o amgylch y Ddinas i
bregethu'r Efangyl i'r Cenhedloedd, ac a ddy-
chwelodd eilchwel i *Damascus*: ac wedi aros o
hono dair blynedd yn y parthau hynny; yr Jdde-
won, o herwydd nad allent wrthwynebu nerth a
gwirionedd ei athrawiaeth ef, a ymgynghorasant
i'w ladd ef; ac ir perwyl hwnnw hwy a gaw-
sant gan lywodraethwr y Ddinas. Tan *Aretas*
brenhin *Arabia* ddodi gwiliadwriaethau ar y
pyrth, rhag diange o honaw, gan ofod cyn-
llwynion hefyd yn y Ddinas iw ddal ef. Eithr y
Chriftnogion wedi gwybod oddiwirth eu bwr-
iadau, oeddynt mor awuddus i'w amddeffyn
ag oedd ei Elynion iw ddifetha ef; ac am hyn-
ny a'i gollyngodd ef o hyd nos tros y mûr mewn
basced, ac ynteu a ffoes i *Jerusalem*. *Act. 9.*

Eithr *Petr* ac *Iaco* ar di-gyblion eraill ni fyn-
 nent ymgyfeillachu ag ef, gan ofni mai rhag-
 rithio'r ychoddd, a'i tod yn rhith cydymmaith
 yn chwennych cael cyfle i fon yn enbydtach ge-
 lyn iddynt: hyd oni ddug *Barnabas* ef at yr
 Egwys, a myne i iddynt ei droedigarth ai hyf-
 der yn enw'r *Jesu* yn *Damascus*. Yna hwy a'i
 derbyniasant ef yn groesawus, a bu ynteu gy-
 dâ hwynt bymtheng nhiwrnod yn pregethu yn
 hyderus, ac yn ymddadleu'n rymmus yn erbyn
 yr Iddewon Goegaid, gosodwyd yma hetyd
 faglau am ei hoedl. Yr hyn pan ddeallodd y
 brodyr, hwy a'i hebryngasant ef i *Casarza*, a
 mordwyodd ynteu oddyno i *Syria* a *Cilicia*,
 ei wlad ei hun. ac wedi gweinidogaethu o ho-
 naw vn llwyddiannus yno tros dair blynedd;
 daeth *Barnabas* i'w gyrchu ef o *Tarsus* i *Antioch*,
 lle'r yntillasant eilldau lawer o'r trigolion i
 ffydd mewn un flwyddyn: ac yno y galwyd y
 disgyblion gyntaf yn *Gristianogion* trwy gyhoedd-
 ordiahâd yr Ewlyws ac *Enodius* Elgob *Antioch*,
 canys o'r blaen, *Nazareiaid* yr enwid hwynt.
*Gal. i, 21. Act. 11. 25. * Dr. Cave.*

Ynghylch y pryd hwnnw bu newyn mawr
 yn y gwledydd oedd tan ymmerodraeth *Claudio*
Cesar, ac yn enwedig yn *Judæa*, yr hyn he-
 fyd a ragfynegafid gan *Agabus* prophwyd o
Jerusalem i'r *Christnogion* yn *Antioch*; a hwy-
 thau, bob un yn ol ei allu, a ddanfonaasant

gym-

gymmorth i'r brodyr oedd yn prestwyllo yn
 iudæa gyda Barnabas a Saul; y rhai a ddy-
 gafant eu helusenau hwynt i Jerusalem at yr
 Eglwyswyr i'w cyfrannu ymmyse y tlodion:
 ac yn ol hynny a ddychwelasant i Antioch gan
 gymmeryd gyda hwynt Ioan-Marc câr i Bar-
 nabas. *Act. 11. 16. 27. &c*

Heblaw St. Paul a Barnabas 'r oedd tri o
 Brophwydi eraill y pryd hwnnw yn Antioch,
 y rhai trwy yspysol orchymmyn a hyfforddiant
 yr yspryd glân a gyslegrasant y ddau hyn i
 swydd arbennig, gan roddi iddynt awdurdod i
 bregethu'r Efangyl mewn gwledydd eraill me-
 is * *Apostolion*. Eithr cyn eu myned ymaith
 ar eu taith, i Cippwyd St. Paul i fynu i'r
 drydydd Nef, lle clybu ef bethau anthaetha-
 dwy, ac y cafodd olwg ar y gogoniant dar-
 paredig iddo, er mwyn ei gynhwyso a'i gy-
 lluro i gyflawni ei weinidogaeth. *Act. 13. 1*
*Chrys. Hom. 27. in Act. 13. 2 Cor. 12. 24. * Dupin.*
 St. Paul wedi ei barattoi fel hyn a gychwn-
 nodd gyda'i gydymmaith Barnabas, ac Ioan-
 Marc yn weinidog iddynt; a hwy a ddaethant i
 Seleucia dinas o Syria, ac oddiyno a fordwyasant
 ynys Cyprus; ac a bregethasant yn Synagogau
 Salamis, ac a drammwyasant i orllewin yr ynys i
 Odinas a elwid Paphus lle 'r oedd llys *Sergius*
Pontus gwr call synhwyrol; a Rhaglaw 'r
 ylad honno: f'a groesawodd hwn yr Apostol-

ion, ac a ddeisyfiodd gael clywed gair Duw
 Yr oedd y pryd hwnnw yn Paphos, ryw gau-
 bropwyd Jddewig a elwid *Barjesus* neu *Elymas*
 swynwr cyfrwyddrwyg, yr hwn trwy gy-
 fareddau dichellgar a ymillafei gariad mawr
 gyda'r Rhaglaw hwn gan wybod fod arh-
 rawiaethau'r Grefydd Grift'nogol yn llwyr-
 wrthwynebol i'w gelfydddydon melleddigedig ei
 hun ac yn anfodlon i golli'r fath ddŷgybl cym-
 mwynafgar ag oedd *Sergius Paulus*, a geisiodd
 wrth setyll dysgeidiaeth yr Apostolion a gwy-
 droi y Rhaglaw oddiwrth y ffydd; yr hyn
 pan ddeallodd St. Paul, Efe yn gyflawn or-
 yspryd glan ac o dduwiol gynddaredd yn er-
 byn y swynwr, a'i ceryddodd ef yn ffraethlym
 ag yspryd awdurdodawl am ei anwireddus am-
 canion, ac a ddywedodd wrtho, *wele mae llam'r*
Arglwydd arnat a thi a fyddi ddall heb weled yr
haul tros amser; ac yn ddiattreg tywyllwyd ei
 lygaid ef, yn gymmaint a gorfod arno geisio
 rhai i'w arwain. Ond Duw trwy ei ddallineb
 ef a oleuodd ddealltwriaeth y Rhaglaw, yr
 hwn wrth gansod y rhyfeddod yma a ynnillwyd
 i'r ffydd, ac y mae * *Origen* a *Chrysostom* yn
 rystiolaethu gredu ac edifarhau o'r swynwr he-
 fydd, a darfod iddo gyda'i olwg Corphorol dder-
 byn llewyrch a goleuni haul cyfiawnder. Fel
 hyn y rhynga bodd gan Dduw wneuthur ei
 geryddon yn gymmwynafau, a doluriau ei

cyrph yn feddygimiaeth i'n heneidiau. *Act. 13.*

* *Dupin*

Wedi aros o honynt ennvd yn Cyprus, hwy a ddriddasant tros fraich o'r * *Mediterraneum* i *Perge* yn *Pamphylia*; a phan ddaethant yno *Ioan-Marc*, wedi blino ar y fuchedd laturu ansefydlog honno, a ymadawodd a hwynt ac a ddychwelodd i ierusalem *St. Paul* ynteu a gymmeith *Titus* yn ei le et, ac a aeth rhagddo gyda *Barnaba* i *Antioch* yn *Pisidia*, prif-Domas y wlad honno, ac fellu'r fan gymhwylat iddynt i drigfannu, fel y gallent yn gyfleus daenellu eu hathrawiaeth ar-hyd y frô oddiamgylch. F'a bregethodd yn Synagog yr Iddewon ar ddau Sabboth olynol, a llawer yn ymgyrchu atto yn fawr eu hawudd-fryd a'u hewyllys i wrando gair Duw. yr hyn pan gantfa'r Iddewon angredawy, hwy a lanwyd o genfigen, ac a'i cabla-sant ef megis pregethwr Celwyddau, ymgystrodd yr Apostolion ar hyn, ac a ddywedasant yn hyderus wrth eu gwrthwynebwyr, fod eu cennadwri yn wir i bregethu'n gyntaf i'r Iddewon, ond gan eu bod hwy trwy eu gwrthnyssigrwydd yn eu pwrw eu hainain yn anheilwng o fywyd tragywyddol: yr oedd ganddynt awdurdod i droi at y Cenhedloedd; fel y byddai Grist (yn ol a ragfynegafid am dano) yn oleuni i'r Cenhedloedd, ac yn iechydwrtaeth i'r holl-fyd; y geiriau hyn a lonnasant y Cenhedloedd, eithr yr

ion, ac a ddeifyfiodd gael clywed gair Duw
 Yr oedd y pryd hwnnw yn Paphos, ryw gau-
 bropwyd Jddewig a elwid *Barjesus* neu *Elymas*
 swynwr cyfrwyfddrwg, yr hwn trwy gy-
 fareddau dichellgar a ynnillasei gariad mawr
 gyda'r Rhaglaw hwn gan wybod fod ath-
 rawiaethau'r Grefydd Gristnogol yn llwyr-
 wrthwynebol i'w gelfyddydion melleddigedig
 hun ac yn anafodlon i golli'r fath ddfigybl cym-
 mwynafgar ag oedd *Sergius Paulus*, a geisiodd
 wrth setyll dysgeidiaeth yr Apostolion a gwyr-
 droi y Rhaglaw oddiwrth y ffydd; yr hyn
 pan ddeallodd St. Paul, Efe yn gyflawn o
 yspryd glan ac o dduwiol gynddaredd yn er-
 byn y swynwr, a'i ceryddodd ef yn ffraethlym
 ag yspryd awdurdodawl am ei anwireddus am-
 canion, ac a ddywedodd wrtho, *wele mae llaw'r*
Arglwydd arnat a thi a fyddi ddall heb weled y
haul tros amser; ac yn ddiattreg tywyllwyd ei
 lygaid ef, yn gymmaint a gorfod arno geisio
 rhai i'w arwain. Ond Duw trwy ei ddallineb
 ef a oleuodd ddealltwriaeth y Rhaglaw, yn
 hwn wrth gantod y rhyfeddod yma a ynnillwyd
 i'r ffydd, ac y mae * *Origen* a *Chrysostom* yn
 tyfhiolaethu gredu ac edifarhau o'r swynwr he-
 fydd, a darfod iddo gyda'i olwg Corphorol dder-
 byn llewyrch a goleuni haul cyfiawnder. Fel
 hyn y rhynga bodd gan Dduw wneuthur ei
 geryddon yn gymmwynafau, a doluriau ein
 cyrph

Cyrrh yn feddyginiath i'n heneidiau. *Act. 13.*

* Dupin

Wedi aros o honynt ennud yn Cyprus, hwy a dreiddiasant tros fraich o'r * *Mediterraneum* i *Perga* yn *Pamphylia*; a phan ddaethant yno *Ioan-Marc*, wedi blino ar y fuchedd latu an-fesyddlog honno, a ymadawodd a hwynt ac a ddychwelodd i *Ierusalem* *St. Paul* ynteu a gymmeith *Lius* yn ei le et, ac a aeth rhagddo gyda *Barnaba* i *Antioch* yn *Pisidia*, prif-Ddinas y wlad honno, ac fellu'r fan gymrwylat iddynt i drigfannu, fel y gallent yngyfleus daenellu eu hathrawiaeth ar-hyd y frô oddiamgylch. F'a bregethodd yn Synagog yr Iddewon ar ddau Sabboth olynol, a llawer yn ymgyrchu atto yn fawr eu hawudd-fryd a'u hewyllys i wrando gair Duw. yr hyn pan gantfa'r Iddewon angredawy, hwy a lanwyd o genfigen, ac a'i cablasant ef megis pregethwr Celwyddau, ymgysfrododd yr Apostolion ar hyn, ac a ddywedasant yn hyderus wrth eu gwrthwynebwyr, fod eu cennadwri yn wir i bregethu'n gyntaf i'r Iddewon, ond gan eu bod hwy trwy eu gwrthnyffigrwydd yn eu bwrw eu hnnain yn anheilwng o fywyd tragywyddol: yr oedd ganddynt awdurdod i droi at y Cenhedloedd; fel y byddai Grist (yn ol a ragfynegafid am dano) yn oleuni i'r Cenhedloedd, ac yn iechydwriaeth i'r holl-fyd; y geiriau hyn a lonnasant y Cenhedloedd, eithr yr

Jddewon wedi ymgythruddo o 'u plegyd, a annogasant bennaethiaid y Ddinas i'w hymlid allan o'u terfynau. A hwythau wedi ymchwelyd llawer o'r Cenhedloedd, a thanu gair yr Arglwydd rhyd yr holl wlad honno, a esgydwasant y llwch odiwrth eu traed, yn arwydd o wrthodedigaeth yr anghredadyn a'u herlidiasant, ac a aethant ymaith i *Iconium* Dinas o *Lycaonia*. * *Môr Perfedd-wlad.* *Act.* 13. 14. 52. 15. 38. *Act.* 13. 51.

Pregethasant yno yn llwyddiannus tros ennyd o amser, a Duw'n sicrhau eu hathrawiaeth trwy arwyddion a rhyfeddodau. Eithr pan glwyfant fod eu hên Elynion yr Jddewon yn Cyffroi'r trigolion i'w llabyddio, gorfu arnynt gilio i *Lystra* a *Derbe*, lle buont yn Efangylu i'r Dinasyddion ac i'r brodorion yn y wlad oddiamgylch. Ymhlith y troedigion yn *Lystra* 'r oedd dyn Cloff o groth ei fam, Pan ganfu *St. Paul* hwn, a gweled fod gantho ffydd i gael Iechyd, f'a ddywedodd wrtho lle clybu 'r gynnulleidfa, *saf ar dy draed yn uniawn*; ac ynteu a neidiodd ac a rodiodd, pan welodd y bobloedd hynny, hwŷ a sonllefasant yn iaith eu gwlad, y *Dewian yn rhith dynion a ddesycynasant aitom.* gan wybod nad oedd fodd i allu dynol weithredu 'r fath ryfeddol iechydwriaeth. Eithr camgymerasant awdur y werthfawr feddyginiaeth, ac a addolasant y gweinidogion; gan

alw *Barnabas* o herwydd mai henafgwr glandeg,
 grymmus o gorpholaeth ac o wynebpryd an-
 rhydeddus ydoedd yn *Jupiter* pennaeth eu Du-
 wiau; ac am *St. Paul* oblegyd ei fod yn wr
 bychan, ond er hynny yn areithiwr cymmen-
 ddoeth, tybiafant mai *Mercurius* oedd, yr hwn
 (yn ol hen-chwedlau 'r beirdd cenhedlig) oedd
 yr ymadroddwr ffraethaf ymhlith y Duwiau, a
 chredasant hynny mor ddiogel, â darfod idd-
 ynt gyrchu Offeiriad *Jupiter* i aberthu idd-
 ynt, yr hyn pan ddeallodd yr Apostolion, hwy
 a rwygasant eu dillad i ddangos faint eu cy-
 thrudd-deb oblegyd eu ffaidd Eulun-addoliaeth,
 ac a'u hannogasant, trwy resymmau pwysfawr
 i ymadel a'u gweigion ofergoelion hynny, ac i
 addoli yr unig oruchaf Dduw, Hollalluog, Cre-
 awdr a rhagddarbodus lywodraethwr, a chyn-
 heiliad y byd: yr hwn trwy wneuthur daioni
 a rhoddi glaw or Nefoedd i ni a thymhorau
 ffrwythlon, a llenwi ein calonnau â lluniaeth
 a llawenydd, sy'n rhoi digon o dystiolaeth o'i
 ymgeleddus Ragluniaeth. A braidd er hynny yr
 attaliafant y bobl rhag aberthu iddynt. Eithr
 mor gyfnewidiol yw meddyliau dynion, ac
 mor rhwysgfawr a theyrnaidd yw Rheolaeth ty-
 wysog y tywyllwch, ar y sawl a ddelir yn gae-
 thion tan ei lywodraeth ef, a darfod iddo droi'r
 un bobl hyn yn Elynion i'r Apostolion, y rhai
 o'r blaen oeddynt addolyddion iddynt. Canys
 trwy

trwy annogaeth rhyw Jddewon a ddaethant
yno o *Antioch* ac *Iconium*, hwy a syrthiasant
ar *St. Paul* ac a'i llabuddiasant; gan ei fae-
ddu ef yn waeth nag anifail yr hwn or blaen
a gymmerasent yn lle Duw, a hwy a'i lluf-
gasant allan or Ddinas gan dybied ei fod gwe-
di marw. Ond pan ddaeth y disgyblion atto
ar fedr ei gladdu ef, f'adgyfododd yn ebr-
wydd yn eu plith; a chan na fynnai gyffroi
cynddaredd ei Erlynwyr, f'aeth ymaith dra-
noeth i *Derbe*, ac wedi iddynt bregethu'r Ef-
angyl ir Ddinas honno, hwy a ddychwelasant
drachefen i *Lystra*, *Iconium*, ac *Antioch* yn *Pi-
sidia*, i gadarnhau ffydd y disgyblion, ac i'w
cynghori i ddiodde'n ammynedd-gar, er mw-
yn Christ a'i Etangyl, gan hysspyfu iddynt mai
trwy lawer o orhrymderau y bydd rhaid ini fy-
ned i Deyrnas Dduw. Ac er eu hathrawiaethu
ymhellach, a'u hyfforddio i ddyledus wasanae-
thu Duw, fe urddodd Eglwyswyr ymhob Eg-
lwys. F'aeth oddiyno i *Perga* ac *Attalia*; ac
wedi cyflawni'r gorchwyl a archymmynafid
iddi, f'a fordwyodd gyda'i gydymmaith *Bar-
nabas* i *Antioch* yn *Syria*. Pan ddaethant yno
hwy a fynegasant ir Eglwys eu hymdaith; a
llwyddiant eu hathrawiaeth ymmysg y Cen-
hedloedd, ac fe arhosodd yno ynghylch pum-
mhlynedd, nid gan drigfannu yn wastadol
Eithr gan fyned yma a thraw i wasanaethu eu
swydd

swydd ar-hyd y fro oddiamgylch, ac o fewn yr amser yma, y tybir drammrwy o hano o Jerusalem o amgylch hyd *Illyricum* (fel y crybwyllir, Rhuf. 15. 19.) sef trwy *Judea Phenice, Syria, Arabia, Cappadocia, Thracia, Groeg a Macedonia*, i bregethu'r Efangyl; gan ddychwelyd yn fynych i *Antioch*, megis ei gaertref a'i briodol bresswylfod. *Ast. 14. 1. 7. 8. &c.*

Pan oedd *St. Paul* a *Barnabas* yn *Antioch*, bu ymddadleu mawr rhyngthvnt a rhyw *Gristnogion Jddewig* o'r *Phariseaid*, y rhai a daerasant nad allai'r disgyblion Cenhedlig mor bod yn gadwedig, oni enwaedid arnynt, a chadw o honynt ddefoddau *Moesen*. Ac o herwydd nad ymroesant er rhesymmau *St. Paul* a *Barnabas*, gwelwyd yn addas anfon y ddau hyn i Jerusalem, i geisio barn yr Apostolion a'r Efangylwyr eraill ynghylch yr ymryson hwnnw. A hwy a drammwŷasant trwy *Phenicia* a *Samaria*, gan fynegi troedigaeth y Cenhedloedd i'r *Christnogion* yn y parthau hynny. A'r rheini (megis y gweddai i ddynion duwiol orfoleddu oblegyd ymchweliad y *Pechaduriaid*) a fu lawen iawn gantheynt glywed y newydd rhagorol hwnnw. Pan ddaethant i Jerusalem, dadleuasant yn y cyngor o dŷ'r Cenhedloedd, gan fynegi faint arwyddion a rhyfeddodau a wnaethai Duw yn eu plith trwy eu gweinidogaeth hwynt; ac a gawsant gan yr Apostolion

Apostolion anfon llythyr i Antioch ynghylch y pwngc hwnnw, gydâ Judas a Silas i fod yn dystion o'r peth a 'scrifennasid. Yr hyn gan mwyaf oedd ymlaid y troedigion Cenhedlig ac yn erbyn enwaediad a defodau 'r gyfraith. O herwydd pahan gomeddodd St. Paul enwaedu ar Titus er ei fod yn Roegwr, gan sefyll yn erbyn y gau-frodŷr Jddewig gydâ rhydd-did yr Efangyl. *Ast. 15. Gal. 3-5.*

Cyn cychwŷn adref o Jerusaleem, cymmerth St. Paul achlyssur, i ymddiddan o'r nailltu gŷda'r rhai mwyaf cyfrifol o'r Apostolion, yngwydd Barnabas a Thitus, ynghylch ei Athrawiaeth a'i weinidogaeth. A'i ymddygiad ef ymhob peth a gafwyd mor berffaith a difeius, yn gymmaint â darfod iddynt gyttuno fod St. Paul a Barnabas yn Apostolion y Cenhedloedd, megis yr ymddiriedwŷd i Jaco Petr ac Joaŷn am Apostoliaeth yr Enwaediad. Yn unig hwy a farnasant yn angenrhaid ofalu o St. Paul am y tlodion yn Judæa, y rhai a werthasant eu meddiannau er cymmorth yr Eglwys. Gwedi hyn f'a ddychwelodd gŷdâ Barnabas Judas a Silas i Antioch; ac a ddangosasant ordinhâd y Cyngor i'r Eglwys, ac wedi iddynt ei ddarllen, llawenychu a wnaethant am y diddawnwch. a St. Paul oedd yn llawn awŷdd i gynnal i fynu orchymmyn y cyngor, yn erbyn defodau'r Jddewon, yn gymmaint ag nad ofnodd

odd geryddu St. *Petr* yngwŷdd yr holl Eglwys am droseddu trwŷ ragrith yn ei erbyn, a gwrthod cyfeilliach y Cenhedloedd megis peth halogedig. *Gal.* 2. 2. 9. 11. 21.

Gwedi aros o honaw yn hir o amser yn Antioch, f'a fwriadodd gydâ *Barnabas* fyned i ymweled a'r Eglwŷfi a blannasent yn y Dinasoedd y pregethasent ynddynt, fel y deallent ymha gyflwr yr oeddynt yn sefyll. Cyttu-nodd *Barnabas* ag ef; ac a gynghorodd gymmeryd *Joan-Marc* ei nai gydâ hwynt yn weinidog i'r gorchwyl hwnnw. Eithr yr oedd St. *Paul* yn anfodlon i hynny; oblegyd cilio o *Tarc* oddiwrhynt yn Pamphylia, a'i ddangos ei hun wrth hynny yn anaddas i'r swydd honno, a bu gymmaint cynnwrt rhyngthynt, â dar-fod iddynt ymadel a'u gilydd ar hynny o ymrafael, wrth yr hyn y gallwn ddeall nad yw'r gwŷr duwiolaŷ wedi eu llwŷr-ddi-ddyfnu oddiwrth eu gwendid a'u hanwŷdau naturiol, pan yw'r ddau *Apostol* yma yn syrthio allan ar achos cyn lleied. Eithr ni wahanodd eu hymadawiad na'u cariad i'w gilydd, na'u hamcanion i bregethu'r Efangŷl. Canys yr un athrawiaeth a bregethodd pob un o'r ddau, er myned o honŷnt i amryw wledydd, yn gymmaint ag nad yw hyn eŷgus yn y bŷd i wahanedigion diweddar, y rhai sy heb achos

nac ystyr yn ymwrthod ac undod a chyttrun-
deb y wir Eglwys. *Aët.* 15. 30. 41.

Barnabas gan hynny, aeth i'w wlad ei hun
Cyprus gydag *Joan-Marc* ei nai, a *St. Paul* a
ddewilodd *Silas*, ac wedi ei orchymmyn trwy
weddiat'r ffyddloniaid, noddod a thrugaredd
yr Hollalluog, f'a drammwyodd trwy Syria a
Cilicia, gan gadarnhau'r Eglwysydd ac oddi-
yno i Derbe, a Lystra. Yno y cafodd ef *Tim-
otheus* yr hwn o dŷ ei dad oedd *Roegwr*, a'i
fam oedd *Jddemes* gredadwy. Hwn oedd wr
Iefanc duwiol, bucheddol, hynod a chanmola-
dwy oblegyd ei bwylllog ymarweddiad, a'i
ddealltwriaeth ragorol, yn yr Scrythyrau. Yr
hyn a wnaeth i *St. Paul* ei hoffi ef yn ddirtawr,
a'i chwenych yn gydymmaith iddo, ac er ei
fod yn wrthwynebus i ymroddi i ddefodau'r
gyfraith, f'a welodd yn addas enwaedu a'r *Ti-
motheus*, fel y byddai ei weinidogaeth ef yn
fwy cymmeradwy ymhlith yr *Jddemon*, Ac
fel yr oeddynt yn ymdaith, hwy a adawsant
ordinhâd cymmanfa Jerusalem yn 'scritenedig
yn yr Eglwys, trwy yr hyn y sefydlwyd hwynt
yn y ffydd, ac y cynnuddasant mewn rhifedi
beunydd. *St. Paul* o *Lycaonia* aeth trwy *Phry-
gia*, *Galatia*, a *Mysia*, i *Troas*; ac wedi ei wa-
hodd trwy weledigaeth i *Macedonia*, f'a ford-
wyodd gyda *Luc* a'i gyndeithion eraill i *Sam-
mothracia*, ynŷs ym *Mor Aegeum*, a thranoeth i
Neapolis

Neapolis, Tref borthladd yn *Macedonia*, ac odd-
yno i *Philippi* un o brif-Ddinafoedd y wlad
honno. Fe 'arhosodd yno ddyddiau rai, ac ym-
hlith eraill a ynnillodd un *Lydia* gwraig ddu-
wiol o *Thiartyra* i'r ffydd, ac a gafodd barch
a chroesaw gyda'i gymdeithion yn ei thŷ hi.
Tra yr oeddynt beunydd yn myned allan o'r
Ddinas i dŷ gweddi wrth lan afon lle byddai
arferol o weddio, digwŷddodd i ryw wasa-
naeth-ferch a gynhyrfid gan ylpriyd dewiniaeth
galyn arnynt, gan **fontlesain** a dywedŷd, *Y*
Dynion hyn ydynt weision y Dum goruchaf, y rhai
sy'n mynegi i chwi ffordd iechydwrriaeth, a hyn
a wnaeth hi tros ddyddiau lawer. Eithr *St.*
Paul yn gwybod nad oedd arnynt eisieu'r fath
dystiolaeth er sicrhâd a chymmeriaeth i'w
hathrawiaethau, a orchymmynnodd i'r cyth-
rael yn enw *Jesu Grist* tyned allan o honi. Yr
hwn er ei fod yn anewyllysgar, a orfu arno
ufuddhau, ac ymadel â hi yr awr honno. Y
llances hon oedd yn dwyn llawer o ynnill i'w
Meistrad wrth ddywedŷd dewiniaeth, am
hynny ynteu, pan welsant ddartod bellach am
holl obaith eu helw, hwŷ a chwennychasant
ddial eu llid ar y sawl a tuant achos o'u coll-
edion, dal *St. Paul* a *Silas* gan hynny a wnae-
thant, a'u llusgo ger bron llywodraethwyr a
swyddogion y Ddinas, gan eu camgyhuddo am
godi cythryfwl yn y Dref, a dysgu defodau y
rhai

rhaf nid oedd rŷdd iddynt hwŷ na 'u derbyn
 na 'u gwneuthur gan mai Rhufeiniaid oeddych.
 Y swyddogion, gan hynny, heb gymmeryd
 pwŷll iw holi hwynt ymhellach, a berasant eu
 ffangellu a gwialennodiau lawer, a 'u carcharu,
 a chan orchymmyn eu cadw yn ddiogel, hwŷ
 a wnahtant i'r cciwad eu bwrw i 'r Stafell ddir-
 gelaf or carchar, a rhoddi eu traed hwynt yn
 siccr yn y cyffion, a hwythau heb eu digalon-
 ni trwy 'r arteithiau a 'r dirmygiadau hyn, a
 ddatcanasant eu llawenydd ysprydol, wrth we-
 ddio a chanu mawl i Dduw ar gefnant nos,
 a 'u llef a glybuwyd nid yn unig gan eu Cyd-
 garcharorion, eithr ganddo ynteu hefyd, yr
 hwn oedd ddigon nerthol a Hollalluog i'w
 gwaredu, ac f' a dystiolaethodd fod eu pereidd-
 lais nefol yn gymmeradwŷ ger ei fron, trwy
 beri dauar-gryn ofnadwy, yr hon a siglodd sei-
 liau 'r carchar, a agorodd y drysau, ac a ddat-
 rododd gadwynau 'r Carcharorion. *Act. 15.*
39. 40 41. Act. 16. 2 Tim. 3. 15.

Y ceidwad wedi ei ddeffroi gan grynfa 'r tŷ,
 a gweled y ffordd yn rhydd i 'r Carcharorion
 a dybiodd ddianc o honynt; ac ynteu fel y go-
 chelai gospedigaeth y gyfraith, a dynnodd ei
 gleddyf mewn gwallgof, gan amcanu gwneu-
 thur penn am dano 'i hun. Eithr attaliodd St.
Paul ef oddiwrth y farwolaeth echryslon honno,
 gan sefain a dywedŷd wrtho, *na wn i ti dy hun*
 ddim

ddim niweid canys yr ydym ni yma oll. Ynteu gwedi galw am oleu a ruthrodd i mewn yn ddychrynedig at *St. Paul* a *Silas*; a chan ddeall mai o'u plegyd hwynt y gwnaethid y rhyfeddod anferthol honno, f'a syrthiodd i lawr ger eu bron, ac wedi eu dwyn allan o'r dŵdwl anniddan a ofynnodd iddynt, *pa beth a wnaif fel y byddaf gadwedig?* *St. Paul* yn lle ei geryddu oblegyd ei gieidd-dra o'r blaen, a lawenychodd oblegyd y bendigedig gyfnewidiad hwnnw, ac a ddywedodd wrtho, *Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist, a chadwedig a fyddi di a'ih deulu,* a hwy a fedyddiwyd oll gwedi eu hathrawiaethu ymhellach yn seiliau'r Grefydd Gristnogol, yn y cyfamsr y ceidwad a ymgeiddodd eu briwiau, a'u Croesawodd hwynt yn llawen yn ei dŷ, ac a fu lawen iawn gan gredu i Duw Efe a'i holl deulu. Felly y mac Christianogrwydd yn llarieiddio y tueddiadau ffyrnigcaf, ac yn gwneuthur Creulondeb a chieidd-dra yn hynaws addfwynder, a chymmwy-nasgar garedigrwydd.

Pan glybu'r swyddogion hyn, hwy a yrrasant y boreu dranoeth i beri gollwng y ddau garchator ymaith yn ddirgel Eithr *St. Paul* yn deall Cyfreithiau ymmerodraeth Rhufain, ac yn gwybod droseddu o'r swyddogion yn eu herbyn, wrth eu curô a'u carcharu hwynt yn ddifarn, a hwythau yn *Rhufeimyr*, a ddywedodd y myn-

nent gael bodlondeb am y cam ar dirmyg a wnaethid iddynt; ac y byddai raid i'r sawl a'u gyrrasei hwynt yno, ddyfod eu hunain i 'w harwain allan, a datcan eu diniweidrwydd hwynt mor gyhoeddus ag y darfuasei iddynt eu gwarthruddo a'u cospi. Y llywodraethwyr, gan hynny pan glywsant, a ofnasant awdurdod y *Rhuteiniaid*, ac a ddaethant at *Paul* a *Silas*, ac yn oftyngedig a ddeifysiasant arnynt fyned allan o'r Ddinas. A'r gwŷr duwiol hynny wedi eu bodloni ar cyn lleied iawn, pan allasent wneuthur llawer o niweid i 'w gwrthwynebwyr a aethant yn heddychlon ymaith o'r carchar i dŷ *Lydia* i gyfluro'r brodyr wrth dda-ngos iddynt siccrwydd eu hymwared, ac yna ymadawfsant. *Cicero Or pro C. Rabirio.*

Trammwyasant o Philippi trwy Amphipolis ac Apolonia i Thessalonica, Dinas fawr o Macedonia, a *St. Paul* yn ol ei arfer mewn lleodd eraill, a bregethodd yr Efangyl yn Synagog yr Jddewon. Ond o herwydd fod yr Jddewon yn disgwy! Messiah Cadarn ardderchog, yr hwn a orfyddai trwy rwyfsg buddugoliaethol a galluowgrwydd bydol, ac am hynny 'n wrthwynebus i goelio ei athrawiaeth ef yng hylch Christ Croesoeliedig: gorsu arno troi dri Sabbath ymresymu a hwynt, a phrofi yn eglur allan brophwydoliaethau'r Hên Destament, mai rhaiel oedd i Grist ddioddef, a chyfodi drachefen

drachefen oddiwrth y meirw, ac mai 'r Jesu oedd y Christ neu 'r Messiah hwnnw. Ymchwelodd ei ymadroddion ei rai o'r Jddewon, a llawer or Groegiaid Crefyddol. Y rhaina'u dilynasant ef a *Silas*, ac wedi eu bodloni trwy ryfeddodau a nerthoedd yr yspryd glân a dderbyniasant ei athrawiaeth ef, nid fel gair dyn, Eithr (fel yr oedd yn wir) yn air Duw. A thra bu ef yno, yn eu sefydlu hwynt yn y ffydd (rhag eu digalonni hwynt wrth wneuthur yr Efangyl yn dreulgar iddynt) *f'a weithiodd ddydd a nos i ynnill ei fywŷd, fel na phwyfai ar neb o honynt, a chan nad allai 'r ffordd honno ei gwbl ddiwallu ei hun, fe gafodd gymmorth fwy nag unwaith oddiwrth Eglwysf *Philippi*. A ffydd y *Thessalonaid* Credadwy a wnaethpwyd mor hynod a chanmoladwy trwy 'r moddion hyn; yn gymmaint a bod yr Apostol ei hun yn mynegi 'n ddiweniaith wrthynt eu bod yn siamplau i 'r rhai oll oedd yn credu ym *Macedonia* ac *Achaia*; ac ymhob man hefyd eu ffydd hwy ar Dduw aethi ar led: ac y mae 'n addef mai hwynt hwy oedd ei obaith a'i lawenydd a choron ei ogoniant ger bron ein Harglwydd Jesu Crist yn ei ddyfodiad ef. Llwyddiant yr Efangyl ymhlith y Groegiaid yn *Thessalonica*, a wnaeth i'r Jddewon cennustrwy gynnorthwy rhyw williaid Crwydradd, atcaslin godi cyffro yn y Ddinas, a*

gosod a'r dŷ *Jafon* lle byddai *St. Paul* a *Silas* arferol o letteua, gan amcanu dal yr Apostol, a'i draddodi ef i lidiawgrwydd y *dorf derfysglyn* anhosturiol. Ond pan na chawsant nac ef na *Silas*, hwy a luscasant *Jafon* a rhai Christinogion eraill o flaen pendefigion y Ddinas, ac a'u cyhuddasant am aflonyddu'r byd, trofeddu Cytreithiau *Cesar*, a chyhoeddi fod brenhin arall sef *Jesu*. Ac er na twriasant fai a'r *Jafon* ond am eu croelawu'n unig, gorfu arno ynteu cystal ar lleill roi meichiau a bodlondeb i'r llywodraethwyr cyn cael ei rydd-did. *Act. 17. 1 Thes. 1. 5. 2. 13. 2. 9. Phil. 4. 16. 1 Thes. 1. 7. 8. 19. 20.*

Pan lonyddwyd y Gythryfwl, y Christ'nogion a hebryngasant *St. Paul* a *Silas* yn ddistaw o hŷd nos i *Beræa*; lle y pregethodd ef hefyd yn Synagog yr Jddewon. Y rhai'n oeddynt o rywiogcach a bonheddigeiddiach athrylith na'u Cŷdwladwyr o *Thessalonica*; ac am hynny yn barodtach i dderbyn athrawiaeth yr Apostol. Er hynny ni choeliasant mo'no ar ei air yn unig, ond megis y gweddai i Greaduriaid rhesymmol, dyfal chwiliafant yr ysgrythyrau, i edrych oedd yr hyn a bregethid ganddo yn cyttuno a daroganau'r prophwydi ynghylch y *Messiah*. Felly cawsant siccr-wybodaeth am wirionedd yr Efangyl, ac am hynny a gredasant, hwynt hwy a llawer o'r Cenhedloedd

loedd,, y rhai a ymwascarafant o'r ffydd, yn ol eu esampiau hwynt. Ond pan ddaeth ei Hen Elynion o *Thessalonica* i gyffroi'r bobl yn erbyn *St. Paul*, fe a giliodd oddyno, ac a gyfarwyddwŷd i *Athen*; ac a ddanfonodd oddyno gyda'r cennadon a'u hebryngasant, i beri i *Silas* a *Thimotheus* bryffuro ar ei ol ef. *Act.* 17. 10. 14.

Athen oedd Ddinas enwog o *Achaia*, ac un o'r Prif-ysgolion ardderchogcaf yn y byd, yn yr hon y dygid i fynu lawer o wŷr doethi a mew'n gwybodaeth a dysc dra-rhagorol. Ac megis y gwelir ymhob man mai lle bo mwyaf o ddoethineb y bydd mwyaf o dduwioldeb, felly'r oedd ymhlith trigolion *Athen*, nid oedd ganddynt yn wir o eisieu Datcuddiad mo'r gyflawn wybodaeth am yr unig oruchaaf Dduw, er hynny yn ol arfer yr holl genhedloedd, hwy a addolasant amryw gau-dduwiau, gan seddwl mai gwir Dduwiau oeddynt, a rhag bod neb rhyw Dduw heb ddyledus anrhydedd, hwy a wnaechant Allor i'r **Duw nid adwaenid.** *St. Paul*, wedi dal sulw ar eu heulunaddoliaeth, a gynhyrswŷd yn ei yspryd o refyndod weled y bobl dduwiol-fryd hyn tan y cyfryw gangymmeriaeth; ac a gymmerth bob achlysur nid yn unig yn Synagogau'r Jddewon, ond helyd ymhob man arall lle byddai mwyaf ymgyrch Pobl i ymresymmu â hwynt, ac

i'w diddyfnu oddiwrt yr oergoelion crefydd-
ol hynny, a 'u hannog i addol'r unig wir
Dduw, a'u hathrawiaethu ynghylch y *Mesiah*
iachawdr y byd. *Act. 17. 15. 34.*

Ni chafodd ei ddysgeidiaeth ef ond ychyd-
ig croesaw, gan y *Philosophyddyn* o'r *Epicure-
iaid* a'r *Stoiciaid*, y rhai oeddynt twŷa gwrth-
wynebus i dderdyn y Grefydd Grift'nogol, ca-
nys yr *Epicureiaid* oeddynt fath ar Anghredady-
ddion a wadent ragluniaeth Duw, ac am hynny
(megis y nae 'n gnawd i'r Cyfryw annuwol-
ion) a ymrœsant i bob math ar ddifyrwrch a
meluswedd buchedd, ac megis yr oeddynt yn
bŷw fal anifeiliaid, disgwoliafant farw felly he-
fyd, gan feddwl na byddai raid iddynt bŷth
roi cyfrif am eu hafreolus ymarweddïad. Am
hynny ynteu, gwrthodasant reolau 'r Grefydd
Grift'nogol, oblegyd eu bod yn llwyr-wahardd
eu tueddiadau a'u trachwantau cnawdol, ac
yn cyhoeddi fod Duw yn llywodraethu 'r byd,
yr hwn a'i dygn-gospai hwynt yn y byd a
ddaw am eu gwarthus ymddygiad yn y fuch-
edd hon. Yr *Stoiciaid* or tŷ arall a ymarferent
a buchedd rinweddus, a rheolau tost-gaethion,
ac a ymwrthodent a phob difyrwrch, gan ddi-
odde 'n ddigyffro pa gystuddiau ac ardeithiau
bynnag a syrthiau arnynt; Eithr (megis y gwe-
ddai i ddynion heb râs wneuthur eu rhinwe-
ddau goreu yn bechodau ger bron Duw) hyn
a'u

a'u gwnaeth hwynt yn feilchion ac yn uchel,
 yn hylith i feio ac i farnu ar eraill; ac i ym-
 ddisied gormod yn eu haeddedigaethau a'u
 cyfiawnder eu hunain; Anewyllygar, gan hyn-
 ny, oeddynt i goelio Aithraiaeth yr Efangyl,
 yr hon a hyfforddiai ddynion i ofyngeidd-
 rwydd diryfyg, ac i roddi eu cwbl-hyder yng-
 hyfiawnder Crist, gan dybied yn wael am eu
 rhyglyddon a'u rhinweddau eu hunain. Rhai
 ai difenwafant gan ddywedyd beth a tynnai y
 Iaradiwr ofer-chwedleugar hwn ei ddywedyd?
 a'r fawl oedd gauddynt y dŷb oreu o honaw,
 a feddyliafant rhai cyhoeddi duwiau newyddion
 dieithr yr ydoedd am ei fod yn pregethu'r
 Iesu a'r Adgyfodiad, canys cybiafant m i Enw
 rhyw Eulun oedd *Anastasi* yr hwn yr'r gair
 Groeg am Adgyfodiad. Ac o herwydd rhai yn
 yr *Areopagus* (sef y llŷs uchaf yn *Athen*) y
 bernid pa dduwiau oedd gymmwys i'w ha-
 ddoli; hwy a ddygafant yr Apostol ger bron
 brawdwy'r y llŷs hwnnw, fel y mynegai ef idd-
 ynt beth oedd y ddyfsg newydd a draethid gan-
 ddo: Ac wedi ymgafglu o gynnulleidfa hwsog
 o bobl ir fann honno (yn ol arfer yr *Athenaid*,
 y rhai ni chymmerent hamdden i ddim arall
 ond i ddywedŷd neu glywed rhyw newyddion)
 safodd *St. Paul* ynghanol y frawdle, ac wedi
 eu canmol am eu tueddiad crefyddol, a gym-
 merth achlyssur oddiwrth yr Allor a gyssegra-
 lent

sent i'r Duw nid adwaemid, i eglurhau iddynt
 arwyddocâd yr argraph honno, ac i fynegi i-
 ddynt y gwir Dduw, yr hwn heb ei adnabod
 yroeddynt hwy yn ei addoli; sef y Duw a greu-
 odd Nef a Daiar a'r holl creaduriaid sydd gyn-
 nwysedig o fewn amgylchedd y byd Cwmpas-
 grwn, trwy yr hwn megis yr ydoedd eu beirdd
 hwynt eu hunain yn cydnabod) yr ydym yn
 byw, yn symmud ac yn bod, gan ychwanegu
 mai ynfydrwydd mawr oedd iddynr feddwl fod
 y Duwdod yn debig i Aur neu Arian neu faen
 o gerfiad celfyddyd, a dychymmyg dyn, ac er
 Goddef o Dduw eu heulun addoliaeth pan oe-
 ddynt yn byw mewn anwybodaeth, etto'r oedd
 y pryd hwnnw yn gorchymmyn i bob dyn ym-
 hob man edifarhan, o herwydd gosod o hono
 ddiwrnod yn yr hwn y barna ef y byd mewn
 Cyfiawnder, trwy y gwr (Christ Jesu) a ord-
 einodd ef i hynny, gan roddi siccrwydd o'i
 amcanion i bawb, oblegyd darfod iddo ei gy-
 fodi ef oddiwrth y meirw. Pan glywsant sôn am
 adgyfodiad y meirw, rhai (o'r *Epicuraciaid*
 mae'n debyg) a watwaraant; Eithr eraill yn
 ddisrifol a addawsant ei wrando ef drachefen
 ynghylch y peth hwnnw. Felly *St. Paul* a ym-
 adawodd o'u plith hwynt, ac er dyfstyru o rai
 ei athrawiaeth ef, eraill o rywiogeiddiach ath-
 rylith a lynasant wrtho ac a gredasant, ymhlith
 y rhain yr cedd *Dionysius* yn o'r Barnwyr, Gwr
 dyfgedig

dysgedig a fuafci yn yr *Aphr* yn astudio sy-
wedyddiaeth, yr hwn wrth ganfod y diffyg mawr
a fu ar yr Haul, ar amser dioddefaint ein Hi-
achawdr, pryd nad oedd dim or fath beth i
ddigwydd wrth reol Naturiaeth; a ddywedodd
*naill ai bod Duw yn dioddef a'r bod y Byd ar
benn.* Eithr wedi dychwelyd i *Athen*, f'a ym-
ddadleuodd a *St. Paul* ac a ymchwelwyd i'r
ffydd Grift'nogol, ac a gyllegwyd yn * Esgob
cyntaf yn *Athen*: a *Damaris* (yr hon fel y ty-
bia rhai oedd gwraig *Dionysius*) a gredodd yr
un amser, ac eraill gyda hwynt. *Aut Deus na-
tura patitur, aut mundi Machina dissolitur.*

Pan oedd *St. Paul* yn *Athen*, daeth *Timotheus*
atto ef o *Thessalonica*, ac a fynegodd iddo'r
modd y blinwyd y Christ'nogion yn y Ddinas
honno, ac ynteu o ran nad allai fyned ei hun at-
tynt i'w cyfluro tan y gorthrymderau hynny,
a ddanfonodd *Timotheus* yn ei ol i'w diddanu,
fel na chymmellid neb o honynt, twry erlidiau,
i ymwrthod a'r ffydd; ac aeth ei hun i *Corinth*
Prit-Ddinas *Achia*. Fe gyfarfu yno ag *Aquila*
a *Priscilla*, y rhain megis ynteu, oeddynt wneu-
thurwyr pebyll. Ac er ei fod yn gwybod y dy-
lau y sawl a bregethant yr Efangyl, gael eu
bywoliaeth wrth yr Efangyl, er hynny rhag gor-
mesu ar y trigolion fe weithiodd a'i ddwylo
ei hun hyd yr wythnos i ynnill ei fywyd: ac
a bregethodd ar y Sabbethau yn y Synagog

er ynnill ir ffydd y Jddewon a'r Groegiaid. *Ens.*
1 Thess. 3. 1, 2 Act. 18.

Pan ddaeth *Silas* a *Thimotheus* atto ef a my-
 negi iddo gryfdwr a dianwadalwch ffydd y *The-*
ssalonaiad; f'a yscrifennodd ei Epistol cyntaf
 attynt, i'w cyngori a'u hannog i sefyll yn
 ddiysgog yn eu Sanctaidd Grefydd, ac i'w cy-
 farwyddo yn y dyledswyddau a berthynant i fu-
 chedd Dduwiol Gristianogol. *1 Ep. at y Thessa-*
lon:

St. Paul, yr hwn wrth weled gwrthnyffig-
 rwydd yr Jddewon oedd agos gwedi myned yn
 ddiobaith y gallai ef wneuthur dim llefhâd i-
 ddynt, a gymmerth galon o newydd ar ddyf-
 odiad *Silas* a *Thimotheus*, ac a bregethodd yn
 ddiarswyd iddynt, gan dystiolaethu mai'r Jesu
 oedd y *Messiah*. Ond pan oeddynt hwy yn a-
 ros yn annychweledig yn eu hystyfnig gyndyn-
 rhwydd gan ymosod yn ei erbyn a chablu, yn
 lle ymroddi a chredu i'w athrawiaeth, f'a yf-
 gydwodd ei ddillad yn arwydd o'u gwrthode-
 digiaeth, gan ddywedyd bydded eich gwaed ar
 eich pennau eich hunain, glân a dieuog ydwy-
 fi; o hyn atlan mi âf at y Cenhedloedd. A'r
 hyn fe a ymsymmudodd i dŷ un *Iustus*, Prosclyt
 crefyddol oedd yn byw tan dô unty ar Sy-
 nagog, fel y gallai'r Jddewon weled llwyddiant
 ei weinidogaeth ef ymhlith y Cenhedloedd, ac
 y cynhyrfid hwy trwy eiddigedd i dderbyn yr
 Efangyl

angyl, a llwuddodd ei amcanion duwiol ef;
 canys f' a ymchwelodd *Stephanus*, *Gaius*, a *Chris-*
tos yr Arch synagogydd gyda'u Teuluoedd,
 rhai a fedyddwyd ganddo ef ei hun, a lla-
 er eraill o'r *Corinthiaid* trwy gynnorthwy
Silas a *Thimotheus*, tybir farw o *Silas* yng-
 ych yr amser yma, oblegyd nid oes na fôn
 a chrybwyll am dano mwy yn yr scrithy-
 au. *Dupin.*

Gwnaeth ffynniant y Grefydd Grift'nogol
 yn y gwiedydd hyn i genfigennus Elynion *St.*
Paul ymgynddeirïogi a llidio yn greulonach yn
 i erbyn ef, yn gymmaint a'i fod ef nid yn
 nig mewn prinder ac Eifieu, ond hefyd mewn
 yn a dychryn am ei hoedl. Eithr Duw yr hwn
 ydd beunydd yn gwbl-barod i noddï a chyn-
 orthwyo'r sawl a'i gwasanaethant ef ac a ym-
 ddiriedant wrtho, a ddug ymwared a chyffur
 r Apostol tan y gorthrwm gystuddiau hyn.
 Canys ei anghenion a ddiwallwyd gan ryw
 Grift'nogion a ddaethant i ymwelod ag ef o
Macedonia; a'r Jesu ei hun a oftegodd ei ofn
 ef, trwy ymddangos iddo mewn gweledigaeth,
 a gorchymyn lëfaru o hono'n ddiarfwyd,
 oblegyd bod i Grift lawer o bobl a gredant yn
 y Ddinas honno, nad ofnai ef gyflawni ei wei-
 nidogaeth, er gerwined bygythion ei wrth-
 wynebwyd; canys myfi (ebr yr Hollalluog)
 wyf gyda thi, ac ni clyd neb arnat i wneuthur
 niweid

niweid i ti. Ac te gafodd yn y mann siccrwydd
 diannu o gywirdeb yr addewid hwnnw. ob
 legyd pan luscwyd ef ger bron brawdle Gall
 (brawd *Seneca*) Rhaglaw *Achaia* gan ei gyhu
 ddo am drofeddu'r gyfraith, fe oollyngwyd
 ymaith yn ddigerydd; ei gyhuddwyr yn wr
 dwuddus a yrrwyd allan; a *Sosthenes* y pen
 naf a'r chwerwaf o honynt a gurwyd yng
 wydd y Rhaglaw, ac ynteu heb ymorol am
 ei achub ef, nac am geryddu'r sawl a'i dirn
 ygafant.

Pan oedd *St. Paul* yn *Corinth* fe a glybu i
 ofid, fod rhyw gau-Athrawon wede cyfodi
 ddiweddar yn *Theffalonica*, y rhai a berent i
 ffyddloniaid goelio fod dŷdd yr Arglwŷdd yn
 gyfagos, fel y gallent wrth hynny beri iddyn
 anobeithio a digalonni pan welent fod yr add
 ewid hwnnw heb ei gywiro. Ac er mwy cym
 meriaeth iw gau-gredineth, hwy a dwŷllasant y
 bobl a geiriau ac â llythyrau ffugiol megis o
 ddiwrth *St. Paul*. Y rhai a Dyfiolaethant yn
 un peth, hyn (o ran nad oedd fodd ganddo
 fyned ei hun attynt megis yr amcanafei ef yn
 y cyntaf) a wnaeth iddo ysgrifennu ei ail Ep
 istol at y *Theffalonïaid*, i ddiwygio'r gangym
 meriaeth honno, ac i ddywedyd iddynt yr ar
 wyddion a fyddai cyn dŷdd y farn; gydâ ll
 wer o Gynghorion a rheolau Chrïst'nogol. a rhag
 i neb rhagllaw eu siommi hwynt trwy gau
 lythyrau

wyddu ythyrau, mae yn y diwedd yn rhoddi iddynt
 arwydd i adnabod pob Epistol o'i waith ef,
 ef, ei fod yn ysgrifennu ei Enw wrthynt a'i
 law ei hun. 2 Ep. at y *Theffalonaid*.

Gwedi aros o hono ynghylch blwyddyn a
 hanner yn *Corinth*, t'aeth gydag *Aquila Phrif-*
cilla i Cenchrea, lle'r cilliodd *Aquila* ei ben o
 ran fod arno adduned, hwy a ffordwyasant o-
 ddyno i *Ephesus*; lle pregethodd St. Paul yn
 Synagog yr Jddewon. A chan adael *Aquila* y-
 no i lywodraethu'r Eglwys. t'aeth rhagddo i
 Cefaræa, ac oddyno i Jerusalem i gadw'r wyl,
 ac wedi Cyfarch yr Eglwys yn Jerusalem, t'aeth
 i wared i *Antioch*, ac arhosodd yno ennys o
 amler; ac yna a dramwyodd trwy wlad *Gala-*
tia a Phrygia gan gadarhau'r holl ddisgybl-
 ion, a rhoi i bawb argoel hynod o'i ddiwyd-
 rwydd anorphwys yngwasanaeth Christ, ac o'i
 awydd-fryd aneffygiol i hyfforddio ieuchyd-
 wriaeth Eneidiau. *Act. 18. 18.*

Fe a ddychwelodd or diwedd i *Ephesus*, lle cy-
 farfu ef a deuddeg o ddisgyblion *Joan* y rhai a
 ddysgodd ef i gredu'r ffydd Grift'nigol gan eu
 bedyddio yn Enw'r Arglwydd Jesu. Canysnid
 ydoedd Bedydd *Joan* ddigonol i'w Corphol-
 aethu yn yr Eglwys Grift'nogol, ond yn unig
 i'w cymhwyso trwy Edifeirwch i gredu yng-
 hrist Jesu, yr hwn oedd i ddysod ar ei ol ef.
 Ac er tyfiolaeth o odidawgrwŷdd y bedydd
 hwnnw

hwnnw uchlaw eiddo *Joan*, wedi i *St. Paul* ddodi ei ddwyllaw arnynt, yr yspryd glân ddaeth arnynt, a hwy a draethasant â thafel dau ac a brophwydasant; pan oeddynt o'r blaen cymhelled oddiwrth dderbyn y doniau rhagorhynny, ag na chlywsent lôn fod dim o'r fath beth yn ddiweddar yn yr Eglwys. *Aët. 19.*

Arfer *St. Paul* ymhob man y delai iddo (yn ol * gorchymyn ein hiachawdr i'w Apostolion) ydoedd pregethu'r Efangyl yn gyntaf i'r Jddewon, a phan wrthodent hwy ei athrawiaeth ef, f'a ymadawai â hwynt ac a dreuliai ei lasur ymhlith y Cenhedloedd, felly hefyd y gwnaeth ef yn *Ephesus*, gan lefaru tro ddimis yn y Synagog, ac ymrelymmu a chynghori y pethau a berthynent i deyrnas Dduw. Eithr pan oeddynt hwy wedi ymgaledu yn ehanghrediniaeth, gan ddywedyd yn ddrwg am y ffordd honno: f'a ymneilltuodd gyda ei ddifelyblion i ysgol un *Tyrannus* Cristion Cenhedlig, lle mewn yspaid dwy flynedd y tycciodd ei lasur ef mor ffynnadwy â darfed i holl drigolion *Asia* trwy weinidogaeth *St. Paul* a'r weision glywed gair yr Arglwydd *Jesu*. A Duw hefyd a siccrhaodd Athrawiaeth yr Efangyl wrth wneuthur gwyrthiau rhagorol trwy ddwylo *St. Paul*, yn gymmaint a bod y gwisgoedd a ddygid oddiwrth ei gorph ef, yn iachau clefydon, ac yn tarfu Cythreuliaid allan o rai a flinid

ffinid ganddynt. Tybia rhai fod *Apolonius Tyaneus* yn *Ephesus* ynghylch ar unwaith a *St. Paul* neu ychydig ar ol ei ymadawiad ef oddyno, Hwn oedd swynwr cyfrwysgall a tyddai yn gweithredu amryw aruthrol Effeithiau, hyd onid oedd rhai anghrefyddolion a gystadlent ei gau-ryfeddodau ef a gwir wyrthiau Christ ei hun. Nid rhyfedd gan hynny roddi o Dduw gyfryw awdurdod i *St. Paul* i wneuthur y fath wyrthfawr weithredoedd yn y Ddinas, fel y gallai ei ryfeddodau ef ymddangos yn llawer amgenach na swynion twyllodrus y cyfareddwr hudolaidd hwnnw. * *Math. 10. 6.*

Ac er dangos nad oedd dim yn rhŷ anhawdd i anfeidrol alluowgrwydd Duw Jezu, Efe a gymhellodd y Cythreuliaid eu hunain i wrthryfela yn erbyn Teyrnas y tywyllwch, ac a'u gwnaeth yn gynnorthwyol i gynnyddu ei anrhydedd ei hun a llwyddiant y Grefydd Grifftnogol. Canys pan oedd ffaith mab i *Scefa Jddew* ac *Archoffeiriad* yn halogi ei Enw bendigedig ef i fwrw allan gythreuliaid, gan eutyngghedu yn *Enw'r Jezu* yr hwn yr oedd *Paul* yn ei bregethu: gorsu ar Satan ei hun eu ceryddu yn haerllug am eu rhyfyg echryllon hwnnw (gan ddywedyd, yr *Jezu* a *admaen*, a *Phaul* a *admaen*, *eithr pwy ydychwi*) a chynhyrfu'r dieflig i ruthro'n ffromwyllt arnynt, eu llarpio, a'u curo'n anafus, a'u gyrru i ffoi yn noethion

noethion ac yn archolledig. Yr hyn fydd arwydd hynod o anorfod gadernyd, ac o anherfynedig lywodraeth Chrïst, pan yw 'n rheoli nid Nef a dauar yn unig eithr uffern hefyd, ac yn gwneuthur trigolion y Cyntreddeodd anniddan hynny yn weinidogion gwasanaethgar iddo. Yr oedd hen arfer or fath yma er ystalm or blaen ymhlith yr Iddewon, o fwrw allan Gythreuliaid yn Enw Duw Abraham, Isaac a Jacob, ond yn nyddiau ein Hiachawdr ac ar ol hynny hwy a newidiafant eiriau'r gyfaredd, gan dynghedu 'r ysprydion aflan yn Enw'r Jesu. Eithr y Drychineb aruthrol hon a barodd i'r Iddewon a'r Cenhedloedd yn *Ephesus* ofni'r Arglwydd, yn gymmaint ag na feiddiodd neb o honynt rhagllaw grybwyll yn amharchus am Enw'r Jesu. Hyn hefyd a agorodd i St. Paul *dderws mawr a grymmus yn Ephesus*, ac a ddug lawer i gredu ynghrist, i gyfaddef eu pechodau, ac i ymwrthod ar celfyddydion mellidgedig hynny, gan losgi eu llyfrau'n gyhoeddus, y rhai a arferasent i'r cyfryw ddibenion drygionus; gan farnu ufudd-dod i orchymmynion Duw yn llawer gwerthfawroccach na'r arian mawr a allasent dderbyn am danynt. 1 Cor. 16. 9.

Pan oedd St. Paul yn *Ephesus*, f'a glybu ddarfod hudo'r *Galatiaid* i dderbyn Enwaediad megis angenrheidiol i iechydwrïaeth; a bod y sawl a'u camarweiniafent yn ei ddirmygu ef megis

megis Apostol ar yr ail law; ac nad oedd ef
ddim i'w gyffelybu a *Petr, Jaco, ac Joan*, y
rhai a dderbynialent eu hathrawiaeth, a'u Haw-
durdod gan Grist ei hun. Hyn a wnaeth iddo
scrifennu ei Epistol at Eglwys *Galatia*, lle mae
'n mynegi iddynt gael o hono ei Apostoliaeth
nid o ddynion, eithr oddiwrth Jesu Grist; ac
yn eu bargyoeddi yn llymdoeth, am ymadel ar
Efangyl a bregethafai ef iddynt, ac ymroddi o
homyn yn gaethion i ddefodau'r gyfraith, gy-
da llawer o gyngherion ac annogaethau llef-
fawr, a hyfforddiadau rhagorol wragat sawn-
gyweirio eu bucheddau a'u hymarweddïad, *Ep:*
at y Galataid.

Wedi aros o *St. Paul* yn hir o amser yn
Ephesus, fe amcannodd deithio i'w *Macedo-*
nia ac *Achaia* i gasglu Eglwysau'r Eglwysydd
hynny a'u dwyn oddyno i'r tledion yn Jerusa-
lem; gan fwriadu wedi bod yno ymweled a
Rhufeain hefyd; Ond oblogyd na chafodd mer
barnedd i'w gychwyn i'r daith honno cyn gyn-
ted ag y mynnafai, f'a ddanfonodd *Timotheus*
ac *Erastus* i *Macedonia* a *Chorinth*, gan orch-
ymwyn iddynt ddarparu'r Eglwysau hynny, er-
byn ei ddyfodiad ef i'r wlad honno. Yn y mann
gwedi hyn f'a dderbyniodd lythyrâu o *Corinth*
gydag *Apolos, Stephanas, Fortunatus*, ac *Acha-*
eus, rwy y rhai y deallodd ef anghydfod a
gwahanedigaethau'r Eglwys yn *Corinth*, sef
G bod

bod y naill yn ymlynu wrth athrawiaeth Paul y llall wrth Apolos, y ddaill wrth Cephas neu Petr, ac eraill wrth Crist, gan ddirmygu a diystyru eu gilydd, a byw mewn ymrafel ac anghyttundeb gwaftadol. gyda llawer o achwynion trymmion eraill a ddaethant atto ynghylch amryw ddrwg-arferion llygredig a darddasant y yr Eglwys honno: yn enwedig ynghylch eu hanweddeidd-dra wrth dderbyn y Sacrament; a'u hafradlondeb yn eu Cariad-wleddoedd; ac ymryson y Christnogion oedd yn cwyno ar eu gilydd ac yn ymgysfreithio ger bron brawdleoedd Cenhedlig; ac am un dyn aflan a fuasai'n euog o odineb trwy briodi ei fam ynghyfraith; a bod rhai yn gwadu'r adgyfodiad. Hyn oedd yr achos o herwydd pahan yr ysgrifennodd ei Epistol cyntaf at y Corinthiaid, er mwyn eu hannog i undod a chyttundeb ymmysg eu gilydd, i ymadel a'u ffyrdd ddrygionus, ac i orchymryn iddynt esgymmuno'r dyn aflan, rhag i'w Esampl ef halogi eraill; i feio arnynt am ymgysfreithio'n ymrysongar a'u gilydd, ac i'w cynghori i adel ar ryw wyr duwiol o'r Eglwys gymmodi eu hanghytundeb; i'w hyfforddio i iawn-dderdyn y Sacrament gan holi eu bucheddau; i brofi'r adgyfodiad; ac i'w bodloni ynghylch amryw ymosynion pwysfawr a ysgrifennasant atto ef o'u plegyd. *Act, 19. 21. 22.*
1 Ep. at y Corinthiaid.

Pe dyfalaf a dielgeulufaf ydoedd *St. Paul* i
 hwylio ymlaen gynnudd a llwyddiant y grefydd
 Grifnogol, mwyaf y cynnyddodd lliadiawgr-
 wydd a chynddaredd tywyflog y tywyllwch i godi
 iddo wrthwnebwyr lawer; ac i gynhyrfu'r an-
 ffyddloniaid yn y Ddinas honno i geisio ei ddi-
 fethia ef; y rhai megis bleiddiaid rheibus, ysgly-
 faethgar a ymgynddeiriogent beunydd yn ei er-
 byn ar fedr ei dinystrio. Ac oblegyd hynny
 (fel y rybia rhai) y mae'n dywedyd ymladd
 o benaw ag anifeiliaid yn *Ephesus*. Eithr eraill,
 yn gyffelybach i wir, a ddeallant wrth y gei-
 riau hyn draddodi o honynt ef i'w larpio gan
 anifeiliaid gwylltion, a darfod i Dduw ei war-
 edu ef yn rhyfeddol fel *Daniel* o ffau y llewod
 ai gadw yn ddiogel er gwasanaeth yr Eglwys.
 Eithr y blinder mwyaf a syrthiodd arno, oedd
 o achos Eulun-addoliaeth y bobl goelgrefydd-
 ol hynny. Yr oedd eulun-Dduwies ymhlith y
 Cenhedloedd a elwid *Dain* neu *Diava*, yr hon
 yr oedd holl ymmerodraeth Rhufain yn ei hadd-
 oli. Eithr nid oedd neb yn talu ymmairt an-
 rhydedd a pharchedigaeth i'r gau-Dduwies hon-
 no ag yr oedd trigolion *Ephesus*; oblegyd fod
 ganddynt ei heulun hi a ddesgynnasei (os gell-
 id coel arnynt) or Nef oddiwrth *Jupiter* Pen-
 naeth y Duwiau. A hwy a wnaethent Deml
 ardderchog iddi yn y Ddinas yma, yr hon a gy-
 frifid yn un o *saith dlws y byd*. ac nid rhydedd
 hynny

hynny os gwir i'w dretulio pedwar cant o ffly-
nyddoedd wrth ei hadreiladu, ac fel p. buasei
hyn o'i yn rhy fychan o anghydedd i'r figol
beth hwnnw, i'w oedd yn rhaid i'r bobl Anlun-
addolgar hyn gael delwau arian ar lun y Deml,
ar eulun hynny o ran gwafladol gofiaduriaeth
am danynt. Hyn oedd yn poen eiw mawr i la-
wer o ofaint arian yn *Ephesus*, ac yn enwedig
i un *Demetrius*, o'r gelfyddyd honno yr hwn
oedd yn cadw hysbys o weision ar waith i wneu-
thur y delwau hynny. Pan gant hwn fod an-
ddiad Athrawiaeth *St. Paul* i ddinistri'r ei gel-
fyddyd ef, ac i ddestrofwio addoliant y Dduw-
ies, wrth beth i'r bobl gredu nad oedd Dduw-
iau y rhai a wneid a dwylo, se alwodd ynghyd
weithwyr y cyfryw bechau, a chyda hwynt a
gododd gythryfwl terfysglyd yn y Dref, hyd o-
ni lanwyd y bobl o ddigofaint a lliediawgrwydd
yn erbyn *St. Paul* ac o farch ar eu duwies *Di-*
ana am yr hon y bonllefasant yn thryd *Mari-*
gw Diana i'r *Ephesaid*. Ni fedraf yma lai na dal
fultw, a braidd na thosturiwn yr *aurbon* oblegyd
mawr ynfydrwydd y coel-grefyddwyr anhwyr-
llog hyn, pan geisient sefyll ymhlaed eu Duwies,
er cynnal i synu ei hawdurdod hi, yr hon heb
ganddi fodd i'w hamddeffyn ei hunan. Canys
pe buasei hi'r cyfryw Dduwiesfawr alluog ag yr
oedd ynt hwy yn ynfyd yn cyhoeddi ei bod, hi
allasei o honi ei hun gadw ei brain ai hanthy-
dedd

dedd ai theml a'i Delwa, fel nas galla'ci y
 Perotin tlawd yma, *Paul*, na gwnentur ei
 Theml a'i haddolant yn ddiudim, na destiy-
 wo et mawrhydi, ac na buaser raid i'u Hadd-
 olwyr mor ymylon *Paul* ymdertylgu yn ei hach-
 os; Eisth wrth hyu y gallwn weled pa ddurfawr
 ragorneth fydd rhwng diogel gyflwr y sawl a
 wafnacthant yr unig bruchaf Dduw, a grefyn-
 ol annedwyddwch ynsydion cynhwynol, y sawl
 a roddant eu terch a'u hyder ar Eulunod gwei-
 gron diymadferth. Ein gwir Dduw ni a ddi-
 chon amdeffyn y sawl a'u haddolant, ac y
 mae beunydd trwy ei ragddarboedus ragluniaeth,
 yn eu cadw, yn eu hyngelleddu ac yn darparu
 arolynt. Eisth y Duwiau y maent hwy yn ym-
 ddiried wrthynt nid ydynt angen na delwan
 mudion diymwared, y rhai nid allant gynnor-
 chwyo eu gwa anaethyddion, na'u hachub eu
 hunain chwaith; yn gymnaint â bod yn rhaid
 i'r Addolwyr ofalu am y Duwiau, nid y Duw-
 iau am danynt hwy. Ac tellu'r oedd *Diana*,
 Duwies fawr ardderchog *Ephesus*. Cynys pan
 oedd *St. Paul* gwedi gorfod cyn belled yn ei
 herbyn, a'i fod gwedi troi llawer o bobl odd-
 iwrthi, a phenniddyt gaelio nad oedd ei Duw-
 dod ond cwagedd, a bod ei haddolant yn be-
 chod; a phan nad allai hi ei hun ymddia u ar-
 no obtegyd y dirmyg ar farhâd a wnaethai ef
 iddi: fe ddarfu i Gybydd dod y Gofaint, a

choel-grëfydd y darfu Chwidr-fiol Ethrych-wylk
 gynneu eu lldiawgrwydd a'u cynddaredd yn
 erbyn yr Apostol, mid oedd ynteu ddim a'u
 bodlonai hwynt oni chaer afael arno fel y ta-
 flent ef i'w larpio gan anifeiliaid gwyllcion,
 megis pe chwennychasent ei wneuthur ef yn a-
 berth i fodloni am y diystyrwch a wnaethei
 ef i'r Dduwies, chwilio gan hynny am dano ef
 a wnaethant eithr yn ofer; ond pan na chaw-
 fant mono ef, hwy a ddahasant ddau o'i gym-
 denthion ef *Gains* ac *Aristarchus* o *Macedonia*,
 ac au Cippiasant i'r orseddfa, ac a ruthasant i
 mewn, ar fedr fel y mae'n gyffelybol eu dife-
 tha hwynt. Yr hyn pan ddaethodd *St. Paul*, f'a
 ewyllysiodd fyned i mewn i blich y bobl, er
 mwyn ainddeffyn ei athrawiaeth, a gwaredu ei
 gyfeillion, A chyfryw oedd ei galondid a'i ddi-
 brisrwydd am dano'i hun, ag y buasei'n ddi-
 ammeu yn aaturio eu fywyd er mwyn dioge-
 lu ei frodyr, oni bai ddastod i'r Christnogion
 ei rwystro ef, a gyrru o rai o bennaethiaid *Asia*
 gennadon atto o ran ewyllys da arno, i ddei-
 syf arno nad ymroddai i fyned i mewn i'r or-
 sedd, gan eu bod yn gwybod fod y bobl mor
 lldiog iddo ag nad allasent hwy eu hnnam ddy-
 huddo monynt na'u hantaf rhag ei mweldio.
 Ac yn wir yr oedd y gynnulleidfafa mor firoch-
 wyllt ac anrhesymmol ag na chymmerent ham-
 dden i wrando ar ddim a ddywedai neb wrthyt,
 gan

gan faint oedd y swm ar bloeddio oedd yn eu
plah hwynt eu hundin. Yn gymmaint, Pan
oedd *Alexander* Jddew yn amneidio am oll-
eg ar fedd ei amddeffyn ei hun, a bonllefain o
honynt ac un llef tros ynghylch dwyawr, lle ni
chlywid dim ond *mae yw Diana* yr *Ephesaid*.

1 Cor. 16. 9. 1 Cor. 15. 32. *Act.* 19. 24. 41.

Mae rhai yn dywedyd fod *Alexander* wrth
ei amddeffyn ei hun yn amcanu bwrw'r holl fai
ar *St. Paul*; ac nid yw hynny anhebygol gan
fod yr Jddewon yn ei yrru ef ymlaen, y rhai oe-
ddynt bob amser yn Elynton i'r Apostol. Ac y
mae'r peth etto yn gyffelypach os gwar yw (yr
hyn y mae *Dr. Cave* yn ei dybied) mai hwn
oedd *Alexander* y gof *Copr*, yr hwn y mae *St.*
Paul yn rhybuddio *Timothens* oblegyd gan fy-
negi wneuthur o hono ef iddo ddrygau lawer,
a sefyll yn ddir, awr yn erbyn ei ymadroddion ef.
2 Tim. 2. 14.

Onid pa fodd bynnager gwaethaf dichellion a
drygion i'r Jddewon a'r Cenhedloedd, se ddarfus
i Ddu'u waredu *St. Paul* oddiwrth gyfryw ddir-
fawr angen, a diogelu ei gyfeillion ef hefyd, rhag
rhuthrau cynddeiriog-wyllt y bobl annosparth-
us hyany. Canys wedi hino o honynt yn gwei-
ddi, ysgolhaig y Ddinas a larueiddiodd eu gwy-
lltnech, trwy ddwyn ar ddall iddynt mor an-
rheswmol ac anghyfrethion oedd yr ymgrych
hwanaw; a hefyd mor enbyd oedd rhag acwryn
arnynt

arwynt ari y dorfysc a'r Cythryfwl a wnaethon
y dwythwn hwnnw, ac felly trwy bwyllag ym-
adreddion un gwr synhwyol, llonyddwyd yr
holl gynmaltidfa honno o bobl ddionfwr, y
rhai a ymadawfant yn heddychlon, ac a ohy-
ngofant ymaith *Gaius* ac *Erastarchus* heb wne-
thur dim pŵeid iddynt.

Gwedi gofegu'r gŵyl, *St. Paul* a alw-
odd ynghyd y Chrifnogion, a chaz ymgof-
eidio'n garedig a hwynt a ymadawodd o *Eph-
esus*, gwedi bod yno dair blynedd, ac aeth trwy
Thraci i *Macedonia*. F'a darawodd wrth lawer o
flunderau a helbulion yn yr ymdaith honno;
oddhiall yr oedd ymladdau, oddifewn ofnau.
Eithr Daw a'i diddanodd ef trwy ddytodiad *Ti-
tus*, yr hwn a fynegodd iddo'r modd y darfu-
afai i'r *Corinthiaid* wellhau eu hymddygiad
ar ei lythyr cyntaf ef, fod y godinebwr wedi
dwys-edifarhau oblegyd ei aflendid; a bod *Elu-
senau Eglwyl Corinth* yn barod. Ac hyn fe ddan-
fonodd *Pavlos* eilchwel i *Corinth* i gasglu'r *Elu-
senau* hynny, ac a scrifennodd gydag ef ei ail
Epistol at y *Corinthiaid*, ac at holl Crifnog-
ion *Asiaticus*, lle mae'n peri iddynt othwng yn
rhydd y dyn o gymmunol; yn ei amddeffyn ei
han yn erbyn y gau-Achrawon, ac yn bygwth
eu cospi, a'i awdurdod Apostolaidd yn eu han-
nog i fwy haelloni mapar diondion *Judas*, ac
yn erbyn ei naturiacth yn ymffroffio o herwydd
ei

ei ddatcuddiedigaethau er mwyn diogelu eu
ffydd hwynt rhag eu camarwain trwy hudol-
iaethau gau-grefyddwyr twyllodrus. *Asst. 20.*
*2 Cor. 7. 5. 6, 7, 8, 9. Ail Epistol at y Corinth-
iaid.*

St. Paul wedi trammwy trwy barthau *Ma-
cedonia*, a chynghori'r trigolion ymhob man a
llawer o ymadrodd, aeth i dir groeg (sef *Achaia*)
lle'r arholodd ef ynghylch tri mis i ddisgwyl
am gasgl y gwledydd hynny i'r Christ'nogion
yn *Judea*, gan drigfannu fypychaf yn *Corinth*.
Ac ychydig cyn ei ymadawiad oddyno, fe 'lgrif-
fennodd ei Epistol at y *Rhufeiniaid*, yr hwn o
herwýdd ardderchawgrwýdd Dinas *Rhufein*, a
godidawgrwýdd yr Athrawiaeth ar ddefnydd
rhagorol sydd ynddo, a gyflir yn gyntaf yn
yr scriythur o'i holl Epistolau ef. Canys yn y
llythyr hwn y mae'n dadcan natur y grâs sy
'n cyfiawnhau dŷn; yr hyn a wneir nid trwy
Ddoethineb *Philosophydaion* y *Cenbedloedd*, na
thrwy weithredoedd Deddf *Moses* chwaith, eithr
trwy ddawn rhad ein Hargwydd Iesu Grist, a
ffydd yn gweithio trwy gariad; ac yn deong-
li hefyd lawer o byngciau pwysfawr ynghylch
pechod cynhwynol a'i nerth yn yr adgenhed-
ledig; ac ynghylch etholedigaeth a gwrthode-
digaeth, lle mae'n traethu am alwad y *Cen-
hedloedd* a gwrthodiad yr *Jddewon*, gyda lla-
wer o hyfforddiadau ynghylch y dykdswyddau

a berthynant i fuchedd dduwiol. Ni buâsei St. Paul erioed yn *Rhusfain* pan ysgrifennodd ef y llythyr yma; er hynny gan ei fod yn Apostol y Cenhedloedd yr oedd yn ei gyfrif ei hun yn rhwymedig i ofalu am yr Eglwys honno; o herwydd pa ham y gyrrodd ef yr yscrythur hon attynt gyda *Phæbe* gweinidoges o Eglwys *Cenchreae*. Ep. at y *Rhufeiniaid*.

Gwedi caffael ynghyd Elusenau *Groeg* a *Macedonia*, fe amcanodd forio yn union i *Syria*, a myned rhagddo i *Jerusalem*. Eithr wedi clywed wneuthur o'r Jddewon gynllwyn iddo i'w ladd a'i yspeilio ar y ffordd; gorsu arno tynded o amgylch i *Philippi* a *Troas* a mordwyo rhwng ynyloedd Môr *Ægeum* yn agos i lann *Asia* fel y gochelai gynllwynion ei Elynion. Fe arhosodd ynghylch wythnos yn *Troas*, ac ar ddýdd Sul (y dýdd cyntaf or wythnos) pan ddaeth yr Eglwys ynghyd i dderbyn y Sacrament ac i gyflawni dyledswýddau crefyddol eraill yn ol eu harfer: pregethodd St. Paul iddynt; ac o herwydd ei fod ar fedr myned ymimaith dranoeth, fe barhaodd yn ymadrodd tan hanner nos, ac ynghylch y pryd hwnnw, y cythrael yr hwn fídd beunýdd yn Effro ac yn wiliadwrus i rwystr pob duwioldeb a gafodd wall ar w'r Iefanc or gynnulleidfa a elwid *Eutychus*, yr hwn a fyrthiodd mewn trymgwsc tra'r oedd yr Apostol yn ymresymmu yn hi, ac

a a dderbyniodd yn ebrwŷdd gospedigaeth
 yfiawn am ei ddisfrawch a'i esgeulusdra, canys
 syrthiodd i lawr o ffenestr ydoedd dair llofft
 uchdwroddiwrth y llawr, ac a gyfodwŷd i
 ynu yn gelain farw, digon o rybudd yn ddiau
 i lawl sy'n swrth ac yn ddiotal neu'n gadel
 i'w meddyliau wib-grwydro wrth wrando gair
 Duw yn yr Eglwŷs, lle dylent arswydo ac of-
 ni yagwŷdd yr Hollalluog, rhag iddo eu taro
 yn ddilymmwth ag Angeu disyfedd, a'u gadel i
 ddeffroi yngwaelodion Uffern. Eithr Hwn oedd
 medd ei orchfygu gan grŷc, ac fellu a bechodd
 o'i * wendid ac nid o'i wirfodd, am hynny
 ynteu Caniadhaodd Duw gennad ac awdurdod
 i St. Paul i'w adgyfodi o farw'n fyw er siccr-
 hau trwy ryfeddod yr athrawiaeth a bregeth-
 afei; * *non ignorat sed necessitate, natura.* Chrys:
Hom. 43. in Act. 20.

Y boreu dranoth f'a gychwnodd St. Paul
 ar ei draed i Assos, ac a fordwydd oddyno
 mewn tridiau i Miletus Dinas o Caria ymhar-
 thau Asia; ac am na fynnai droi i Ephesus o
 ran y brŷs oedd arno am fyn'd i Jerusalem er-
 byn y Sulgwŷn, fe 'yrrodd gennadon i gyrchu
 atto Egwyswyr y Ddinas honno i Miletus Lle
 y dwŷs-gynghorodd ef hwynt i edrych yn otz-
 lus at yr Eglwŷs y gosodafei Duw hwynt yn
 olygwr arni, rhag ei chamarwain gan gau Ath-
 rawon a hudolwŷr melldigedig; a hynny nid
 o

o ran chwant i elw, eithr yn hytrach llafurio
o honyn yn ol ei Esampl ef i gynnorthwyo
gweiniald, gan gosio geirian 'r Arglwydd Iesu
ddywedyd o hono ef mai dedwydd yw rho-
ddi yn hytrach na derbyn, wedi gorphen ei
bregeth f'a weddiodd gyda hwynt ac a yma-
dawodd, a hwythau yn wyllo ac yn gosidlo o
herwydd ei ymadawiad ef; a hynny yn ben-
nas o ran un gair a ddywedasei ef, na chiant
weled ei wnech ef mwy.

O *Miletus* f'a hwyliodd y dydd cyntaf i
Cass, yr ail dydd i *Rhodos* (dwy ynys ym môr
Aegeum) ar trydydd i *Patara* yn *Lycia*; ac o-
ddynq mewn llong arall i *Tyrus* Dinas o *Syria*;
lle 'r arhosodd Saith Niwrnod. Yr oedd yma
Griffnogion o brophwydi, y rhai gan ragwe-
led y blinderau a syrthiai ar *St. Paul* yn *Jeru-
salem*, a ddeisyfiasant arno nad elai ef yno ac
wedi myned trwy *Ptolemais* Dinas o *Phenice*
yn ymmyl *Judea*, i *Cesarea*, f'a gododd yno
drachefn y cyffelyb rybudd yr nhŷ *Philip* yr
Efangylwr (un orfaith Ddiaton, *Act. 6.*) gan
Agabus Prophwyd o *Judea*; yr hwn a arwydd-
odd iddo y rhwymid ef yn *Jerusalem*, ac y tra-
ddodid ef yn garcharor i ddwyllo 'r *Rufeiniad*.
Ar hyn ei gymdeithion ef, ar Christnogion e-
raill yn *Cesarea*, a daer-ymbiliasant arno nad
elai ef i fynu i *Jerusalem*. Eithr gan nad oedd
yr yspryd yn gwrthwynebu amcanion *St. Paul*,

fa safodd yn ddiysgog yn yr un bwriad, garr
 fynegi iddynt ei fod yn barod nid iw rwymo
 yn unig, eithr hetyd i farw yn *Jerusalem* er
 mwyn Enw'r Arglwydd Jelu. Fel hyn y rhy-
 ngodd bodd gan Dduw ei rybuddio ef yng-
 nylch ei flinderau, fel na syrthiant arno yn ddi-
 symmwrth, Eithr y darperid ef i'w dioddef yn
 gyflurus ac yn ammyneddgar, gan ei fod yn
 gweled nad oedd dim o'honynt yn dylad wrth
 ddigwŷdd a damwain, ond trwy yspysol rag-
 ddarbodaeth a rhagweliad yr Hollalluog. *Ad.*
 21:

Pan ddaeth *St. Paul* i *Jerusalem*, derbyniwyd
 ef yn llawen gan yr Apostolion ar *Hennuraid*,
 y rhai a ymgysarfuant yr ail dŷdd i'w groch-
 iu ef yn nhŷ *Iaco*'r Apostol *Eisob Jerusalem*,
 a gogoneddu Duw ac ymhyfrydu'n ddiurawr
 a wnaethant ar ei ddysfodiad ef, nid yn unig o
 herwydd y cymmorth a ddygasei ef i'r tŷdion,
 Eithr yn bennaf dim am lwyddiant ei wcinid-
 ogaeth ef ymhlith y Cenhedloedd, yr hyn a
 fynegodd ef iddynt. Yr oedd y pryd hwnnw yn
Jerusalem laweroedd o bobl wedi derbyn y ffydd
 Crist'nogol: ac er hynny yn serchog awyddus
 i gynnal i fynu ddeudodau'r gyfraeth. Clywsai
 y rhain am *St. Paul* ei fod ef yn dysgu'r Jdd-
 ewon oll oedd ymhlith y Cenhedloedd i ym-
 wrthod â *Moses*, ac yn gwahardd iddynt en-
 wadu ar eu plant a rhodio yn ol y deudodau.

Yr

Yr Apostolion gán hynny, ar Henuriaid yn rhagweled yr ymgythruddai y rhai'n, pan glywent fod *St. Paul* yn *Jerusalem*; ac yn ofni hefyd y cyfodai'r Jddewon anghredadwy gythrytlwl a thertysg yn y Ddinas oblegyd yn achwynion a wnaethid arno ef: a Ddeisyfiant arno fyned i'r Deml i'w lánhau ei hun gyda Phedwar eraill y rhai oedd ag adduned arnynt, ac offrymmu'r aberthau gorchymmynedig yn Nedd *Moses*; fel y deallei'r bobl mai eamgyhuddo *St. Paul* a wnaethid, a'i fod ei hun yn cadw'r Ddeddf, ac felly nad oedd ond peth anghyffelybol y pregethai ef yn ei herbyn: Er bod *St. Paul* yn gwybod nad oedd y Cylgodion hyn ond pethau afreidiol er iechydwrtaeth, etto fel na byddai ef yn achos o rwystr a gwahanedigaeth yn yr Eglwys ac o gythryfwl yn y Dref, fe welodd yn well iddo ymroddi, am y tro hwnnw, i'r defodau diniweid hynny, na pheri ymrylon a thertysg wrth sefyll yn rhŷ gyndyn-syth, mewn an-adeig, ac ei rydd-did Christ'nogol; ac am hynny a gymmerth gyngor yr Apostolion, ac a wnaeth yn ol eu dymuniant hwy. Eithr pan oedd ef yn y Deml ynghylch y feithfed dydd o ddyddiau'r Puredigaeth, rhyw Jddewon a ddaethent o *Asia* a'i canfuant ef yno; ac oblegyd welodd honnynt *Trophimus* Christian Cenhedlig dyda *St. Paul* yn y Dref, tybiant ei fod hefyd gydag

ef yn y Deml. Y rhai'n, gan hynny, a gynhyrfasant yr Iddewon yn erbyn yr Apostol, gan ei gyhuddo ef a dywedyd, dyma'r dŷn sy'n dysgu pawb ymhob mann yn erbyn y bobl ar gyfraith; gan haeru hefyd ddwyn o hono Genhedloedd i mewn i'r Deml i halogi'r lle Sanctaidd hwnnw. *Aët. 21. 17. 40.*

Gwnaeth yr achwynion hyn i'r Iddewon ymffyrnigo yn erbyn *St. Paul* a'i lufgo ef allan o'r Deml, fel y gallent ei guro a'i lâdd ef yn ddi-berigl, a diammeu y gwnaethent hynny, oni bai ddyfod o *Lysias* Pen-captan byddin y *Rhufeiniaid* (y rhai a gedwid yn *Jerusalem* i gadw heddwch ymmysg y bobl derfysglyd gwrthryfelgar hynny) i'w waredu ef allan o fachau'r Iddewon gwaedlyd oedd yn barod i wneuthur pen am dano ef. Ond er darfod i hwn ei ddiogelu ef y pryd hwnnw, etto gan feddwl mai rhyw ddrwg-weithredoedd Echryslon ydoedd, fe orchymynodd ei rwymo ef â dwy gadwyn, ai garcharu yn y castell, bydoni chai amset gwedi gostegu'r gwrthryfwl i'w holi ef ymhellach, ac i gael hyspyrwydd o'r achos, o herwydd paham yr oeddynt yn lletain mor lliediog yn ei erbyn ef.

Pan oedd y milwyr yn ei arwain ef i'r Castell fe ofynnodd gennad i *Lysias* i lefaru wrth y bobl oddiar y grisiau. Pan glybu hwn *St. Paul* yn siarad *Groeg* fe dybiodd mai *Aiphtiw* ydoedd

ydoedd yr hwn o flaen y dyddiau hynny a
 gyfodasai derfysg yn *Judea*, ac a ddygasei
 ddengmil at hugain o wŷr i fynŷdd yr olewydd
 ar fedd anrheithio'r Ddinas: ac wedi ei orch-
 fegu gan *Felix* a'i filwyr *Rufinus*, a lladd
 llawer o'i gymdeithion a gwasgarn y rhan fwy-
 af o'r llail, a ddiangasei am ei hoedl gan at-
 wain i'r anialwch ynghylch pedair mil o wŷr
 llofruddiog; ac a fynnai daeru mai hwnnw
 oedd ef. Attebodd *St. Paul* nad *Asphius* eithr
Judas ydoedd a dinasydd o *Tarsus*, Dinas fre-
 niot o *Cilicia*; a herwydd pa ham yr oedd yn
 deisyf cael ei amddeffyn ei hun get bron y
 gyanulleidfa, yr hyn hetyd a wnaeth ef, trwy
 gennad *Lysias*, gan letaru wrthrynt yn *Hebraeg*,
 a hyfysu iddynt ei Hedrydd a'i ymddygiad
 a'i Zêl gynt i'r Ddeddf, a'i greulondeb yn
 erbyn y Crist'nogion; ond darlled i Dduw ei
 droi ef yn rhyfeddod i fydd *Christ* a'i alw i
 fod yn Apostol i'r Cenhedloedd. Yr Jddewon
 a'i gwrandaflant ef yn amynneddgar nes i-
 ddo fôr am y Cenhedloedd, Eithr pan gryb-
 wyllodd ef am y rheiny, hwy a ddechreuasant
 fonllafain a diosg eu dillad a thaffu llwch i'r
 awyr fel pe buasent y pryd hwnnw ar fedd ei la-
 byddio ef. *Lysias* ynteu a orchymynodd ei
 ddwyn ef i'r Castell, ac a barodd ei holi ef trwy
 ffangellau, fel y cai wybod am ba achos yr o-
 eddynt yn llefain arno felly. Eithr gwedi deall

o hono mai *Rhufeiniad* ydoedd *St. Paul*, f'a droes ei feddwl, ac a ofnodd oblegyd darfod i ddo ei rwymo ef. O ran bod cyfreithiau *Rhufeiniad* yn gwahardd rhwymo neu ffangelu eu di-nalyddion cyn ei barnu 'n gyntaf ger bron aw-durdod gyfreithlon. *da llen Aët. 22. 1. 21.*

Ond gan ei fod yn chwennych cael siccr-hyspysrwydd am ba beth y cyhuddid ef gan yr *Jddewon*, f'a ddûg yr Apostol dranoeth o flaen yr Archoffeiriad a'r Cyngor, y rhai ar ei archiad ef a ymgyfartuant i'r perwyl hwnnw. *Aët 22. 30.*

Yma *St. Paul* gan edrych yn graff ar y cyngor a gyhoeddodd ei ddiniweidrwydd, yr hon yw'r unig sail tydd gan bob Christian duwiol i hyderu arni ynghanol pob trallod a blinderau, *Ha myr frodyr, ebr ef, mi a wafana thais Ddum mewn pob cydmybod dda llyd y dyad hwn.* Pan glybu'r Archoffeiriad hwn f'a orchymmyn-odd i'r swyddogion oedd yn sefyll gerllaw ei da-ro ef ar ei wyneb, fel pe buafai wrth ddatcan ei wiriondeb ei hun, yn ei gyhuddo ef o ang-hvfiawnder. Eithr *St. Paul* ai haitebodd ef yn fraethlym, gan ddywedyd wrtho, *Dum a' th lly di Rag ichiwr, yr hwn wyt yn eitteid i'm barnu i yn ol y ddeddf, a chan drojeddu'r ddeddf yn peri fy nharo i.* A phan geryddwyd ef gan rai o'r setyllwyr am ddisfenni Archoffeiriad *Dum, St. Paul* gan ddeall nad ydoedd *Ananias*

Archoffeiriad cyfsteithlon wedi ei alw yn ol
 ordinhad Duw, ond mai prynu'r lawdurdod
 honno a wnaethei gan Herod yn wrthwynebol
 i gyfraith Dduw a deddfau'r Jddewon, a at-
 rebodd yn llarvaidd nad oedd yn gwybod [neu
 yn cydnabod] mai Archoffeiriad oedd *Antipas*,
 canys pe buatei ef fellw, yr oedd yn cydnabod
 ei fod ei hun ar fai, canys scrifennedig yw *ni
 ddwydd ddrwg am benneth dy bobl*. yn ol hyn
 St. Paul gan ddeail fod y naill ran or cyngor
 yn *Saduceaid* ar llall yn *Phariseaid*, a wel-
 odd yn adias gymysgu peth o gyfrwydtra'r
 Saph a diniweidrwydd y Golomien, ac a
 gwhoeiddodd yn eu gwýdd hwynt gan ddywed-
 yd, *Pharisead* wyf i a mab i *Pharisead*, am
 obaith ac adgyfodiad y meirw yr ydis yn fy
 marnu i, yr hyn oedd union wir. Canys yr oedd
 yn pregethu adgyfodiad y meirw yn gyffred-
 inol yn erbyn y Cenhedloedd, ac Adgyfodiad
 Cristy yn wrthwynebol i'r Jddewon. Y *Pha-
 riseaid* gan hynny a fynnent ei farnu ef yn ddi-
 euog, eithr y *Saduceaid* a ymrysonasant yn ei
 erbyn, gan nad oeddynt hwy yn credu dim
 o'r fath beth ag *adgyfodiad*, a chymaint fu'r
 cwnwrf ar ymryson rhyngthynt ynghylch St.
 Paul, a gortod ar *Lysias* orchymmyn ei gippio
 ef i'r Castell rhag iddynt ei dynnu ef yn dip-
 plau. *Act. 23. Grotius in loc.*

Yr ail nos, yr Jelu yr hwn fydd yn beunydd
 yn

yn gwbl-bared i gyfluro'r sawl a ddioddefant yn ei achos ef, a ymddanghotodd i *St. Paul* mewn gweledigaeth ac ai diddanodd ef ar ol y blinderau a'r dychrynedigaethau hyn, gan hyspysu iddo y cai ef tyred oddyno i *Rusain* i dyfodiolaethu am wirionedd yr Efangyl. Yr hyn a gyflawnwyd yn y modd yma.

Tranoeth mwy na deugain o'r Jddewon o ddynion gwaed-wyllt arcaslin a gyd fwriadasant yn erbyn *St. Paul* i'w ladd ef tra yr elai or Castell at y Cyngor. Ac yr oedd *Ananias* hefyd yn gyfrinachol o'i twyll hwynr, ac yn addaw deisyf ar *Lysias*, ei ddanton ef i'r gynghorfa fel y gallent hwy gynllwyn iddo, a'i ladd ef ar y ffordd. A chymmaint gwall a gafodd y cythrael arnynt ag ymrwymo o honynt trwy ddiofryd i gyflawni eu hamcanion echryslon, gan dyngu na fwyttaent ac nad yfent nes iddynt ladd *Paul*. Eithr Duw yr hwn sydd beunydd yn wiliadwrus i ddatcuddio a gwradwyddo dichellion dirgelaf y sawl a ddychymmygant ddrygioni, ac i ddiogelu ei ffyddlon wasanaethyddion rhag syrthio yn eu cynllwynion hwynt, a ddûg i oleuni y gydfrawdriaeth gyfrinachol hon trwy nâi *St. Paul*, yr hwn mewn modd rhyfeddol a gafodd wybod oddiwrth eu bwriadau, ac ar ddymuniant ei Ewythr, a'u hyspyssodd i *Lysias*. Hwn ynteu er mwyn diogelwch yr Apostol a'i danfonodd ef o hyd nos gyda gosgordd o filwyr

i *Antipatris*, ac oddiyno i *Cesarea*, ac a sgriffennodd llythyr gydag ef at *Felix* Rhaglaw *Judea*, i ddangos ei wiriondeb ef, ar achos o herwydd pŷ ham y gyrrasid ef i *Cesarea*. *Felix* wedi darllen y llythyr a derbyn y carcharor a orchymynodd ei gadw ef yn nadiedy *Herod*, tan na ddelai ei gyhuddwyr ef yno hefyd.

Ymhen pum ni wrndd ar ol hyn, daeth yr Arch-offeiriad a'r Henuriaid i achwyn ar *St. Paul* ger bron *Felix*. Ac fel y mynegent eu cwynion yn fwy medrusaidd ac ymadroddus, hwy a ddygasant gyda hwynt un *Tertulus* areithiwr gwenniethus Cymmen-ddoeth, yr hwn yn Enw'r Jddewon a thrwy eu cydsynniodl hwynt * a gyhuddodd *St. Paul* am gytodi terfysg yn *Jerusalem*, am halogi'r Deml, ac am fod yn flaenor ar sect y *Nazareniaid*. *St. Paul* || a'i hamddiffynnodd ei hun yn rhagorol yn erbyn achwynion ei wrthwynebwyr. y rha: ni allent wneuthur yn dda ddim or pethau a haerasent arno ynghylch terfysg a halogi'r Deml; Eithr f' a gyfaddefodd o hono ei hun mai yn ol y fferdd yr oeddynt hwy yn ei alw yn *barisi*, sef yn ol rheolau'r grefydd Gristnogol, yr ydoedd yn addoli Dduw ei dadau. *St. Paul* ar hyn a gafodd esnwylthau peth ar gaethiwed ei garchar, a mwynbau cymdeithas ei garedigion; er hynny ni oll yngai *Felix* mo'nno yn rhydd rhag digio'r Jddewon. *Act. 24. * 3. 9. || 10. 21.*

Ymhel

Ymhen hir gwedi hyn cafodd *St. Paul* gen-
 nad i bregethu ger bron *Felix* ai wraig *Drusi-*
lla, yr hon oedd Jddewes ac felly'n gyfielypach
 i ddeall ymrefymmiad yr Apostol, a thra'r
 oedd ef yn gosod o'u blaen hwynt y rhwym-
 edigaeth fy ar ddynion i ymarfer a chyfiawnder
 a chymedroldeb a diweirdeb: ac yn hyspyfu
 y farn ofnadwy a oddiweiair sawl a eigeuluf-
 ent y rhinweddau hynny, dychrynodd *Felix*,
 gan fod ei gydybod yn ei gyhuddo ef am
 drawfni ac anghyfiawnder, am anghymmedrol-
 deb, anniweirdeb a godineb; a hynny yn enwe-
 dig pan oedd *Drusilla* wydd-yingwydd ag ef,
 yr hon a ddygasei ef trwy Drais o wely *Azis*
 Brenhin yr *Emifferiaid* ei gwr priod, ac a gad-
 wasei yn wraig iddo ei hun yn erbyn pob cyf-
 raith a Chyfiawnder, Ond er bod duwiol yma-
 droddion yr Apostol yn ei bigo ef hyd at ei ga-
 lon, f'a yrrai am dano yn fynych i ymddidd-
 an ag ef, nid o ran fod ewyllys ganddo i dder-
 byn lleihâd oddiwrth ei athrawiaethau, ond ob-
 legyd glywed o hono ddwyn o *St. Paul* lawer
 o arian gydag ef i *Jerusalem*; ac am hynny
 disgwyl yr ydoedd gael dobr am ei ollwng ef
 yn rhydd; Ond gan nad oedd *St. Paul* ei hun,
 na neb arall trosto yn cynnig iddo ddim or fath
 beth: f'ai cadwodd ef yngharchar ddwy flynedd,
 ac wrth fyned allan o'i swydd a'i gadawodd ef
 yn rhwym, er mwyn bodloni'r *Jddewon* a'u dyhu-

ddo rhag achwyn o honyr arno am y cam argor-
thrynder a wnaethei ef yn eu plith. *Act. 24. 24.*

Daeth *Portius Festus* at ol *Felix* i lywodraethu *Judea*; ar Jddewon gan ddisgwyl cymmwynafau newyddion gan eu rhaglaw newydd a ddeisyfiant arno gyrchu *St. Paul* i'w holi yn *Jerusalem* gan wneuthur cynllwyn iddo i'w ladd ef ar y ffordd. Ond pan na chwafant hynny, hwy a aethant at *Festus* i *Cesarea*, ac a ddygafant lawer o achwynion i trymion yn erbyn *St. Paul*, y rhai nis gallafant eu profi. *Festus* er hynny gan chwennych bod mewn cariad a chymmeriaeth gyda'r Jddewon a ofynnodd i *St. Paul* a fyddai efse bodlon i fyned i *Jerusalem* i'w farnu yno ynghylch y pethau'r achwynafant arno ef o'u plegyd? *St. Paul* gan wybod wr h hynny fod y rhaglaw yn rueddu at blaid yr Jddewon; ac felly nid oedd iddo ef le i ddisgwyl fawr chwireu teg, a welodd yn well iddo gymmeryd ei farnu yn *Rhesus* gan *Cesar* ei hun, na chael ei draddo li i ddywlo ei Elynion ang-hymmodol: ac am hynny a gyhoeddodd o flaen y faine ei fod yn *appellio* at *Cesar*, hynny yn, yn chwennych codi'r cwyn o'r llys hwnnw, a myned i ymddangos ger brôn *Nero Cesar* ymmerodr *Rhesus* i'w farnu ganddo. Nid allai'r Rhaglaw lai, yn ol y gyfraith, na chaniadnatu erfyniad *St. Paul*, am hynny ymreir addawodd y cai ef fyned ger brôn brawdle *Cesar* i *Rhesus*. *Act. 25.*

Cyn

Gymcychwyn o *St. Paul* i *Rufain*, daeth *Agrippa* brenin *Galilea* a rhan o *Judea* gyd â'i chwarae *Bernice* i ymwleda'r Rhaglaw newydd i *Cesarea*. Hwn oedd fab i *Herod Agrippa* a roeddi *St. Paul* yngharchiar ac a fualei o'r blaen yn llywodraethu'r gwledydd hynny: ac telly gwedi ei ddwyn i fynu ymblith yr *Jedewon*, ac yn ddigon rydnabyddus a'r cyfreithiau ac a'r delodau arferedig yn eu mysg. *Festus* gan hynny a ddug *St. Paul* i'w holi ger ei fron ef, tel y deallai pa beth i'w fgrifennu at *Nero* o'i ble-gyd, ac yr hyspysai natur yr achwynion a wnaethid yn ei erbyn ef. Yr oedd gyd â'r brenhin a'r Rhaglaw lawer o Benmaethiaid a Phen-digion y Ddinas, wedi dytodd ynghyd i'r orsedd i wrando ar ymadroddion yr Apostol *

“lle gwnaeth ef amddeffyniad ragorol am ei
 “fuchedd, a'i droedigaeth a'i grefydd, gan
 “brofi trwybrophwýdoliaethau r hên Desta-
 “ment fod yn rhaid i Grist ddioddet, a bod yn
 “gyntafad ytodiad y meirw; a dangos goleuni
 “Efangyl i'r *Jedewon* a'r *Cenbealbedd*. *Festus* vr
 hwn oedd lwyr anghydnabyddus a'r cyrýw
 athrawiaethu, a fynnai daeru fod *St. Paul* trwy
 ormodedd o ddysgeidiaeth wedi gwallgosi. Ond
Agrippa gan ei fod yn credu'r yscrythyrau a
 gytaddefodd fod ei ymadroddion a'i reŷym-
 mau dwysion ef o fewn ychydig i'w ynnill i
 fod yn Gristion. Llawenýchodd *St. Paul* yn

ddirfawr oblegyd cyffels *Agrippa*, ac a atte-
 bodd yn y cytrŷw fodd ag a allai ddangos yn
 eglur ei fawr garedigrwŷld ef i Eneidiau dyn-
 ion; a maint oetld ei awŷdd frŷd a i ofal am
 eu hiechydwtiaeth. Mi archat i Dduw (ebr ef
 wrth *Agrippa*) o fewn ychŷdig ac yn gwbl oll
 fod nid tŷ li yn unig ond pawb a'r frŷdd yn fy
 ngwrando heddiw yn gytrŷw ag wŷfi ond y
 rhwy nau hyn, hid o ran fod arno gywilŷdd
 oblegyd eu rwyman, ond se'wŷddar or goreu
 nad oedd gan frenhinoedd a gwŷr mawr ond
 ychŷdig gariad iddynt. Y Brenhin ynteu ar
 Rhaglŷw ar Pendefigion gan ddeall diniweid
 rŷdd *St. Paul* a aethant o'r neilltu, ac wed
 ymgynghori a'u gilŷdd a ddywedasant yn un
 frŷd na wnaethei ef ddim yn haeddu Angu
 neu garchar, yn gymaint a dywedŷd o *Agrip-
 pa* wrth *Festus* y galleid ei ollwng ef yn rhŷdd
 oni bai apelio o honaw at *Cesar*. *Act. 25*
13. darllen Act. 26. 2. 23.*

Eithr gwedi gwneuthur o *St. Paul* hymnŷ,
 nid oedd gan *Festus* ddim awdurdod nac i
 farnu pebuasei?n euog, nac i'w ollwng yn
 rhŷdd chwaith er ei fod yn wirion. Am hyn
 nŷ ynteu se a'i traddododd ef gydâ llawer o
 garcharotïon eraill, dan gadwraeth *Julius* can-
 wriad o fyddin *Augustus* i'w ddwŷn i *Rusain*
Luc ac *Aristarchus* a rhai eraill o'i gymdei-
 thion a gŷd-ymdeithiasant ag ef i'r ffordwŷ
 honno

honno. Pan ddaethant i le a elwir y *Porthladd* oedd brÿdterth yn ymmyl *Creta*, dymunodd *St. Paul* ar y canwriad a'r morwÿr aros yno i fwrw'r gaiaf, gan ragfynegi os aent rhag-ddynt y collent y llwÿth a'r llong, ac y byddent mewn perigl mawr am eu hoedl. Eithr gan fod y llongwÿr yn chwennych tynnu ymmlaen i *Phenice* angorfa oedd well rhyng-ddynt a gorllewin yr ynÿs; *Julius* yn erbyn ewyllÿs *St. Paul* a gÿdlynniodd â hwynt, o ran fod awel o ddechewÿnt araf yn hwÿlio'r llong ymlaen tua'r porthladd a ddymunasant. Ond gwedi myned o honynt ennyd oddiwrth y lann, trôdd y gwÿnt i'r gogledd ddwyrain, yr hwn a chwythodd mor demhestleg; ag nad allasant lÿwio'r llong; ond gortu arÿnt ymroi i'w gollwng hi i drugaredd Rhyfelwÿnt drygcinog a thonnau chwÿddedig. Hwya iuant agos i bythefnos yn cael eu taflu yma a thraw hÿd y mor heb weled na haul na sêr, mewn dirfawr flinder ac enbydrwydd; a chymmair oedd eu dychryn a'u hanobaith ag nad oedd neb o honynt yn ymorol am fwyta'u bwyd yn ei bryd. Eithr Duw, yr hwn lÿ gymmorth hawdd ei gael mewn cyfyngder, a gyffurodd yr Apostol yn y gresynol anghyflwr hwnnw. Canys ymdangosodd Angel iddo mewn gweledigaeth, yr hwn a sicrhaodd yr addewid a wnaeth i'r Arglwydd iddo am fyned i *Rusain*, ac a addawodd

addawodd y byddai pawb ar oedd yn y llong yn ddiangol er ei fwyn ef *St. Paul* (megis y mae'n gnawd i bob Christian duwiol) a ddi-ddanodd ei gyfeillion trwy'r diddanwech a'r hwn y diddanefid ynteu grn Dduw; gan fyn-egi iddynt y weledigaeth, ac y byddent oll cadwedig er torri o'r llong, ac y rffid hwŷnt i ryw ynŷ, ac efe a'u cynghorodd hwŷnt i gymmerŷd bwyl ef mwyn cryfhau a dadebru eu calonnau (oeddynt iofsygus gan hŷr ymprŷd a llafur) heb armenu na chaent oll eu gwaredu oddiwrth y perigl oedd arnynt. Ar ail dŷdd hwy a gawsant sicrwŷdd o wirionedd ei eiriau ef. Canystorodd y llong yn ymml *Malta* ynŷs rhwng *Sicilia* ag *Africa*, ar gwŷr oedd ynddi yn ddau cant ac un ar bymtheg a thri-ugain o rifedi, rhai wrth nosio, a'r llall ac d'tylliau ac ystyllod or llong a ddaetnant eu gŷd yn ddiangol i dŷr. *Act. 27. Act. 28.*

Carthaginiad oedd trigolion *Malta*, ac Eŷtron-Genredl ir Apostol a'i gyfeillion: er hynny caniadhaodd Duw iddynt gael croeto a chymmeriaeth yn en plith hwŷnt, a lletteua'n ymgeteddgar, a thŷn i ymdwŷmno ar ei dŷfodiad i dŷr, pan oeddynt ynton rhynu o anwŷd Eithr tra'r oedd *St. Paul* yn dod i briwŷdd ar y rŷn (heb lyfu'r fath orchwŷl gwael o ran angenrhaid ac Elufeni) gwiber a ddychrynafid gan y gwres a'i brathodd ef yn ei law, ac a lynodd wrthi;

wrthi; pan ganfu'r trigolion hyn rýbiant mai llawruddiog ýdoedd, a bod dialedd yn ei gynllwýn ef ar y tir, er diangc o honaw rhag cyn-ddaredd a rhyterthwý'r môr. Eichr y fryd hwnnw y cywirodd Duw i *St. Paul* yr addewid a wnaethei ef i'r Apostolion eraill (*Marc. 16. 18.*) canys *Efe a yscydodd y bwyssfil i'r tân ac ni oddefoda ddim niweid, a bwythau pan welasant na wnaethei'r prys gwenwynig hwnnw ddim niweid idd) a nemidiasant eu meadwl ac a dybiasant mai Duw ýdoedd.* Gwedi hyn hwý a groesawyd gan *Publius Pennaeth* yr Ynys; a *St. Paul* o ran diolchgarwch am ei garedigrwydd a iachaodd ei Dad ef oddiwrth grýd a gwaedlit, a llawer o Drigolion yr ynys y rhai oedd-ynt gystuddiedig gan glefydon a heintiau. Nid oes le i amneue na wnaeth *St. Paul* y goreuor achlyssur hwnnw i bregethu'r Efrogyl, gan mai ir perwyl hwnnw y rhoddalid iddo awdurdod i wneuthur y cyfiyw wyrthiau; ac y mae rhai yn dywedyd ymchwelyd o hono *Publius* ei hun i'r flydd, a'i gyssegru yn Esgob ar yr holl ynys: ac nid yw hynny lwyr anhebygol, gan fod *St. Luc* yn mynegi gael o honoynt anrhydedd a pharch mawr gan y trigolion, eu croesawu'n garedig tros dri mis, a'u llwytho wrth ymadel a'r pethau angenrheidiol i'w hymdaith. *Dr. Carve &c. Baron.*

Treiddiasant o *Malta* i *Syracusa* porthladd o *Sicilia*.

Sicilia, ac a arosafant yno dridiau, ac oddi yno i *Rhegium* Dinas o *Calabria*, ac mewn deuddydd i *Puteoli* yn *Ital*; lle y trigodd *St. Paul* ynghylch wythnos ar ddymuniant y *Christ'nogion* oedd yn preflwylio yno. Pan oedd ef yn myned rhagddo i *Rusain*, rhai *Christ'nogion* a glywsent oddiwrth ei ddyfodiad ef, a ddaethant i 'w gyfarfod ef i *Appij Forum* un ar ddeg a deugain o filltyroedd o *Rusain*, ac eraill i'r *Tair Tafarn* dair milltir ar ddeg ar hugain oddiyno. Pan welodd *St. Paul* y rhain, fe a ddiolchodd i Dduw ac a gymmerth gyflur, gan obeithio nad oedd y Grefydd *Griff'nogol* mor gâs a dirmygus yn y Ddinas honno ag yr ofnasei efe ei bod; ac a lawenychodd yn ddirfawr am fod y *Christ'nogion* yn *Rusain* yn cael cymmaint o rydd-did. *Ast. 28.*

Pan ddaethant i *Rusain* traddododd *Julius* y carchatorion at *Affranus Barrus* Penllywydd llŷ'r ymmerodr. Gwr pwyllog, cymhedrol, hynaws oedd hwn, mewn cymmeriaeth mawr gyda *Nero*; ac fe fyddai (fal y tybir) yn llaryeiddio llawer ar natur gaidd y tywysog creulonwylt hwnnw. Nid yw *St. Luc* yn crybwyll dim ymhellach am y Carchatorion eraill. Eithr cafodd *St. Paul* gennad i aros yn ei dŷ ar drethol ei hun, ac un milwr yn warcheidwad arno, yr hwn oedd yn hytrach yn weinidog iddo.

odd. Cyntaf peth a wnaeth *St. Paul* wedi dyfod i
 newn *Rufain* oedd galw am bennaethiaid yr Jdde-
 l *St.* won atto, a hyspyfu iddynt y modd y tradd-
 Chri- odafid ef gan eu cyd-wladwyr yn *Jerusalem* yn
 oedd garcharor i'r *Rhufeiniaid*; at achos o herwŷdd
 t'no- paham y gorfuafei arno appello at *Cæsar*. Yr
 f, a Jddewon a'i hatrebasant na dderbyniasent hwy
 un ddim achwynion yn ei erbyn et o *Judæa*, ond
 ace am y Grefydd a bregethid gantho, hwy a wy-
 hu- ddent fod pawb, ganmwyaf, yn rhoddi gair
 main, drwg iddi; er hynny'r oeddynt yn cwylllygar
 gy- i gymmeryd eu hathrawiaethu ganddo, ac i
 Grift- ddyfod ar amser nodedig i wrando arno. Ar
 hon- ddŷdd pennodol, gan hynny, daeth llawer or-
 modd Jddewon i lettŷ'r Apostol, lle treuliodd efe ddi-
Rhu- winod cyfan i'w haddysgu yn seiliau'r Gre-
 28. tydd Grift'nogol, ac i eglurhau allan o broph-
olus wydoliaethau'r ysgrythyrau mai'r Jesu oedd y
 ŷdd *Messiah*.

Rhai o'r Jddewon a gredasant i'w athrawiaeth
 ef, eithr eraill o wrthnysigcach natur a driga-
 fant yn gwndyn yn eu hanghrediniaeth, yn ol a
 ragddywedafid am danynt gan y prophwyd
Isaiab, gan glywed y clywant ac ni ddeallant
 — anys braibawyd calon y bobl hyn rhag
 deuil o honynt a derbyn iechydwriaeth, adro-
 dodd *St. Paul* y brophwydoliaeth hon wrth-
 ynt er cadarnhau ffŷdd y sawl a gredasent,
 rhag cilio o honynt yn ol wrth weled gwrth-
 nysigrwŷdd

nyssigrwydd eu brodyr; ac er annog v llail trwy eiddiged i i dderbyn yr Efangyl. Yr Jddewon ar hynny a ymadawfant ag ef, a chanddynt ddadl mawr yn eu plith eu hunain ynghylch y pethau a lefarafet *St. Paul*, rhai oedd yn gwrthwynebu, ar llail yn a ddetfyn gwirionedd ei ymadroddion ef.

Mae'n debyg ynddangos o *St. Paul* ger bron brawle *Nero*, i wfaru ganddo cyn pen nem-mawr wedi ei ddod i *Rufain*. Ffithr nid yw *St. Luc* yn dywedyd pa brd na pha beth a ddi-gwyddodd iddo yno. Mae *Eusebius* yn meddwl ddarfod i *Nero* dderbyn a mdeffynniad *St. Paul* tros v ffydd yn gymmeradwy, gan ei fod yn ymddwyn yn crugarocach ynghylch dechreu ei ymerodraeth. Ond pan dorodd ef allan i wneuthur pob drygioni gwaeth na'u gilydd, teimlodd yr Apostolion cytal ag eraill Effeithau ei greulondeb ef, pa fodd bynnag, mae'n siccr ei fod yn garcharor yn ei dy ei hun tros ddwyflynedd yn pregethu Teyrnas Dduw, ac yn athrawiaethu pawb a ddela atto, ynghylch y pethau am yr Arglwydd *Jesu*, gyda phob hyfder yn ddiwahardd. *Hist. Ecc: chap. 22.*

Darlennir hefyd droi o *St. Paul* lawer or Jddewon ac or Cenhedloedd i'r ffydd; a rhai hefyd o bendefigion llys *Nero*; ymbllith y rhai y cyfrifir *Torpes* un o'i swyddogion pennaf a'i hculyn, a *Phoppa* i *Sarina* un o ordderch-wragedd *Nero*,

Nero, yn gymaint â chael or Grefydd Grist-
nogol lwyddiant a rhydd-did trwy gaethu wed
ac aflu ydd yr Apostol; a llawer o'r brodyr a
wneat pwyd yn hyderus wrth ei rwymanu ef ai
ammynedd yddynt, ac yn hyfach i draethu'r
gair yn ddiofn. Ac er bod rhai yn pregethu'r
ffydd o gynnen a chensigen er cyffroi cynddaredd
Nero yn erbyn St. Paul a dwyn mwy o flinder
i'r rwyman ef; megis yr oedd y llall o gariad
gan wybod ma'r amddeffyn yr Efangyl y go-
fo lasid ef: euto ymhob modd pa un bynnag ai
m wn rhith a'i mewn gwirionedd gan fod yn
pregethu Christ. Yr oedd ef yn llawen, gan
wybod v digayddai hynny iddo er iechydwr-
iaeth. *Phil. 1. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19.*

Ymhen ennyd gwedi dysod o St. Paul i Ru-
sain, daeth *Timotheus* i edrych am dano ef. Ca-
nys yr ydoedd gydag ef, pan ysgroffennodd ef
lythyrau at y *Philippiad* ar *Colossiad*, ac at *Phi-
lemon*.

Y *Philippiad* a ddanfonasant gymmorth iddo
gydag *Epaphroditus* eu hefgol, yr hwn a syrth-
iodd mewn clefyd trwm, ac a ddaliwyd yn hir,
or achos yn *Rusain*. Eithr wedi ymwellhau o
hono, St. Paul ai gyrodd ef adref yn ofalus,
ac a ddanfonodd gydag ef ei Epistol at Eglwyf-
wyr a holl Gristnogion *Philippi*. Yn y llythyr
hwn y mae'n dadcan ei gariad a'i ddiolchgar-
wch i'r *Philippiad*, a'i lawenydd o herwydd

cu

eu haelioni, nid yn unig o'i ran ei hun, ac yn-
 teu wedi dysgu ymfodloni a'r bob cyflwr, i
 fod mewn helaethrwydd, ac i fod mewn prin-
 der: ond yn bennaf er eu mwyn hwynt, gan
 fod iddynt obaith am gyllawn daledigaeth,
 o'i blegyd. y mae hefyd yn eu rhy-buddio
 rhag eu twyllo gan y gau-Athrawon Jddew-
 ig, a disgyblion *Simon Magus*, gan eu galw
 'n *Elynon Croes Christ*; yn eu hannog i undeb;
 a chan nad ellir cynnal undeb heb oftyngeidd-
 rwydd, mae'n eu cynghori i fod yn oftyngedig
 yn ol Esampl Christ; ac yn gobeithio cael ym-
 weled a hwynt ar fyrirder. *Ep. at y Philippiaid.*

St. Paul ymhlith eraill o'i droedigion yn *Rhu-
 fain* a ynnillodd i'r ffydd un *Onesimus*, gwas i
Philemon trigiannudd o *Colosse Dinas* o *Phry-
 gia*. Hwn, wedi lladradta oddiar ei feistr, a ddi-
 angodd rhag ofn cospedigaeth, a than rodien-
 nal yma a thraw a ddaeth o'r diwedd i *Rufain*,
 lle trwy nerthol weithrediad grâs Duw yn eyd-
 weithio ag athrawiaeth yr Apostol y gwnaeth-
 pwyd e'n Gristion rhagorol, ac yn wafanaethwr
 ffyddlon i Grist; yn gymmaint a bod *St. Paul*
 yn ei alw ef, fy *mrand anwyl ffyddlon*, fy *mab*,
 fy *ymyscaroedd* fy *bun*. Yr hyn a ddylai beri
 ini na anobeithiem am ymchweliad pechaduriaid
 er maint atcasrwydd eu drygioni; ac na edliw-
 iem chwaith iddynt waeledd eu cyflwr ac anwi-
 redd eu buchedd o'r blaen, pan roddo Duw
 rîs iddynt i wellhau eu hymarweddiad: pan

yw *Onesimus* yn cael y fath enwau urddos can-
 moladwy ar rhain, ac ynteu o'r blaen wedi
 bod yn *gaethwas*, yn *ffoadwr* ac yn *lleidr*. Ond
 nid ydoedd *St. Paul* yn edrych ar y beiau hyn-
 ny a ddileuafid ar ei Edifeirwch ef. Eithr ei
 anrhydeddu a wnaeth yn ol y peth a ydoedd,
 ac nid yn ol yr hyn a fuasai ef. *Onesimus* wedi
 ei droi 'n Gristion a wnaeth lawer o lesiad a
 gwafanaeth i'r Apostol; yr hwn oblegyd hynny
 oedd ewyllysgar i 'w ddal gydag ef i weini i-
 ddo yn ei rwymau. Ond gan nad oedd Christ-
 nogaeith yn rhyddhau mo'no oddiwrth y rhwy-
 medigaeth oedd arno i 'w feistr wrth y gyfraith
 fydd; ac nad allai *St. Paul* yn gyfreithlon gadw
 mo'no heb ei gemad a 'i gydsynniad ef: f'a'i
 danfonodd ef adref, ac a 'frifennodd llythyr gy-
 dag ef at *Philemon*, i ddeisyf yn ddifrifol ar-
 no fadden iddo ei gamweddau, a'i dderbyn yn
 gymmodol nid megis gwas, ond megis brawd
 anwyl a chyd-Gristion ffyddlon, gan addaw ta-
 lu iddo, am y niweid ar golled a wnaethai
 ef. Yr oedd *St. Paul* yngharchar pan ysgrifen-
 nodd ef yr Epistol hwn at *Philemon*, eithr yn go-
 beithlo cael ei rydd-did ar fyrr, a dyfod i *Col-
 osse*; ac am hynny parodd i *Philemon* ddarparu
 llety iddo. *Philemon* gan ei fod yn Gristion du-
 wiol ac yn hên gydymmaith i *St. Paul* a dder-
 bynodd *Onesimus* yn groesawus er ei fwyn ef,
 Ac o herwydd deall o honaw wrth y llythyr a

dderbyniafci fod *Onesimus* yn gynnorthwyl i *St. Paul*. f'a'i danfonodd yn ol i Rufain i wafanaethu'r Apostol yn ei garchar. *Philem* 5, 10. 12. 17. *Col.* 4, 9. *Ep. at Philemon*.

Pan ddaeth *Onesimus* eilchwel i Rufain, *St. Paul* ai gyrrodd ef drachefen i Colosse, ac a 'scrifennodd gydag ef ei Epistol at y *Colossiaid*, ar ddymuniant *Epaphras*, yr hwn a 'u dysgasei hwynt yn y ffydd, ac a fynegasei iddo hanes eu troedigaeth a 'u hymarweddiad a 'u cariad yn yr yspryd. Yn y llythyr hwn y mae 'n portreidiadu Mawrhydi, Duwdod, a rhagorfreintiau Christ; yn eu rhybuddio yn erbyn gau-grefyddolion Jddewig, a dilynwyr *Simon Magus*, y rhai a fynnent eu hudo i addoli Angylion; ac yn eu hathrawiaethu yn nyledswyddau *Buchedd* dduwiol, yn enwedig y rhai a berthynant i rieni a phlant. i wŷr a gwragedd, ac i feisted a gweinidogion. *Ep. at y Colossiaid*.

Dywedir 'sgrifennu o *St. Paul* Epistol at y *Laodiceaid* ynghylch yr amser yma, gan ei fod yn peri i'r *Colossiaid* ddarllen y llythyr o *Laodicea*, *Col.* 4. 16. Eithr ni allwn ddal sulw nad llythyr at y *Laodiceaid* namynun oddimrthym y mae'r Apostol yn ei grybwyll, fel y mae'n amlwg vn y *Groeg*. Ond pa fodd bynnag, fe ofodwyd allan y cyfryw lythyr yn enw *St. Paul*, ac y mae wedi ei gyfieithu'n ddiweddar yn Gymraeg, ac yn argraphedig yn niwedd llythyr.

a elwir Testament y deuddeg Patriarch, ond ni dderbyniodd Eglwys Colofn y Gwirionedd, ac ni ddylai neb arall dderbyn mo'no megis gwaith yr Apostol yma. *Gan Epistol at y Laodicaaid.*

Epaphras yr hwn a bregethasei gyntaf yn *Colossa*, *Laodicaa* a *Hierapolis*, oedd y pryd hwnnw yn garcharor yn *Rhufain* gyda *St. Paul*; yr oedd ganddo gariad mawr i'r Eglwysydd hynny, ac yn ddrwg ganddo nad allasei tyned cilchwel i bregethu iddynt, ond gan nad allai, nid oedd iddo ond un ffordd i lasurio trostynt, sef ymdrech yn wastad mewn gweddiau ar iddynt sefyll yn berffaith ac yn gyflawn ynghwbl o ewyllys Duw. Ei gynneddfau rhagorol ef a wnaeth i *St. Paul* ei alw ef ei frawd anwyl, ai gyd-weithwr yngwasanaeth Jesu Grist; ac y mae rhai yn dywedyd ddarfod iddo ei gyslegru ef yn Esgob Colossa, a dioddef o hono ferthyrdod yn y Ddinas honno er mwyn yr athrawiaeth a bregethasei. *Col. 1. 7.*

Yr oedd *Timothews* yn garcharor gyda *St. Paul* yn *Rhufain* pan ysgrifennwyd yr Epistol at y *Colossiaid*, Eithr fe gafodd ei rydd-did ar fyrder, cyn sgrifennu o'r Apostol at yr *Hebreaid*. *Heb. 13. 23.*

St. Paul ydoedd naill ai yn *Rhufain*, a'i yn rhyw fan yn *Italia* (canys gollyngafid ynteu allan o garchar) pan anfonodd ef ei Epistol at yr *Hebreaid*, sef yr Jddewon o *Judaea* a ymchwe-

lafid ir ffydd Grifnogol. Yr *Hebreiaid* hyn oedd-
 dynt y pryd hwnnw tan flinderau ac erfidiau
 trymmion oddiwrth yr Jddewon anghredadwy,
 y rhai trwy gynnorthwy eu llywodraethwyr Rhu-
 feinig au cymmellasant trwy gospedigaethau ca-
 ledion i ymwrthod ar grefydd Grifnogol, ac i
 droi'n ol at ddefodau'r gyfraith. Or achos y-
 ma'r ysgrifennod *St. Paul* attynt i ddangos i-
 ddynt odidowgrwydd Crefydd Crist, ar mawr
 ragoriaeth oedd rhyngthi a gweigion ddefodau
Moesen; ac i hyspyfu iddynt mor anfuddiol oedd
 Offeiriadaeth *Aaron* ac aberthau'r gyfraith os
 cyffelybid hwynt i offeiriadaeth ac aberth Christ,
 yr hwn a wnaeth ef ar y groes er ein prynu. Am
 hynny ynteu, mae'n eu hannog yn gystal trwy
 resymmau dwysion, a thrwy Esampiau eu rhag-
 flaenoriaid milwrs yn y ffydd, i sefyll yn ddiys-
 cog. Yn ei sanctaidd broffesi, er gwaetha'r pro-
 fedigaethau a geisient eu cymhell ne'u deni i'r
 gwrthwyneb; gan edrych ar Iesu pen-llywydd a
 pherffeithydd eu ffydd, yr hwn a ddioddefodd y
 groes, ac wedi hynny a eisteddodd ar ddeheu-
 law gorseddfaingc Duw. y mae hefyd yn gosod
 Cynghorion a hyfforddiadau rhagorol o'u blaen
 ymhob mann yn y llythyr yma, ac yn addaw
 dyfod i edrych am danynt os deuai *Timotheus* at-
 to ef ar fyrdder. Ysgrifennwyd y llythyr hwn
 gan *St. Paul* yn *Hebraeg*, o ran ei fod yn ei
 ddanfôn at ei gydwladwyr yr Jddewon, ac a
 gyfieithwyd

gyfieithwyd i'r Groeg-iaith (fel y tybir) gan *St. Luc*, neu *Clemens* y *Rhufeiniaid* er lloshad i Eglwylŷdd eraill. *Ep. at yr Hebræaid*.

St. Paul gwedi cael ei rŷdd-did, gan ystyr-ied mai Apostol y Cenhedloedd ydoedd, yn lle treulio ei amser mewn diosalfwch a segur yd, a dramwyodd i amryw wledŷdd i bregethu'r Efangyl. Rhai a ddywedant ei fod ef yn *Hispaniaen*, megis yr addawsei ef yn ei Epistol at y *Rhufeiniaid*, (*Pen. 15. 24, 28.*) ac y n ae *Theodoretus* yn mynegi ei fod ym *Mrydain* hetyd yn pregethu'r ffydd i'r trigolion, y rhai a anno-godd ef i dderbyn Cyfreithiau Christ. Ond er nad yw hŷn lwyr anhebygol, oblogyd bod hŷn athrawon yn tyfolaethu'r petly, a chael o'r Ap-ostol ddigon o amser i drammwŷ hyd y gwledŷdd hynny wedi ymadaw â *Rufain* hyd o-ni ddaeth ef yno eilchwel i'w ferthyru: er hynny mae cymmaint o siccrwŷdd (yn fy nhŷb i) fod o honaw yngwledŷdd y dwyrain. Canys yn yr holl lythyrau a 'sgrifennodd ef o *Rufain* nid yw 'n crybwyll dim am tyned i'r gorllewin, ond i'r dwyrain yn unig, mae'n debyg wrth hynny (fel y tyfolaetha *Dupin*) fyned o hono i *Creta*, lle gadawodd ef *Titus* yn Elgob i iawn-drefnu'r pethau oedd ddeffrygiol, ac i o-fod *Henuriaid* (sef *Offeiriaid*) ymhob Eglwŷs. Ac i *Judea* yn ol ei addewid i'r *Hebræaid*, ac *Colosse* fel yr addawsei i *Philemon*; ac i *Ephesus*

lle wrth ymadaw y gadawodd ef *Timotheus* yn Esgob, gan orchymmyn holl *Asia* tan ei gadwraeth a'i lywodraeth ef; ac oddyno i *Philippi* ym *Macedonia* yn ol ei addewid i'r *Philippiaid*. *Dr. Cave. Tit. 1. 5. Heb. 13. 23. Philem. 22, Phil. 1. 25. 27.*

Dywedir hefyd mai o *Macedonia* yr ysgrifennodd ef ei Epistol Cyntaf at *Timotheus* Esgob *Ephesus*, lle mae'n addaw ymweled ag ef ar fyrrder; ac yn y cyfamser yn rhoi iddo amryw hyfforddiadau rhagorol ynghylch y dyledswyddau addas i'w alwedigaeth gyhoedd megis Esgob, ac i'w ymddygiad neilltuol megis Christion, ac ynghylch yr un amser yr ysgrifennodd ef ei Epistol at *Titus*, Esgob *Creta*; i'w gyfarwyddo i gyflawni dyledswyddau Esgob, ac i beri iddo ddyfod i *Nicopolis* i'w gyfarwyddo ef, lle'r oedd yn amcanu bwrw'r gayaf; gan anfon *Artemas* a *Thycheus* i wasanaethu yn ei le ef, tra byddai yn absennol oddiwrth ei Esgobaeth. 1 *Ep. at Tim. Ep. at Titus.*

Mae *Dupin* yn dywedyd ddychwelyd o hono oddyno i *Asia* yn ol ei addewid i *Timotheus*, yr hwn a adawfei ef yn *Ephesus*; a myned o hono i *Troas* lle gadawodd ef lyfrau a mem-rwn yn nhy *Carpus*; ac oddyno i *Miletum* lle gadawodd ef *Trophimus* yn glaf; megis y darllenir yn ei ail Epistol ef at *Timotheus*.

Mynega rhai o Hen-Dadau'r Eglwys ddar-
fod

fod i Dduw ddatcuddio i *St. Paul*, ynghylch yr amser yma, y byddai raid iddo ddioddet merthurdod yn *Rhusfain*, a darfod iddo ynceu yn lle ffoi a chilio, brysuro yno tiwy lawenydd i groesawu marwolaeth. Fe gyfarfu yn *Rhusfain* â *St. Petr*, ac a fuont eilldau yn cyd-athrawiaethu'r Iddewon yn y Synagogau; ac yn llafurio'n ddyfal i ymchwelyd y Cenhedloedd i'r ffydd, gan geisio eu hynnill oddiwrth feddwdod, anlladrwydd ar cyffelyb drachwantau cnawdol, au hannog i ymddwyn yn ol rheolau'r Grefydd Gristnogol. *Athanasius. Dupin. Ens. Lib 2. C. 25.*

Pan ddeallodd *Nero* hyn, f'a gyfododd erlid blin yn erbyn yr Eglwys, ac ymhlith eraill a garcharodd y ddau Apostol megis blaenoriaid a grymmusaf gynheiliaid yr unrhyw. Heblaw'r achosion cyffredinol a'i cyffroetant ef i erlid y Christ'nodion y pryd hwnnw, yr oedd ef yn enwedig yn ddigllon wrth *St. Paul* am iddo droi *Poppæ Sabina* (am yr hon y crybwyllwyd uchod) i ymwrthod a'i ymlochlach anllad, anniwair ef; a'i gyngori i ymarfer a buchedd ac ymarweddiad rhinweddol; ac am ei fod gyda *St. Petr* yn achos o dramgwydd *Simon* y swynwr. *Chrysost.*

Pan oedd ef yngharchar *Onesiphorus* disgybl o *Asia* a chwiliodd am dano ef ac a weinodd iddo; o herwydd pa ham y mae'r Apostol yn gweddio ari Dduw ei lwyddo ef a'i deulu. 2 *Tim. 1 16, 17, 18.* I 4 Tra

Tra bu St. Paul yngharchar, f'a sgrifennodd ei ail Epistol at *Timotheus* i beri iddo ddyfod atto cyn y gayaf, ac iw annog i gyflawni dyfedswyddau ei alwedigaeth, ac i ddiodde'n am-myneddgar er mwyn yr Efangyl. Mae Dr. *Cave* yn wir, ac eraill o ddysgedigion ein Heglwy's ni, yn dywedyd 'Sgrifennu o'r Apostol y llythyr hwn pan oedd ef y tro cyntaf yn garcharor yn *Rhufain*; ac mai wedi hynny y daeth *Timotheus* atto ei (yn ol ei ddymuniant ef, *Pen. 4. 9, 21.*) ac yr ysgrifennodd ynteu ei lythyrau at y *Philippiaid* at *Colossiaid* ac at *Philemon*. Eithr y mae dau fann, yn y bennod ddiweddaf or Epistol yma, sy'n peri imi gredu'r gwrthwyneb. yn gyntaf, Ni allwn ddal sulw yn *Col. 4. 14*, ei fod ef yn crybwyll am *Demas* yn annerch y *Colossiaid*; wrth yr hyn y mae'n cglur fod *Demas* gydag ef pan ysgrifennodd ef yr Epistol at y *Colossiaid*, ond yn yr Epistol yma (*Pen. 4. 10*) y mae'n dywedyd *Demas* am gadarnodd gan garu'r byd hwn, ac aeth ymaith i *Theffalonica*: wrth yr hyn y gallwn ddeall yn ddiammeu mai arol sgrifennu'r Epistol at y *Colossiaid*, y gyrrodd St. Paul yr Epistol hwn at *Timotheus*; ac os felly, ni chawsei *Timotheus* mo'no cyn iddo ddyfod y waith gyn-raf i *Rufain* i edrych am St. Paul, megis y mae Dr. *Cave* ac eraill yn ymresymmu. Yr ail mau yw *2 Tim. 4. 20*. *Trophimus* a adewais i yn *Miletum* yn glaf: ac o'r achos hwnnw gydâ bod

Demias, Crescens, Erastus, Titus, ac eraill ymheil o-
 ddiwrtho, y mae'n deisyf ar *Timotheus* ddyfod
 yn ebrwydd. Nid oes neb yn ddiau a all fedd-
 wl mai cyn myned i *Jerusalem* (*Aët. 20.*) y
 gadawfei ef *Trophimus* ym *Miletum*; o ran nad
 oedd iddo mor achos i achwyn am hynny,
 gan ein bod yn darllain fod *Trophimus* gydag
 ef yn *Jerusalem* ymhen ychydig ddyddiau ar
 ol hynny (*Aët. 21. 29.*) ac ni chafodd *St. Paul*
 mor amser i ddychwelyd drachefen i *Miletum*
 cyn ei fyned yn garcharor i *Rusain*; canys fe a
 ddaliwyd yn *Jerusalem*, a gadwyd yngharchar
 ddwyflynedd yn *Cæsarea*, ac a yrrwyd oddyno
 yn rhwym dan gadwraeth i *Rusain*, heb tyned
 ar gyfyl *Miletum* yn ei ffordd yno, ac etto mae
 'n eglur fod *Trophimus* ym *Miletum* yn glaf,
 neu o'r hyn lleiaf heb ddychwelyd at yr Apo-
 stol, pan ysgrifennodd ef y llythyr hwn at *Ti-*
motheus (canys oni bai hynny, ni buasei iddo
 mor achos y pryd hwnnw i gwyno ei golled fe-
 lly am dano ef) a chyn sicced hefyd fod *St.*
Paul ei hun wedi ei adael ef yno. Os iawn yst-
 yriwn hyn ei gyd, nid allwn bellach lai na
 chydabod mai gwedi bod yn *Rhusain* y tro
 cyntaf y gadawodd *St. Paul* *Trophimus* yn glaf
 ym *Miletum*, ac mai ar ol hynny ysgrifennodd
 ef yr Epistol yma; a chan fod pawb yn cyfa-
 ddef mai o *Rusain* 'r sgrifenwyd ef, nid allai
 hynny fod ddim cynt na phan fu'r Apostol yr ail
 waith

waith yno yn garcharor, sef ychydig cyn ei fer-
 thyrdod yr hyn hefyd sydd fwy cyffelybol
 wrth *Pen. 4. 6.* canys yr awrhon mysi a aberthir
 ac amser fy ymddattodiad a nesaodd ar *Arglwydd*
am ceidw i'w Deyrnas yn y Nefoedd. wrth yr
 hyn, chwedl *Eusebius*, y mae'n darogan ei far-
 wolaeth. Eithr pan yw'n dweud mi a wared-
 wyd o Enau y llew; mae'n arwyddocau rhyw
 ymwared fawr a gawsei, naill ai oddiwrth greu-
 londeb *Nero* pan fuasei or blaen yn *Rhusain*, neu
 yn hytrach oddiwrth ryw brofedigaeth drom
 o eiddo Satan, yr hwn yw'r llew rhuadwŷ sy'n
 rhodio oddiamgylch gan geisio ein llyngau. Dy-
 ma'n wir yr achos a wnaeth i mi ddilyn *Eusebius*,
 a Hên Athrawon cymmeredig eraill yn
 wrthwynebol i dybygoliaethau *Dr. Cave. Dr.*
Hammond, ac eraill o ddysgedigion ein Heglwŷs,
 y rhai sy'n anghyttuno a hwynt yn hyn o
 beth; Eithr megis nad oes gennyf dueddiad yn
 y byd yn hyn, ond ceisio'r gwirionedd; felly'r
 wŷt yn barod i droi fy meddwl, ac os wyf ar
 fai, i gyladdet fy nghamgymeriaeth, os dig-
 wydd imi na darllen na chlywed rheswm a fo
 gwell, a ddichon fy ynnill i goelio'r gwrthwy-
 neb. Ac mi a ddoliais ar hyn yn beth hwy nag
 y mynnaswn o ran fod yr hyn a fynegwyd yng-
 oylch *Trophimus* yn amlygu fod *St. Paul* yn
Miletum ar ol ei ymadawiad y tro cyntaf o
Rusain; ac os felly nid allwn ammeu na bu ef

yn yr Eglwysfŷdd dwyreiniol eraill y crybwŷll-
ais am danynt; Canys y mae *Miletum* ynghwrt
Asia, o fewn ychydig filltyroedd at *Ephesus* a
Colossa; o fewn traidd ychydig ddyddiau at *Phi-*
lippi (*Act. 20. 6, 13, 14, 15.*) ac nid ydyw
hi lawr bellach oddiwrth *Judea*, tebyg iawn
ynteu ddarfod i *St. Paul* gywiro ei addewid
am ymweled ar Eglwysfŷdd hynny, ac ynteu
cwedi bod mor agos attynt. 2 *Ep. at Timotheus*.
Eus. Hist. Ecc: lib. 2. Chap. 22.

Gan fod *St. Paul* yn ei ail Epistol at *Timo-*
theus yn mynegi ddanfôn o honaw *Tychiscus* i
Ephesus, mae pawb yn meddwl mai gydâ hwynt
yr anfonodd efe ei Epistol at yr *Ephesiaid*; yn
yr hwn y mae'n dadcuddio iddynt ddirgeledi-
gaethau'r ffŷdd; yn eu hannog i undod a chyt-
undeb ymhlith eu gilydd; yn eu rhybuddio
yn erbyn hudoliaethau disgyblion *Simon Mag-*
us, a chyfareddwŷr a gau-grefŷddolion eraill,
ac yn eu cyfarwyddo yn y dyledswyddau a ber-
thynant i fuchedd dduwiol. *Ephef. 6. 21. Ep.*
at yr Ephesiaid.

Cwedi darfod i *St. Paul* fel hyn wasanaethu
Duw yn Efangyl ei *Fab*, trwy lasurio ac ym-
deithio, trwy bregethu ac ysgrifennu er adeila-
daeth yr Eglwys: F'a goronodd y Cwbl wrth
ddiodde'n ammyneddgar er tyfiliolaeth i'r
ffŷdd a bregethasei. Nid ellid wrth y gyfraith
groeshoelio mo'no (fel y gwnaethpwŷd â *St.*

Petr

Petr) o ran ei fod yn gynnysgaeddol â Dinast
 fraint *Khusain*; ac am hynny torri ei benn a
 wnaethpwyd â chleddyf, a diammeu groesawu
 o hono farwolaeth yn llawen gyffurus, ac yn-
 teu o'r blaen yn dyfal hiraethu am gael ym-
 didattod, a bod gydâ Christ. Pan arweiniwyd
 Efe iw ferthyru, f'a droes ar y ffordd dri o'r
 milwyr oedd yn ei hebrwng ef; a hwythau
 ymhen ychydig ddyddiau ar ol hynny, a ddi-
 oddefasant ferthýrdod er mwyn y ffýdd. Dy-
 wedir fod *Nero*'n llawenychu 'n ddirtawr wrth
 weled dihenyddu *St. Paul*, fel pe buasei wedi
 dadymchwel a difurio'r Eglwys, pan dorrodd
 ef i lawr yr Apostol yma, yr hwn oedd un o'i
 cholotnau cadarnaf hi. Eithr adeiladwyd yr Eg-
 lwys ar y graig Christ Jesu, nid ar *St. Paul* neu
St. Petr, nac ar neb arall o'r Apostolion: ac y
 mae gwaed y sawl a ddioddefant tros y ffýdd,
 megys *glud* neu *galch brwd*, yn cysylltu ei
 chongl-taen, ac yn ei chadarnhau yn erbyn
 rhuithrau ac ystrýw ei gelynon. Pan dorrodd
 Pen *St. Paul*, f'a draddodir ddarfod i Sugnedd
 gwynnach na llaeth ddiferu 'n lle gwaed o'i
 wddwf ef; a darfod iw ddihenyddwr ef ac am-
 ryw eraill ymchwelyd i'r ffýdd wrth weled y
 rhyfeddod hwnnw, megis arwydd hynod o wi-
 riondeb a diniweidrwydd yr Apostol. *Eus. L. 2.*
*chap. 25. * nomen ipsum crucis absit non modo a*
corpore Civium, sed a cogitatione, oculis, antibus.
Cic. Or. pro. C. Raliris,

Fe a gladdwŷd yn ffordd *Ostia* o fewn dwŷ
 tilkyr i'r Ddinas, lle'r adeiladodd *Cwstennyn*
 yr ymmerodr, ar Erfyniad *Sylveſter* Esgob
Rhufain Eglwŷs enwog uwchben ei feddrod ef,
 er gogoniant ac addoliant i Dduw, ac er Coffa-
 dwriaeth ac anrhydedd iddo ynteu: Merthyr-
 wŷd ef yr un diwrnod ag y dioddefodd *St. Petr*,
 megis y tyfiolaetha *Dionysius* Esgob *Corinth*,
 er bod rhai yn meddwl na ddihenyddwŷd
 mo'no tan ben y flwŷddyn, ac eraill bum mhly-
 nedd ar ol *St. Petr*. Ond pa un bynnag o ho-
 nynt a gychwynodd oddymma'n gyntaf, mac
 'n ddiammeu eu dyfod hwŷ cill dau i'r un
 breswylfod ogoneddus, i dderbyn y Coronau an-
 niflannedig a ddarparodd Duw i'r sawl a 'i
 ffyddlon wafanaethant ef, megis y gwnaethant
 hwŷthau. *kap ton arton kairon. Eus. Ecc. Hist.*
L. 2. 25.

St. Paul ydoedd ŵr o wybodaeth, a dysgeid-
 iaeth ragorol; a chanddo gyfarwŷddid fawr
 nid yn unig yn y Gyfraith a'r prophwŷdi ac
 Athrawiaethau eraill yr Iddewon, eithr mewn
 Athrawon a beirdd Cenhedlig hefyd; ac felly
 wedi i Dduw ychwanegu ei wybodaeth trwŷ
 ddatcuddio iddo ddirgeledigaethau'r Eſangŷl,
 yr oedd yn drachymmawys i fod yn Apostol y
 Cenhedloedd, gan ei fod yn medru gwrth-ddad-
 leu eu coelgrefŷddon trwŷ Awdurdod eu dys-
 gawdwŷr cymmcredig, eu dadymchwel a'u
 gorchy

gorch'fygu megis a'u harfau eu hunain.

Ond nid oedd hyn ddim wrth y cynneddau nefol, a'r rhinweddau rhagorol y rhai yr oedd. Efe'n gynnysgaeddol â hwŷnt. Mawr oedd orchwŷledd a'i Ostyngaidrwydd, nid oedd neb a roddai fwŷ o barch i craill, ac er hynny â thŷb cyn waelled am dano'i hun. Fe fedrai'n wir, pan fyddai gabledd ei Elynion yn e gymmell, sawrhau ei swydd er gogoniant. Dduw a chymmeriaeth ir Efangyl a bregethio ganddo, a dywedŷd ei fod yn ogyfuweh ar Apostolion pennaf: Ond oddieithr ar achos o'r fath honno, nid ydoedd yn cyfrif mo'no i hun ond megis un anhymmig, ond llai na'r lleiaf o'r Apostolion, ond gwaelach na'r gwaelaf o'r holl Grift'nogion ar Pennaf o bechadu-riaid.

Mawr oedd ei Gymmedroldeb, ei Sobrwydd a'i ddiweirdeb, yn gymmaint a'i fod yn ymwrthod yn fynych a chynnefin gyfreidiau, ac angenrheidiol ymborth a chynhaliaeth Natur, er mwyn darostwng ei gorph, a dwyn ei wŷniau Cnawdwl yn ufudd i reolau rheolwm a chyfreithiau Christ. Y Cynneddau godidog hyn a wnaeth iddo esgeuluso a diystyru hudoliaethau twyllodrus, sef golud ansuddiol, ofer-ddi-yrwrch a gwag-ogoniant y bywŷd trafferthus hwn, a rhoddi ei serch a'i hyder a'i teddyliau a'i fyfyrddau ar y perthau sydd uchod, lle

mac

mae Christ yn eistedd ar ddechulaw Duw; gan ddisgwyl, pan ymddangoso Christ ein bywyd ni, yr ymddangosai ynteu gydag ef mewn gogoniant.

Mawr oedd ei addfwynder ai gymmwynasgarwch, ei dosturi ai garedigrwydd; i bob math ar ddynion, yn enwedig i'r tlodion ar anghenus; yn gymmaint ai fod nid yn unig yn an-nog y Cyfoethogion ymhob Eglwys i gyfrannu i gyfreidiau'r Sainc, ac yn cymmerŷd trafferth a blinder i gasglu Flusenau iddynt: Eithr yr oedd yn fynych yn gweithio a'i ddwŷlo i hun er mwyn Cymmorth a diwallu eraill. Ond mwy o lawer oedd ei gariad i Eneidiau Dynion, ar gofal oedd arno am eu hyfforddio i ie-chydwriaeth. Yr oedd Efe'n myned yn ddi-arŷwŷd trwy bob trallod a blinderau, trwy bob peryglon a dychrynedigaethau er cyflawni'r gorchwyl gogoneddus yma. Nid esgeulusai ef un adeg, se wnai'r goreu o bob modd cyfreithlon a llei fod yn fuddiol i droi dynion odd-iwrth eu ffŷrdd drygionus, a'u cyfarwŷddo hyd y llwybrau a arweiniant i fywŷd tragywŷddol.

Mawr oedd ei awŷdd-frŷd a'i Ewyllys-garwch aneffygiol i gynnyddu gogoniant Christ a llwŷddiant y Grefŷdd Grist'nogol, yn gymmaint a darfod iddo drammwŷ e'r dwyrain i gorllewin, a thrachefen yn ei ol i'r dwyrain i bregethu

bregethu'r Efangyl. Llawer o brofedigaethau a wrthwynebodd, llawer o erlidiau a ddioddefodd, llawer o lasur a gymmerodd Efe arno er mwyn cyflawni ei weinidogaeth. Fe fu mewn blinderau 'n helaethach na neb o'i gyd-Apostolion, mewn gwialennodau tros fefur, mewn carcharau yn amlach, mewn marwolaethau yn fynych gyda llawer o flinderau a grybwyllir [2 Cor. 11. 24. 29.] Fe fu mewn llasur a lludded, mewn anhunedd yn fynych, mewn newyn a fychied, mewn ymprydiau 'n fynych, mewn anwyd a noethni, heblaw y pethau oedd yn digwdd oddiallan, yr ymosod yr hwn oedd arno beunydd, y gosai tros yr holl Eglwys. Ac er hynny t'a ddioddefodd hyn oll yn gyflurus ac yn ammyneddgar, ac a safodd yn ddiysgog yn y ffydd, er gwaethaf holl rithrau a saethau tanllyd tywysog y tywyllwch, gan gyfri'r cwbl megis diddim am y gallai orphen ei yrfa trwy lawenydd, a chyflawni'r weinidogaeth a dderbyniasai ef gan yr Arglwydd Jesu.

Eithr un o'r gofidiau mwyaf a syrthiodd arno, oedd o achos gau-grefyddolion cyfeiliornus, y rhai y pryd hwnnw a ddechrenant darddu yn yr Eglwys.

Cysryw oedd *Philetus* a *Hymeneus*, y rhai a wnaethant i lawer o'r ffyddloniaid goelio ddarod yr adgyfodiad Eufys, ac nad oedd yr un i ddyfod,

ddyfod, ond yr adgyfodiad oddiwrth bechod.

Cyfryw hefyd oedd *Simon Magus* a'i ddisg-
ybllion, y rhai oeddynt yn ceisio twyllo pobl i
addoli Angylion, megis y mae'r *Apostol* yn
crybwyll, Col. 2. 18. ac yn cynghori'r *Colossi-
aid* rhag eu hudo ganddynt. Haerent hefyd fod
yn gyfreithlon aberthu i Eulynod, ac ymwrth-
od ar ffydd yn amser profedigaethau, am yr
hyn y mae *St. Paul* yn rhybuddio'r *Hebræaid*,
gan eu hannog i ddal Cyffels eu ffydd yn ddi-
sigl, er gwaetha'r Erlidiau a geisient eu cym-
mell i ymwrthod â hi; gan gosio fel yr oedd
Duw'n bygwth Gwrthodedigion neu'r sawl a
lwyr-gilient oddiwrth y ffydd; O tynn neb
yn ol nid yw f'Enaid yn ymfodloni ynddo;
ac mor ofnadwŷ yw syrthio yn nwylo'r Duw
bŷw. Heb. 10. 23. 31, 38. Heblaw hyn yr oedd
Simon a'i ddilynwŷr yn dysgu Pobl fod yn
rhydd ac yn gyfreithlon iddynt ymroddi i bob
pechod a drygioni, y gallent yn ddiwahardd
ddilyn trachwantau eu naturiaeth am y credent
yn *Simon* ai ordderch *Helena*, nad oedd raid
iddynt ymorol am weithredoedd da; a bod y
sawl a geisient eu hannog i ufuddhau i gyfreith-
iau Christ yn eu caethiwo yn erbyn rhyddid yr
Efangyl. Yr oeddynt hefyd yn hyfforddio dynion
i bob aflendid a ffeidd-dra, trwy Esamplau mell-
dighedig eu hymarweddiad eu hunain; ac felly'n
ymddwŷn megis gwir blant a gweision i ddiafol,

yr hwn nid ymfodlona cymnaint mewn dim
 ag mewn pechod ac anwiredd, ac yn enwedig
 yn eu oruchwilwyt ffyddlon hynny, y rhai
 sy'n dysgu eraill i wneuthur yr un pethau, ac
 yn cŷd-ymfodloni a'r rhai sydd yn eu gwneuthur
 hwynt. Diammeu fod llawer oter ddŷn
 ehad yn ddigon chwanneg i ddebyn yr athrawiaethau
 melltigedig hyn, gan eu bod yn
 cyttyno cystal a'u gwyniau, ac a'u tueddiadau
 cnawdol. Eithr y mae *St. Paul* yn amryw fannau
 o'r llythyrau yn cynghori'r Christ'nogion i
 ymwrthod at cyfiyw hudoliaethau cythreulig,
 gan alw'r gau. Athrawon hynny *Gelysion*
Croes Christ a Phlant yr anafudd dod. Phil. 3.
 18. 19 Ephes. 5. 3, 4, 5. Dyma rai o hudol-
 aidd athrawiaethau. Disgyblion *Simon Magus*,
 y rhai a gasglodd *Carpocrates* ynghyd gwedi
 hynny, a chan eu haddet yn fwy cyhoeddus
 na *Simon*, a alwodd ei ddisgyblion *Gnosticiaid*
 neu *mybodmwr*, fel pe bualent yn deall ac yn
 gwybod mwŷ na Christ'nogion eraill, pan oedd-
 dynt yn wir yn ddeillion ac yn llwyt ynfŷd-
 ion diwybod. ac *megis nad oedd gymmeradmy*
ganddynt gadm *Dm* yn eu gwybodaeth: *Dm* a'u
rhoades brynt i fynu i seidrwl anghymmeradmy
 diddrall, anghymmws i farnu neu ddirnad
 rhagoriaeth rhwng da a drwg, ac tellu i wneuthur
 pethau nid oedd weddaidd. *Eus. Hif: Eu*
L. 4. C. 7.

Eithr

Eithr yr hyn a wnaeth ir Apostol fwyaf o
 flinder oedd gau-grediniaeth y Christnogion J-
 ddewig, y rhai a daerent fod enwaediad, a
 chadw arferion a defodau *Moses* yn angenrhe-
 idial er iechydwriaeth. Ac er iddo yn fynych
 ddadleu yn eu herbyn trwy relymmau anor-
 fod; a dartod i'r Apostolion a'r Henuriaid
 mewn cymmanfa cyngor cyffredinol wneuthur
 o'dinhad yn erbyn y gamgymmeriaeth honno;
 Etto hi a gynnyddodd cymmaint oni orfu ar
St. Paul nid ar eiriau yn unig eithr yn eily-
 thyrau hefyd wrthddadlu yn eu herbyn, yn
 enwedig yn ei Epistolau at y *Rhufeiniaid* a'r
Galatiaid; lle mae'n profi'n dylsgedig nad
 trwy weithredoedd y ddeddf, ond trwy ffydd
 Christ, sef trwy gredu ynddo, ac ufudd dod cy-
 fattebol ir cyfryw grediniaeth, y cyflawnheir dy-
 nion ac y byddant cadwedig.

St. Paul gan hynny a wrthwynebodd yn ga-
 lonnog y gau-grediniaethau hyn ar Cyffelyb,
 gan ymagnio 'n ddiragrith yn gystal trwy
 bregethu ac ysgrifennu, i geisio troi dynion o-
 ddiwrth bob gau-lwybrau cyfeiliornus, a'u cy-
 farwyddo hyd yr union ffordd sy'n cyfeirio i
 fywyd a dedwyddwch tragwyddol.

Ac ni ddarfu iddo'n unig athrawiaethu'r
 sawl y bu ef yn byw yn eu plith, ond se wna-
 eth lesnad mawr i bob oesoedd a chenhedlae-
 thau eraill, trwy'r sgrythyrau duwiol yr ym yn
 eu

eu mwynhau o'i waith ef, yn gymmaint ag y gallir dywedyd am dano megis y dywedodd ynteu am *Abel*, er ei fod wedi marw y mae'n llefaru etto.

F'a ddywyd rhai ysgrifennu o honaw amryw lyfrau heb law y rhai sydd sathredig yn ein plith ni, sef, Epistol at y *Laodicæaid*; trydydd Epistol at y *Thessaloniaid* ar *Corinthiaid*; ail Epistol at yr *Ephesiaid*, Llythyrau at *Seneca*; llwfr o'i weithredoedd ei hun; Ei Ffangyl; Ei Eordwy gydâ *Thecla*; a'i Bregethau: Ond ni dderbyniwyd gan yr Eglwys; Colofn a sylfaen y Gwirionedd, megis ei weithredoedd ef, ond yr Epistolau rhagorol hynny sy'n y Testament newydd. Y rhai'n a gydnabyddir gan bawb yn eiddo *St. Paul*; ac y maent yn llawn o Athrawiaeth iachus er iawn gyweirio ein ffydd, a llywio ein bucheddau a'n hymarweddiad, gan fod y defnydd rhagorol sydd ynddynt wedi eu ddysgu iddo trwy ddatcuddiad Jesu Grist, ac ysprydoliaeth ylpriyd y Gwirionedd.

A'r air, se ymddygodd yn dduwiol, yn gyfiawn ac yn gymhedrol yn y byd, gan ofalu am ymarfer a chydwybod ddirwysfwr tuagat Dduw a dynion. Yn gymmaint ag y gallasei ddywedyd ar ddydd ei farwolaeth, megis y dywedasei or blaen ger bron *Ananias*. Ha wyr frodyr mi a wasanaethais Dduw mewn pob Cydwybod dda hyd y dydd heddyw. Hyn oedd ei

gyn:

gynhaliaeth tan ei holl gyfludd ai orthrymderau;
hyn oedd sail ei hyder ai ymddimied yn Nuw;
hyn oedd sylfaen â siccrwydd ei obaith am wyn-
fyd a gogoniant, 2 Cor. i. 12. Ein gorfoledd ni
yw hyn, sef tyftiolaeth ein cydwybod i'n mewn
fymrwydd a phurdeb duwiol yr ymddygafo'n
yn y byd, am hynny ynteu y mae'n gorfoleddu
yn gyflurus ychydig cyn ei ffrthyrdod, gan ddy-
wedyd, Mi a ymdrechais ymdrech deg, mi a or-
phennais fy ngyrfa mi a gedwais y ffydd; o hyn
allan rhoddwyd Coron cyfiawnder i'w Chadw i
mi, yr hon a rydd yr Arglwydd y barnwr Cy-
fiawn i mi yn y dydd hwnnw; ac nid yn unig
i mi, ond hefyd i bawb a garant ei ymddagho-
fiad ef.

Diwedd Buchedd St. Paul

Buchedd St. *Andreas*, yr Apostol.

ST *Andreas* ydoedd fab i *Jonas* o *Bethsaida*, a
brawd i *Simon Petr* yr Apostol, gyda'r hwn
y trigfannodd ef yn *Capernaum*, i gyd byg-
otta yn llyn *Gennesareth*.

Pan ymddangosodd *Joan* Fedyddiwr i arloe-
si'r ffordd o flaen y *Messiah*, sef i barotroi
meddyliant

meddyliau dynion trwy fedydd ac Edifeirwch, i groesawu Christ yr Arglwydd, ac i dderbyn y grefydd Grist'nogol: yr oedd *Andreas* (ymmysg eraill) yn ddigon dyfal a gofalus, yn cymmeryd pob achlyssur a chyfleusdra i wrando ei athrawiaethau ef, gan ymroddi (megis disgybl) i ddilyn ei dduwiol gynghorion, Ond gan fod *Joan* yn hyspyssu iw ddisgyblion nad oedd, efe ei hun ond cennad; a bod un arall cryfach a godidocach yn dyfod ar ei ol ef, yr hwn nid oedd Efe deilwng i ddattod carrei ei Esgidiau, fef, y *Messiah*, yr hwn a fyddai Ogoniant ei bobl *Israel*, ac a'u gware dai hwynt o gaethiwed, diystyrwch a thrueni, i rydd-did, gogoniant, a gwynfyd: Yr oedd *Andreas* yn gwaftadol hiraethu am gael gweled ac adnabod y *Messiah*; ac yn gwneuthur ei oreu (yn ol hyfforddiant y Bedyddiwr) i'w cymhwyso ei hun i fod yn addas gyfrannog or dedwyddwch anrhaethawl, yr oedd yn ditgwil ar fyrrder ei fwynhau.

Pan wnaethpwyd *Joan* yn gydnabyddus a'r Jesu, a gwybod o honaw'n siccr mai Efe oedd y *Messiah*, trwy ddesgyn o'r yspryd glân arno mewn rhith corphorol wrth ei fedyddio, a thyfioaethu o Dduw mai Efe oedd ei anwyl fab yn yr hwn y bodlonid ef: yr oedd Efe'n llawn awydd i'w wneuthur ef yn hyspys ac yn adnabyddus i eraill, ac yn enwedig iw ddisgyblion,

y rhai oeddent yn dyfal hirrethu am Deyrnas
 Dduw a diddanwch yr *Isael*. Ac am hynny
 yreua a gyhoeddu prile bynnag y gwelir ef
 yr Iesu, mudiannu oedd *Oen Iesu*, yr hwn
 sy'n tynni ynni i b. bodi. r. byd, ff. Mab
 Duw, yr hwn a ragdrefnwyd i fodlon cyfiawn
 ddioglonedd yr Hollallung, ac i f d megis yr
 Oen Pafg, yn aberth trofom ni. A digwydd-
 odd ryw ddiwrnod (an oedd *Andreas* ac un
 arall o'r ddisgyblion gyda'r Bedyddiwr, a'r
 Iesu'n rhodio yn agos atynt) deiywedy o oau
 withynt, wele Oen Duw! *Anreas* ar ddiogly l
 arall gan ddirnad arwyddocad yr vmod odd
 (null a i oblegyd glywed o honnt oau o'r
 blaen yn galw Crist with yr Enw wnw, a i
 o herwydd eu bod yn gwobod na i oedd yr Oen
 Pafg ndrhygarwyddocad o'r *Messias*, yr hwn
 a ddileuai ein pechodau trwy'r aberth o hon o
 ei hun a ddeallasant mai'r Iesu oedd y *Me-*
ssias a ganlynasant arno; ac a wahodlwyd gan-
 ddo ef a tref i w letty a'i breswyltod, ile'r ar-
 hofasant gydag ef y dwthwn hwnnw, ac y caw-
 sant o'i Enau ef ei hun ynghwaneg o hyt pti-
 rwydd ynghylch y perthau yr oeddent o'r bla n
 yn eu credu am dano ef. O'r achos yma y gel-
 wir *St. Andreas Protocletos* neu'r cynaf a alwyd
 o'r ddisgyblion, er nas galwyd mena i f d
 yn ddisgyb i Crist tan ar ol hynny. Ond pa
 fodd bynnag f'a gymmerodd gymmaint o de-
 i

fyrwrch ym mendigedig gymdeithas ei Arg-
lwydd, â thybied o honaw nad allai ef byth
ddangos mwy caredigrwydd iw frawd *Simon*
nag wrth ddywedyd iddo hanes yr Iesu; ac am
hynny aeth yn ebrwydd i chwilio am ei frawd,
ac a ddywedodd iddo 'r newydd goreu a hyf-
rydlonaf a glywsai ef erioed sôn am dano, sef
gael o honaw 'r *Messiah* yr hwn o'i ddeongli yw
Christ neu 'r Enneiniog. Felly y mae gwir Gre-
fydd yn yspydoliaethu dynion a thueddiad cy-
mmynasgar caredigol i 'w gilydd, yn enwedig
i'w cyfnefsefaiid, yn gymmaint ag na fedrant
gymmeryd mor cwbl fodlondeb yn y dedwydd-
wch mwyaf a gaffont hwy eu hunain, oni fed-
rant hefyd wneuthur eiail yn gyfrannogion o
honaw. Ee adwaenai *St. Petr* ei frawd yn rhy
dda i amneudim o wirionedd ei ymadroddion,
ac am hynny a fryffiodd gydag ef at yr Iesu. *An-*
dreas a *Petr* a fynegasant yr un newydd i *Phi-*
lip, a *Philip* i *Nathaniel*; a hwy a dderbyni-
wyd eill Pedwar ir un wynfydedig gyfeillach.

Fellu y cafodd *St. Andreas* un anhydedd a
Rhagortraint nad allai berthyn i neb arall o'r
Apostolion, sef bod yn Bregethwr cyntaf yr
Efangyl, y cyntaf o honyn a wnaethpwyd yn
weinidog i Grist i ymchwelyd Eneidiau i iech-
ydwriaeth.

Nid arhosodd *St. Andreas* na'i frawd gyda
'r Iesu'n gyfanneddol hyd ynghylch diwedd

y flwyddyn honno. Y pryd y galwodd efe hwynt yn ymmyl môr *Galilea* i fod yn bysgodwyr dynion, sef yn ddi'gyblion ac yn weinidogion gwasanaethgar iddo, i gasglu ffyddloniad i Gaerau'r Eglwys, yr hyn a wnaent mor llwyddiannus trwy gynorthwya Rhinwedd yr Iesu, ag y darfuasai iddynt y pryd hwnnw ddal lliaws o bysgod yn amgylchynedig yn eu rhwydau. Ac ymddygodd *St. Andreas* cystal yn y swydd honno, â dar fod i'r Iesu'r ail flwyddyn ei ddewis ef yn un o'r deuddeg Apostol, sef yn un o weinidogion a goruchwilwyr pennaf brenhiniaeth y *Messiah*. Trigodd *St. Andreas* o hynny allan yn wastadol yngwasanaeth Christ megis yr Apostolon eraill, ac fellu y darlennwn ei fod, Pan borthodd ef bum mil o wyr yn anialwch *Galilea*. Canys *Andreas* a ddywedodd iddo am y bachgennyn oedd ganddo bum torth haidd a dau bysgodyn, gan arwyddocau nad oedd yn ammeu nas gallei'r Iesu trwy ei Hollalluog Ragliniaeth wneuthur yr ychydig fwyd hynny yn llawn ddigon o liniaeth i'r gynulleidfa luosog honno.

Pan oedd yr Iesu yn *Jerusalem* ychydig cyn ei ddiocdefaint, Rhai *Groegiaid* crefyddol a ewyllysient fod yn gydnabyddus ag ef, ac a ddymunasant a'r *Philip* ei ddangos ef iddynt. *Philip* a ddywedodd i *Andreas* ar ddau i'r Iesu, yr hwn a fynegodd iddynt y gogoneddid ef wedi si farwolaeth yn nhroedigaeth y Cenhedloedd.

Ym'hen tridiau ar ol hyn, rhagfynegodd yr Jezu i'w ddisgyblion ddimistr Teml *Jerusalem*, adeiladaeth yr hon yr oedd rhai o honŷnt yn rhyfeddu o'i blegyd. *Andreas* wedi clywed hyn (gydâ *Phetr*, *Iac*, ac *Joan*) a ofynnodd iddo 'n gyfrinachol ym mynŷdd yr *Olewŷdd* pa bryd y damweiniai, a pha arwŷddion a tvddent Cyn digwŷdd o'r adfail ddychrynadwŷ hono. Yr Jezu a ddywewodd iddynt yr arwŷddion, eithr nid hyspysodd mor amser tel y gofodai rwy nedigaeth arant i ymogelyd—gwlilio a gweddio, gan nas gwyddant pa bryd y deuai'r anghyfanedd-dra difrodawl hwnnw a ddigwyddodd cyn pen y dengain mlynedd gwedi, pan ddaeth *Titus* a'i luoedd i anrheithio *Jerusalem*; ac fe gymmerth achlyffur iw rhybuddio ynghylch anficcrwŷdd amser dyfodiad dŷdd y Farn, ac i orchymryn i bawb wilio, gan nas gwyddant pa bryd y deuai *mab y dyn*.

St Andreas wedi hyn a arhosodd ynghyteilliach yr Apostolion, hyd oni chafodd Efe siccrwŷdd o Adgyfodiad Christ a'i Esgyniad ir nefoedd, a chyfran o'r yspryd glân, yr hwn a dywalltwŷd arnynt yn *Jerusalem* ar ddŷdd y Sulgwyn.

Nid yw'r yscrythur yn crybwyll dim ymhellach am yr Apostol yma. Eithr amryw Athrawon a adroddant drammwŷ o honaw i *Cappadocia*, *Bithynia*, a *Pbontus*, i bregethu'r

Efangyl

Efatigy!, ai fod et yn *Amyntus*, *Trapeſus* a *Synope*, lle cyfarfu et meddant a'i frawd *St. Petr*, ac ymdeithio o hono i *Colchis*, a *Phlannu* 'r ffydd yn llwyddiannus yn *Sebastopolis*. Dywedir hefyd ei fod yn *Scythia*, *Sarmatiana*, ac yn *Chersonesus*; a threiddio o hono tros *Pontus Euxinus* (neu'r Môr Dû) i *Synope*; ai fod yn *Nicaea* ddwy flynedd, a hefyd yn *Nicomedia*, *Chalcedon*, *Hieraclea*, *Amastris*, a (*Conſtantinopolis*), yr hon y pryd hwnnw a elwid *Byzantium*. F'a gymmerth lawer o lafur a blinder, o galedfyd ac aflwýdd, tra bu et yn ceisio ſcfydlu crefydd Chrifft yn yr ardaloedd anial, anhigion, a'r dinaſoedd aſetteugar hyn. Canys *Trigolion* rhai o honynt oeddent gynt mor gŷidd wrth ddieithraid, ag y byddent arterol o'u llad yn aberthau i 'w duwiau, a gwneuthur Cwppanau o'u penglogau i ddiorta o honynt yn eu gwleddoedd au cyteddachau. Ac er nad oedd dim or arfer greulon honno yn eu plith, pan fu *St Andreas* yn y parthau hynny, Erto t'a darawodd ynteu wrth lawer o wrthwynebion a rhwyſtrau, o ddirmygion ac erlynedigaethau, yn gyſtal oddiwrth y brodorion ag oddiwrth yr Jddewon gwaedlyd oedd yn trigfannu yn y gwledýdd hynny: yn gymmaint a darfod i'r Jddewon yn *Synope* ei guro a'i arteithio yn anafus; rhai a'i baeddafant a'u traed, y lleill a'i ffonnodiaſant â Chwlbrennau, eraill

eraill o wir gynddeiriogrwydd a larpiafant ei gnawd ef a'u dannedd; ac ni pheidiafant a'i ddirboeni hyd oni thvbiafant ddwyn o honynt ei hoedl ef; ac yna hwŷ a'i taflant allan o'r caerau yn gelain farw. Eichr yr Apostol a ymadfywiodd yn rhyfeddol, a ddychwelodd yn gyhoeddus i'r Ddinas, ac yn ddiarfwyd a bregthodd y ffydd yr hon y llabyddiaid ef o'i phlegyd. A thrwy'r rhyfeddod honno ac amryw wyrthiau eraill a wnaeth efe yn eu mysg, f'a ynnillodd lawer o'r trigolion i gredu yng hrist, ac a wnaeth yr Eſangyl yn gymmraddwŷ gandynt. Ac megis y gwnaeth ef yn *Synope*, feily hefyd mewn dinafoedd eraill. Canys f'a ddioddefodd yr holl ddychrynedigaethau, y gwrthwynebion a'r arteithiau a syrthiafant arno, â gwrolfryd dewrwŷch dianwadal; a thrwy gynnorthwŷ rhad Duw, ac ammynedd ddisigl anorfod, a blannodd Eglwysfŷdd, ac a sefydlodd Esgobion ac Offeiriaid yn llawer o honynt. Ac ni a ddarlennwn am Enwau dau o'r Esgobion a gyffeigrwŷd ganddo, sef *Phillogus* Esgob *Synope*, a *Stachus* Esgob *Constantinopolis*, am y rhai y mae *St. Paul* yn crybwyll yn ei Epistol at y *Rhufeiniaid*.

Ni a ddarlennwn hefyd fod *St. Andreas* ddwy flynedd yn *Argyropolis*, a thrammwy o honaw trwy *Thracia*, *Macedonia*, *Thessalia*, *Epirus* ac *Achaia*, a'i fod yn hir o flynyddoedd yn

yn pregethu 'r Efangyl yn yr holl wledydd hyn,
a dartod iddo ddiddadlu 'r Philosophyddion
Cenhedlig yn *Argos*, a siccerhau o hono ei ath-
rawiaeth ymhob man trwy amryw ryfeddo-
dau. Ac nid yw anghyffelybol y gallai ef dra-
mwy trwy gynnifer o wledydd, os gwir ydyw
fyw o hono tan y flwyddyn 95. a dicddet o ho-
no ferthyrddod yn yr erlid creulon cyfiredinol
a gyfodwŷd yn erbyn yr Eglwys yn y 15fed
flwyddyn o ymerodraeth *Domitianus*.

Ond er nad oes gennym mor digon o hys-
pystrwŷdd am amser ei ferthyrddod ef, mae pawb
yn cyttuno farw o hono yn *Patrae*, Dinas o *A-
chaia*. *Ægeas* oedd Rhaglaw *Achaia* 'r pryd
hwnnw. Pan ddaeth hwn i *Patrae*, a gweled o
honaw fod twysgen fawr o 'r trigolion wedi
cilio oddiwrth Eulunaddoliaeth eu Tadau, a
derbyn y Grefydd Grifnogol, F'a ymegni-
odd trwy deg a thrwy hagr, i geisio eu hyn-
nill yn ol oddiwrth y ffydd, a 'u troi at addo-
liant duwiau 'r Cenhedloedd; yr hyn, pan dde-
allodd *St. Andreas*, fe anturiodd yn galonnog
at y Rhaglaw, ac megis y gweddai i filwr gw-
rolwch a gwasanaethwr ffyddlon i Jesu Grifft,
a geisiodd ei wahardd a 'i droi oddiwrth ei am-
canion drygionus, a 'i annog i ymadel a gau-
grefydd amnuwiol y Cenhedloedd, ac ymroddi
i wasanaethu ac anrhydeddu 'r unig oruchaf
Dduw, barnwr a llywodraethwr Nef a daear.
Ægeas

Æneas o'r rû arall oedd mor awyddus i wŷt
 droi'r Apostol oddiwrth y ffydd, a'i ddenu i
 ymddarostwng i'r Eulynod gweigion diymad-
 ferth, y rhai yr oedd ynteu yn coelio idd-
 ynt; a hyn yn enwedig o herwŷdd y gall-
 ai Droedigaeth *St. Andreas* beri i eraill ymw-
 rhoda chrefydd Christ, gan mai efe a'u hym-
 chwelasei hwynt i gredu, ac oedd yn fugail ac
 yn flaenor arnynt. am hynny ynteu f'a daer-
 ymbiliodd arno am aberthu gydag ef i'r Duw-
 iau, gan addaw iddo hawddtŷd a goruchafi-
 aeth os ymroddai, a bygwth ei ddîr-boeni ag
 arteithiau dygŷn, anoddef, os gomeddai wneu-
 thur yn ol ei orchymmyn a'i ddymuniant ef.
St. Andreas a'i hattebodd y cai ef lawenŷdd
 a gogoniant tragywŷddol, os gan ymadel a'i
 ffŷydd drygionus, Efe a ymchwelai o wirfodd
 ei galon i gredu ynghrist a'i wasanaethu ef.
 Eithr os yn y gwrthwyneb, nad oedd ef yn ofni
 moi fygythion, ond yn ymfodloni i ddioddef
 y poenau gerwinaf a fedrai ef ddychymmygu,
 er mwyn ei fendigedig iachawdr, yr hwn a ddi-
 oddefasei er ei fwyn ynteu, gan wybod mai pa-
 mwyaf a oddefai ef er mwyn ei Arglwŷdd,
 mwya cymmeradwŷ a fyddai ger ei fron ef, a
 mwyaf a fyddai ei wobr ai ogoniant gydag ef
 yn ei dragywŷddol deŷrnas. *Æneas* ar hynny
 a'i bwriodd ef iw groeshoelio, ac yn gyntaf a
 orchymmynodd i saith o ffrewŷllwŷr yn ol-
 yno

ynol ffangellu ei gorph ef yn noethlummyn;
 a phan welodd nad oedd y poenau hynny yn
 yscogi dim ar feddwl y merthyr gwyntyddig,
 fe a rhodd ei ddodi ar Groes wydiaws, a iwy-
 mo wrthi, nid ei hoelio, fel y tyddai ei gyfl-
 uddiau yn fwy parhaus, ac i a chaf mor mawr
 ond yn araf-deg, ac o fefur ychydig. E'a groes-
 awodd teithyrdod yn finol ac yr gyfluro, a chan
 grogi ar y pren-dioddet dderdydd yn fyw, t'a
 wnaeth ei groes yn *Gada'r ymadrodd*, wrth bre-
 gethu'r ffydd ac a hrawiaethu'r bebl a dde-
 thant yno yn lluoedd i edrych ac i wrando arno.
 Mawr oedd y tosturi ar gresyndod a greodd yr
 olwg arno ynghalonnau pawb ar a'i gwelfant
 ef: A rhai o honynt a ddeisyfiasant ar y Rhag-
 law am arbed ei hoedl ef. Eühr yr Apostol yn
 chwennych ymddartod â bod gyda Chrif, a we-
 ddiodd ar Dduw am gael yn adael y pryd lwn-
 nw a thystiolaethu gwirionedd yr Ffargyl trwy
 goili ei hoedl er ei mwyn. A Duw yn ebrwyd
 a glybu ei erfyniadau, ac a ddeibynnodd ei ysp-
 ryd ef ar y degfed dydd a'r hugam o fis Tach-
 wedd. Fe a gladdwyd yn *Paria*, lle gwaith-
 pwyd Eglwys wedi hynny er cofiadwr i eth am
 dano. A i Efeyrn ymhennar a twyr a symu-
 dwyd i *Constantinopolis*, trwy orchymryn (*Asienys*)
 yr ymmerodr, ac a gladdwyd yn yr Eglwys a
 adeiladodd Efe yn y Ddinas honno er parch ac
 anrhydedd i'r Apostolion.

Eelly *St. Andreas*, wedi iddo trwy lafur a blinderau ddal llawer o bobl yn rhwyd yr Ffanceyl, a gafodd goffadwriaeth anrhydeddus, gan ddynion da ar y ddaear, a gogoniant anniflannedig gan Dduw yn y nefoedd, yr hwn a addawodd i'r sawl a barhaont yn ffyddlon hyd y diwedd y rhoddai Efe iddynt goron y bywyd.

Diwedd *Buchedd St. Andreas*

Buchedd *St. Jaco*, y Mwyaf Apostol, a Merthyr.

S*T. Iaco* oedd fab *Zebedeus* a *Solome*, trigolion o *Bethsaida*, a brawd *St. Joan* yr Efyngylwr, a chyfynder i'n hiachawdr o dy ei fam, yr hon oedd gefnither i Fair forwyn. Fe a gyfenwyd y Mwyaf, oblegyd ei oedran, neu ei gorpholaeth, neu o herwydd rhyw oruchafiaeth arbennig a gafodd Efe gan ein hiachawdr, wrth yr hyn yr oedd yn rhagori ar *Iaco Leiaf* Esgob *Jerusalem*. Pysgodwr ydoedd wrth ei gelfyddyd, a dilyn y swydd honno'r oedd ei frawd ac ynteu pan alwodd yr Iesu hwynt yn ymmyl Môr *Toberias* i fod yn ddysgyblion iddo. Felly mae bendithion Duw yn goddiwes dynion,

pan

pan font trwy ddiwydrwydd a llafur cywir yn calyn ar orchwylion eu galwedigaeth: Mae'n debyg eu bod yn gydnabyddus ar Iesu o'r blaen, o herwydd y gyfeillach oedd rhyngddynt a *Petr* ac *Andreas*. yn enwedig os gwir yw mai un o ddau trawd yma oedd y disgybl a ganlynodd arno gydag *Andreas*, Io. 1. 37 &c. Litr yr hel-fa ryteddol o bysgod a ddahafant y pryd hwnnw ar orchymmyn yr Iesu, a greodd ynddynt gred-imaeth ddiamheus i w Hollalluog ragluniaeth, a'i dduwiol Fawrhydi ef; yn gymmamt ac ufuddhau o honynt yn ebrwydd i w alwad ef, a gadael nid yn unig eu llong, a'u gweision, a'u rhwydau, sef eu holl feddiannau bydol, eithr eu tad oedrannus hefyd i galyn Christ.

Pan alwyd hwy yn Apostolion, yr Iesu a dderbryniodd y ddau trodyr hyn a *St. Petr*, i gyfeillach fwy Cyfrinachol na'r lleill o'u cymdeithion; ac felly nid oedd neb o honynt ond y tri hynny yn canfod adgyfodad merch-*Janus*, a gwedd newidiad ein Hiachawdr a'r tynydd *Tabor*, a'i anguriol ofud yngardd *Getsemane*, ychydig cyn ei ddioddefaint. Ac megis y rhodd- es ef Enw newydd i *St. Petr* wrth ei alw yn Apostol, felly hefyd yr anrhydeddodd ef *Iaco* ac *Ioan*, gan eu cytenwi *Boanerges*, sef *meibion y Darian*, i arwyddocau eu hawuddus serch, a'u gwresogrwydd angerddol yngwasanaeth Christ, ac ardderchawgrwydd y goruchel ddirgedigaethau a bregethafant. L Mae'n

Mae'n gyffeybol helyd y gallai'r Enw hwnnw arwyddocau naturiaeth boerhwyllt danbaid y brodyr hyn; or hyn y rhoddaiant arnoel hynod pan fynnent alw am dân gwyilt o'r Nefoedd, i ddifetha'r *Samariaid* afl-teugar a ommeddasant groesawu ein hiachawdr, pan ydoed yn myned i gadw'r wyl yn Jerusaleml (o herwydd egeululo o hono tynydd *Gerizim* ar Deml a wnaethet *Sanballat* yno ar estyniad *Manasses* ei fab ynghyfraith, yr hon yn ol tyb y *Samariaid* oedd priodol cyilegrta addoliant). Eithr yr Jesu a lareiddiodd anwesog lidiawgrwydd a chyfeiliornus gynddaredd y ddau Apostol, gan fynegi iddynt eu bod yn camgymmeryd addfwyn yspryd Christianogaeth, a charedigol gennadwri Mab y dyn. yr hwn ni ddaeth i ddifetha Eneidiau dynion, ond i'w cadw.

Ar y fiordd with fyned i Jerusaleml, rhagfynegodd yr Jesu i'w Apostolion ei ddioddefaint a'i farwolaeth. eithr yr adgyfodai ef yn ol hynny, ac y dercheid ef i'w frenhinol ogoniont. *Iaco* ac *Ioan*, gan chwennych bod yn bennaerhaiaid yn y frenhiniaeth honno, a ddeisyfiasant ar eu mam, ofyn i'r Jesu am gael o honynt hwy eistedd y naill a'r v llaw ddeilan, ar llall ar yr allwy iddo yn ei deyrnas. Fithr yr Jesu a geryddodd eu hawyddus vngyrhaeddia i am fwyddau, ac a fynegodd iddynt na pherthynai'r cyfryw ragorffaint ond i'r lawl a yfent o'r un cwppan

cwppan chwerw-dost o ferthyrddod, ac a fedydd-
 id a'r un bedydd gwaedlyd ag ynteu: Ac efe
 o ofynnodd iddynt gan eu bod cyn chwannoc-
 ced i fod yn gyfrannogion o'i ogoniant, a all-
 ent hwy yn gyntaf gymmerŷd cyfran o'i
 ddioddefadau? yr Apostolion o ran tra-serch
 ar y goruchafiaeth a chwennychent, a ddywe-
 dasant yn hyderus y gallent; A'r Jesu a atte-
 bodd iddynt y caent yn wir fod yn gyfran-
 nogion o'i ddioddefiadau ef, eithr am yr ach-
 elsfaint arall a ddymunasent, nad oedd eiddo
 ef (megis dŷn) ei roddi ond i'r sawl y dar-
 parwŷd gan ei Dad; ac t'a hyspyflodd ymhe-
 llach iddŷnt hwŷ, ar i'r Apostolion eraill (y
 rhai a forrasant oblegyd swydd-ymgais y ddau
 frawd) nad ydoedd ei deŷrnas ef o gyfryw na-
 turiaeth â Brenhiniaethau'r Cenhedloedd, lle'r
 oedd y pennaethiaid vn gorthrwm arglwydd-
 iaethu a'r y rhai isel-radd: Eithr tan ei ly-
 wodraeth ef, fod yn rhaid i'r rhai uchaf a
 mwŷaf weini a gwasanaethu'r sawl sydd tan
 eu hawdurdod. Megis na ddaeth mab y dŷn
 i'w wasanaethu, ond i wasanaethu, ac i ro-
 ddi ei Einioes yn bridwerth tros lawer.

Wedi marwolaeth ac adgyfodiad ein Hia-
 chawdr a desgynniad yr yspryd glân, *St. Iaco*,
 medd *Sophronius* a bregethodd yr Efangyl i'r
 Jddewon gwasgaredig yn *Judea* a *Samaria* ar
 gwledydd oddiamgylch. Eithr nid yw gyffely-

bol fod mono yn *Hyspaen* a *Brydain*, megis y
mae rhai Athrawon diweddarach yn breudd-
wŷdio, canys ni a ddarlennwn ddioddet o ho-
no ferthyrdod yn *Jerusalem*, ynghylch un mly-
nedd a ddeg ar ol dioddetaint ein *Hiachawdr*.

Herod Antipapa, mab *Aristobulus*, ac wŷr yr
Ien *Herod* (Math. 2. 1.) oedd y pryd hwn-
nw yn Frenhin a'r *Judea*, tan *Cladius Caesar*
yn nerodr *Romain*, Pan ddaeth hwn i ymafl-
ŷd yn ei swydd, ac ynteu yn ewyllysio gwneu-
thut rhŷw waith gorcheftol a ynnillai iddo
geriad a chymmeriaeth gyda'i ddeiliaid new-
ydd, f'na gytododd erlid creuion yn erbyn y Chr-
ist'nogion, gan wybod mai dyna'r ffordd haw-
lat i ddvhuddio a bodloni cynddeiriog-wŷllt li-
dinwgrwŷdd yr *Jddewon*, ac megis pe buafai
'n chwennych torri gwddw'r Eglwŷs ar un
dvrnod, lea ddaliodd, a euog-farnodd, ac a ddi-
henvddodd *St. Jaco*; yr hwn o herwŷdd
awŷdd-ferch angerddol, a'i ddiwydrwŷdd a-
norphwŷs yngwasanaeth Christ, oedd yr aberth
mwy cymmeradwŷ gan waedwŷllt Elnion yr
Efangyl. Pan oeddai yn ei arwain ef i'w ferth-
yrdod, y swŷddog a'i daliafai (neu ei gyhu-
ddwr medd *Suidas*) ar wrolwŷch ynddydd
a dianwadal amynnedd yr Apostol, a editar-
haodd am y drwg a wnaethei ef iddo, ac a droes
yn Gristion; A chan syrthio ar ei luniau o'u
llaen ef, a ofynnodd faddeuant am y drwg a
amcanafai

amcanasei ef iddo. St. *Jaco* gan rvsfeddu oble-
 gy t y fach anghynhafia, a disyn mwrth gytnew-
 idiad, a synn ieddyliodd ennŷd cyn ei ateb,
 nid o herwŷdd nad ydoedd yn barod i taddeu
 iddo, ond i ystyried pa un a wnaï a'i gydab-
 od yn gristion ac ynteu heb ei fedyddio; Ei-
 thr gwedi i Dduw trwŷ'r sŷpŷs, ddatcuddio
 iddo fod merthyrdd yn gwalanaethu yn lle
 bedŷdd, f' a'i cyfododd ef oddiar y dddear,
 ac a ddwyedodd wrtho, tanghneddŷt, ty Mab,
 tanghneddŷt i ti a madddeuant pechodâ. Ar
 dŷn er mawr synndod ir holi gynnulleidfa a
 addeffodd yn gynhoeddus ei fod yn credu 'ffŷdd
 Gristnogol, megis yr unig fodd i gael ieddyd-
 wriaeth; a'i fod yn barod i golli ei hoedi er ei
 mwyn. ac telly y dihenyddwŷd y ddau ar un-
 waith. Feti hyn y cafodd St. *Jaco* (wedi iddo
 ymfucheddu mewn dŷfawr ddarwest a chym-
 medroldeb) un rhagorffaint goruwch y lleill o'i
 gŷd-Apostolion, sef yfed yn gyntaf o gwppan
 ei Arglwŷdd, bod yn gyntaf o honynt, a dŷst-
 iolaethodd wiri nedd yr Etangŷl trwy golli ei
 waed, er ei mwyn; Ac megis yr oedd *Stephen*
 o'r holl Sainet, telly'r oedd ynteu o'r holl
 Apostolion yn flaenffrwyth y Merthvron.

Eithr dialedd yr Hollalluog a odliweddodd
Herod am dwallt gwaed gwiron y merthyr
 gwynfydedig hwn. Canys ymhlen ychydig ar-
 ol marwolaeth yr Apostol, fe aeth o *Jerusalem*

i *Cæsarea*, ac a gadwodd yno wyl fawr, a chwaryddion a champau gorchestol er anrhyddedd i'w Arglwydd *Casar*. A rhyw ddiwrnod pan oedd llawer o bendefigion y wlad, a thyrfa luosog o bobl wedi ymgafglu ynghyd: Ymddangosodd *Herod* ger eu bron hwynt, mewn gwisg Euraid ddisgleir-wych, ac a areithiodd wrthynt yn dra chymmennaidd ac ymadroddus. Yn gymmaint a dartod i'r dyrfa chud floeddio mai llatorydd Duw ac nid dŷn ydoedd. *Herod* ynteu gan ymfalchio oblegyd y ganmoliaeth anwireddus honno, yn lle ceryddu'r Gweneithwyr rhagrithiol, a rhoddi'r gogoniant i Dduw, ydoedd fodlon i goelio ei fod yn fwy na dŷn, ac yn ogyfuwch a Duw. Eithr yr Hollalluog, yr hwn ni all oddef y cŷlryw drahausdra, a mawrhydri mewn gelyn i'w Efangyl, a ddantonodd Angel i'w daro â chlwyf anaele, o'r hwn y bu farw mewn pum nhiwrnod, gan bryteid yn yflu ei ymmwgaredd.

Corph St. Jaco a gladdwyd yn *Jerusalem*, ac a fordwyodd wedi hynny (medd y *Papyddion*) i *Compostalla* yn *Hyspaen*, lle mae etto yn gwneuthur amryw ryfeddodau, pe gellid coel a'r hênchwedlau gwrachiaidd y cyfareddwyr hudolaidd, sy'n cyfri'n gretŷddyddiaerh ryglyddus hela celwyddau ynghylch gweddillion a chreiriau, ac Esgyrn meirwon. Eithr am danom ni, mac'n ddigon i ni gredu am yr Apostol bendigedig

gedig hwn, pa le bynnag y mae ei Gorph ef
yn gorphwys, y cyfyd et rŷw ddŷdd yn anlly-
grad-vŷ, ac y cyff et gyfran o'r gogmiant a
ddlawold Christ i'r sawl a'i ffyddlon-wasa-
maethant ef.

Diwedd Buchedd St. *Jaco* y Mwyaf

Buchedd St. *Joan*, Apost- ol, ac Efangylwr.

ST. *Joan* ydoedd frawd unfam, undid i St.
Jaco, ar leiaugaf o'r holl Apostolion; Ca-
nys nid ydoedd oddiar Chwe biwŷdd ar hugam
o oedran pan alwŷd ef i'r swŷdd honno. Ei-
thr yr ydoedd ei dduwioldeb a'i edoethin eb vn
fwy anrhydeddus na henaint a phenllwŷdni, gan
fod ei ymarweddiad yn ei Lfioctid mor ddi-
halog a dteius ag y gweddai i henafgwŷr pwy-
llog, gwedi hir ymarfer ac ymgynnefino a
rhinwedd.

Y Cynneddfau rhagorol hyn a wnaeth i'n
Hiachawdr ei hessi ef yn fwy na'r lleill o'i
ddisgyblion; O herwŷdd pa ham y mae'n ei
alw ei hun, y disgybl yr oedd yr Iesu yn ei
garu. Ac y mae St. *Augustin* yn meddwl fod

Christ yn dangos cyfryw gariad arbennig i'r Apostol hwn, o ran peri mwy siccrwŷdd ac awdurdod i'r rhyfeddod ddirgeledigaethau a ddatcuddid ganddo. Ac o'r achos hwnnw, dywedant fod yr Enw *Mab y Daran* yn twy cyfaddas i *St. Joan* nag iw trawd *Jaco*; set, o herwydd adrodd o honaw yn eglur y goruchel wirionedd ynghylch Duw iod, a Rhagorfreintiau, a Brenhiniaeth Christ. Ac yr oedd ynteu 'n haeddu'r cariad hwnnw, nid yn unig am ei fod yn caru Christ yn twy na neb arall, ond hefyd am ei fod yn hed tlychlon, yn orchwylaid, yn addtwyn, ac yn oftyngedig. ac felly 'n debyg iawn i Grist ei hun.

Ei Gariad et i'w Arglwŷdd a wnaeth iddo trwy gangymmeriaeth wahardd y Dŵn a wel-fci'n bwrw allan Gythreuliaid yn Enw'r Jesu, am na i ydoedd o'r un gyteillach a nhwythau. Y cariad hwnnw a ennynnodd ei gyteiliornus gynddaredd et yn erbyn y *Samariaid*, a ommedasent groesawu Mab Duw, a rhoi lletrŷ iddo pan oedd yn myned i *Jerusalem*. Hynny hefyd a barodd iddo chwenych cael eistedd ar law ddehau Christ, neu ar ei law affwy yn ei frenhiniaeth; Gan wybod nad allai byth gael mwy anrhydedd a dedwŷddwch na bod yn dra agos atto, ac mewn cymmeriaeth sawr gydag ef yn ei ogoniant.

Pan arfaethodd Christ swytra ei swpper diwedda

diweddaſ gydai 'i ddisgyblion, f'a ddanfonodd *Joan* gydâ *St. Petr* i arlwy iddo; Ac wrth ei ſtedd i twytra a roddes iddo dyſtiolaeth hynod o'i ddutawr garedigrwydd, gan gynwys iddo bwylo ar ei ſer digedig tynwes ef, megis arwydd eglur o yſpydol ac anrhaethol gyfraniad y nefol wybodaeth a roddes v *Gair* iddo. Fel gwedi ei yſpydoliaethu a chyflawn ddealltwriaeth y dirgel digaeſthau Sancteiddiol hynny o *fynnes Mab Dum*, y gallai ef eu datcuddio i'r bŷd yn ei ſgrythyrau. ac yn y cyfle ad hwnnw'r oedd, pan otynnodd ef i'r *Jeſu* (ar amnaid *St. Petr*) pwy o bonynt a'i bradychai ef, ac v caſodd wybod trwy arwyddion mai *Judas Iſcariot*.

Pan ddaliwyd yr *Jeſu* trwy gŷd fradwriaeth *Juſas*, ei holl ddisgyblion a'i gadaſant ef, ac a ffoſant. Euthr *Joan* yr hwn o wir gariad ar ei Arglwydd nid allai moi lwyr adel ef yn ei gyſing gyflwr, a ddychwelodd yn ebrwydd, ac a ganlynodd arno i lŷs *Caiaphas* yr Arch-offeiriad, lle caſodd *St. Petr* ac ynteu eu gollwng i mewn, o herwydd fod *St. Joan* yn gydnabyddus ar Arch-offeiriad. Ac nid ydym yn darllen aros o neb arall o'r Apoftolion wrth y Groes i weled Croeshoelio'r *Jeſu*. Ac yno y darfu i Grist roddi tyſtiolaeth eglur o'i hyder, ai ymddiried yn ffyddlondeb yr Apoftol hwn, pan orchymmynodd iw gadwraeth ef yr hon a gyfrifid

grifid ganddo'n anwylaf o'i holl berthynafau bydol, ief ei fam ei hun, gan erchi iddo ei hanrhydeddu a gofalu a'n dani megis y gweddai i fab ufudd caredig wneuthur i'w fam a i hymddygafei. Ac Ef ai cymmerodd hi i'w gartref o'r awr honno allan, ac a edrychodd attu'n ymgeleddgar hed ddydd ei marwolaeth.

Ac er bod St. Ioan yn dra-athrist o herwydd gwradwyddus farwolaeth ei anwyl feifl: Ni yffodd efoddwrth y Groes nes gweled o hono yr hyn a dd gwrddodd i gorph yr Iesu. Yn gymmunt ag mai Efe'n unig sy'n mynegi ini na thorwyd un afgwrn o honaw, megis y gwnaethpwyd ag Esgeiriau'r ddu leidr. a darfod i ddwr a gwaed llrydio o'i ystlys ef, a drywanwyd a gwaewffon; yn ol rhagarwyddion a phrophwydoliaethau'r ysgrythyrau am farwolaeth y *Messiah*.

Pan glybu St. Ioan y newydd cyntaf ynghylch adgyfodiad ein Hiachawdr gan *Fair Magdalen*, f'a redodd yn gyflym gyda *St. Petr* at y bedd i gael mwy hyspyrwydd am yr hyn a ddigwyddafei, ac er tybied o honynt y pryd hwnnw mai dwyn ei gorph ef a wnaethid, etto hwy a gawfant ar ol hynny siccerwydd diamheus o'i adgyfodiad ef, trwy fynych ymddangos o'r Iesu iddynt, a mynych ymddiddan ac ymgyfeillachu a hwynt tros ddeugain niwrnod.

Mae i ni achos i feddwl fod St. Ioan a St. Petr

Petr yn fwy cymdeithgar a'u gilydd nag a'r lleill. Canys i St. Petr y dangosodd ef yr Jesu wedi ei adnabod ganddo, pan ymddangosodd Efe iddynt mewn dull ymdeithydd yn ymmyl Môr Tiberias. ac am St. Joan yr oedd Petr mor ofalus pan ofynnodd Ef i'r Jesu *Ar-glwyda beth a wna hwn?* Y pryd yr atrebodd yr Jesu y cai ef aros yn y cnawd hyd oni ddelai ef i ddinistrio'r Iddewon. Y ddau hyn oedd gyda'u gilydd pan iachausant y dyn cloff wrth borth y Deml. Hwyt hwy iil dau oedd yn cyd-bregethu ir bobl, pan gawfant eu dal a'u carcharu, eu bygwth a'u ffangellu gan yr Archoffeiriad ar Henuriaid, am gytffesu Enw Christ ac ynnill cynniter o Eneidiau i icchydwr-iaeth. A Hwythwy a ddewiswyd gan yr Apostolion i tyned i *Samaris* i gadarnhau a sefydlu ffydd y troedigion a ymchwelafid trwy weinidogaeth *Philip* y Diacon yn y parthau hynny.

Nid oes gennyin ddim siccr hyspyrwydd o hanes St. Joan tros lawer o flynyddoedd ar ol hyn; rhai a dybiant nad aeth ef yn heppell o Jerusalem tan ar ol marwolaeth Mair Forwyn; ac yr ydym yn darllain ei fod ef yno, ran ymgyfarfu'r Apostolion mewn cymansa Cyngor i ddiddadlu defodau *Moesen*; Canys gydâg *Iaco* a *Phetr* ac *Ioan* y bu St. Paul yn ymgynghori or nailltu megis Prif-golofnau'r Eglwys, y rhai a roddasant iddo ef a *Barnabas* ddeheu-ddwylo cymdei-

cymdeithas, fel yr elei y rhain at y Cenhedloedd, a nhwythau at yr Enwaededigion.

Rhui a dybiant bregetha o hono yn *Parthia*, o ran darfod iddo 'grifennu ei Epistol cyn-ras (megis y tyfolaetna *St. Austin*) at y Christnogion oedd yn presswyllo yn y wlad honno, a dychwelyd o hono i Ierusalem ynghylch y flwyddyn 62. Y pryd y dewiswyd *Simon* mab *Chlophas* yn Esgob Ierusalem, wedi marwolaeth *Jaco* y *Lleiaf*) trwy gyngor a chydlyn-miad yr Apostolion.

Rhandir gweinidogaeth *St. Joan* oedd *Asia* *Lleiaf*, lle y darlennawn f'ned o honaw yn y man wedi ymadel o *St. Paul* ar parthau hynny. Mae *Epiphanius* yn mynegi ddarrod c'farwyd to *St. Joan* i *Asia* trwy ysbytol arweiniad a hyfforddiant yr yspryd glân, er mwyn gwrthwynebu o hono gau grediniaeth ddinistriol yr *Ebion* a'r *Cerinthiaid*. Y rhai a wadent Dduw-dod Christ, ac a daerent nad ydoedd ef amgen na Dyn tra y bu ar y ddaer. Ac yr oedd yn dra-dyfal a gwiliadwrus i ddatcuddio hudoliaethau twyllodrus ac i ddadymchwel dychymmygion a barniadau cyfrwysddwrg, ac Athraw aethau cythreulig yr *Hereticiaid* melltigedig hyn, gan ffeiddio a chaschau nid eu hathrawiathau'n unig, eithr eu cymdeithas a'u cyfeillach hefyd. yn gymmaint oan oedd ryw ddwyrnod yn myned i dwyn-dy ymdrochi, lle digwyddodd i *Cerintus*

ibns, blaen o'r y gau-Grefyddolion hynny, fod yno ar unwaith ag ynteu, â carted iddo redag allan ar frys (pan ddeallodd et gyntaf fod *Cerimibus* i mewn yno) a galw ar ei gyfeillion, gan ddywedyd, drangwn am ein hoedl rhag syrthio o'r ty am ein pennau. o ran fod gelyn Llew a'i wionedd ynddo ; gan ddyfegu i ninnau ymwithed a chyfeillach, pob cymdeithion drygionus, yn enwedig y cyfryw ag sy'n gwyrddroi, neu'n llygru gwionedd yr Efangyl.

Cartrefol breffwyltod *St. Joan* oedd *Ephesus*; Prif-Ddinas y wlad honno, lle dywedir godi o honaw Ddyn o farw i fyw, a darfod iddo droi Offeiriad o *Asia* allan o'i swydd, am yigryfennu traethawd celwyddog yn enw *St. Paul* ynghylch Mordwy *St. Paul* a *Thecla*. Eithr ni chymerodd Ef arno swydd Esgob yn *Ephesus*, o ran fod *Timotheus* o'r blaen wedi ei gyslegu gan *St. Paul* i'r alwedigaeth honno. Ac ni thrigfannodd Ef 'chwaith yn wastadol yn *Ephesus*. Eithr gan bregethu'r ffydd yn amryw drefydd eraill; sef, *Smyrna*, *Pergamus*, *Philadelphia*, *Thyatira*, *Sardis*, *Laodicea*, &c. f'a feiliodd Eglwysydd, ac a sefydlodd Esgobion ynddynt.

gwedi treulio o hono lawer o flynyddoedd mewn diwydrwydd anorphwys yn y gorchwyl bendigedig hwn, rhai o ddichellgar Elynion yr Efangyl a gyffroesant gynddaredd *Dionysius* yr Ymmerodr, i godi erlid creulon yn gilydd

erbyn yr Fglwys. ac ymhlith eraill hwy a gy-
huddasant St. Joan megis dyn di-Dduw, a
chyhoedd ddadymchwelwr crefydd a heddwch yr
ymerodracth. *Domitianus* ar hyn a orchymyn-
odd i Raglaw *Afa* ddanfôn yr Apostol yn rhw-
ym i *Rufain*, lle bwriwyd ef i bair o olew bet-
wedig yngwydd holl Henaduriaeth *Rhufain*.
Fithr yr un Hollalluog Ragluniaeth ag a gadw-
odd *Sadrach*, *Mejash*, ac *Abednigo* ynghanol
ffwrn danllyd *Nabuchadnosor*, a ddiogelodd yr
Apostol ym mhair *Domitianus*. Canys wedi aros
o hono'n ddiysgog yn y brwdaniaeth anger-
ddol hwnnw tros lawer o oriau, ni wnaeth y
gwres ar ymlosg ddim niweid iddo, ond megis
pe buasai wedi ei Encinei yn Unig, F'a ddaeth
allan yn fwy nerthol a heinyf nag yr aethei
mewn. Felly y cafodd St. Joan anrhydedd mer-
thyrdod, heb oddef y poenau ac yfed o gwppan
ei Arglwydd heb archwaethu o'i chwerwder.

Yr ymwarded rhyfeddol hwn yn lle meddalhau
a llareiddio calon giâidd yr Erlynwr creulon,
a gynnyddodd ei lid a'i gynddaredd yn erbyn
yr Apostol. yn gymmaint a darfod iddo ei yrru
ef yn alltud i ynos anial anniddan ym Môr *Æ-
geum* a elwir *Patmos*, lle er ei fod yn hen ac
yn fethiant y gorfu arno lafurio'n galed mewn
cloddfa i godi mwn. Eithr Duw yr hwn fydd
benŷydd yn drapharod i'n cyflyro, pan fyddo
pob cymmorth dynol ymhellaf oddiwrthym, a
ddidda-

ddiddanodd St. *Joan* yn y diffaethle anhirion hwnnw, gan agoryd iddo drylordy gogoni-ant, ac eglurhau iddo, trwy amryw weledigaethau, y goruchel ddirgeledigaethau a gynhwylir yn llytr y Dadcuddiad. lle wrth ddadcan dull a phortreidiad yr Eglwys orfoleodus yn y nef, y rhagfynegir cyflwr yr Eglwys filwrus ar y ddaear ymhob oesoedd hyd ddiwedd y byd. *Dadcuddiad St. Joan.*

St. *Joan* gwedi bod yn hir o amser mewn alltudiaeth gaethiwys, ac mewn llafur a lluedd blin mewn oedran anaddas i ddioddet y cyfryw galedfŷd, a ewyllysiodd gael ymadel a'i orthrwm anghyflwr a marw. Eithr dadcuddiodd Duw iddo trwy ei Angel, y byddai raid iddo etto brophwydo i bobloedd a chenhedloedd, ac ieithoedd a Brenhinoed lawer: gan ragddangos rhydd-did yr Apostol yr hyn a ddigwyddodd ymhen ychydig amser gwedi Canys Dial Duw a oddiwesodd *Domitianus*, ac ynteu a draddodwyd i ddwylo ei Elynion ac a laddwyd, gan ddioddet cyfawn gof digaeith am ei gicidd-dra, yn erbyn Eglwys Christ. Ac megis y darfu i'w Elynion dditetha 'i gorph, telly y darfu i *Henuriaid Rhufain* erlyn a ffieiddio 'i goffadwriaeth ef hefyd: yn gymmaint a dadymchwel o honynt yr holl adeiladoedd gorchestol a gyfodafei, a diddymmu y cyfreithiau a wnaethai, a galw'n ol yr Alltudion a gaethgludafei ef.

ef. *St. Joan* ar hyn a gafodd ei rydd-did, a ddychwelodd i *Ephesus*, ac a wnaethpwŷd yn Esgob yn y Ddinas honno wedi marw *Timotheus*, yr hwn a ferthyrasid o'r blaen am geisio annog yr Anffyddloniaid yn *Ephesus*, i ymwithod a rhŷw chwareuyddion, a champau anniwair oedd arferedig ym'hlich y trigolion. Yr oedd *St. Joan* ynghylch deg a phedwar-ugain mhlwŷdd oed, pan gymmerodd ef arno ofal Esgobaeth *Ephesus*, ac yr oedd holl *Asia* hefyd tan ei gadwraeth ef. Ac er hyned a gwanned ydoedd, fe dramwyodd yn tynych hyd ddi-nafoedd y taleithiau hynny, i setydlu Eglwysfŷdd, i gadarnhau ffydd y trigolion, ac i gysfegu Esgobion ymhob Eglwŷs, yn gyftal vn y cyfryw ag a blannwŷd ganddo ei hun, a'r Esgobaethau a wnaethpwŷd yn weigion trwy farwlaeth yr Esgobion a urddasid gan *St. Paul* a *St. Petr* yn y wlad honno. Oblegyd tra bu bŷwneb o'r Apostolion (a *St. Joan* oedd y diweddaf o honynt) hwy a ddewisasant Esgobion yn yr Eglwysfŷdd oedd tan eu cadwraeth, trwy hyfforddiant yr yspryd glân. *Polycarpus* Esgob *Smyrna* oedd un o'r rhai diweddaf a gysfegrodd ef. Felly y llywodraethodd *St. Joan* holl Eglwysfŷdd *Asia* megis y mac *Tertulian* a *St. Jerom* yn mynegi.

Fe ddigwŷddodd pan oedd *St. Joan* mewn Pen-tref yn gytagos i *Ephesus* yn pregethu ger bron cynnull;

cynnullleidfâ luosog o bobl, a ymgasglascei i wrando arno, ddal o hono graff sulw ar un gwr lefanc grymmus, firiol-bryd, glandeg, ymmylg y dyrfâ; a chan ei hoffi ef, fe orchymmynodd yngwŷdd yr holl Eglwŷs i Esgob y Dref honno gymmeryd gosol arbennig gyda'r gwr lefanc hwnnw, i w athrawiaethu'n ddyfal yn seiliau'r ffŷdd Grifftuogol, a'i ddwyn i fynu mewn buchedd ac y marweddïad rhinweddus. Yr Esgob, gan addaw gwneuthur yn ol gorchymmyn yr Apostol, a gymmerth y Gwr lefanc gydag ef adref, a'i croestwodd yn garedig, ai hathrawiaethodd yn ofalus, ai hyfforddiodd i fyw'n dduwiol, ac o'r diwedd a'i bedyddiodd, ac a'i gwnaeth ef yn Grifftion. A chan feddwl fod yr adduned a wnaeth ei ef yn ei fedŷd yn ddigon i w gadw oddiwrth bob annuwioldeb, f'a ddechreuodd fod yn ddiofalach am dano, ac o dippyn i dippyn ai gadawodd ef or diwedd i'w lywodraeth ei hunan. Y Gwr lefanc ynteu wedi cael gormod rhwylg rwy esgeulusdra ei olygwr, a syrthiodd i gyfeillach ddrygionus ei hên gymdeithion; ac a ddenwŷd ganddynt yn gyntaf i wleddoedd a chyfeddaehan, ac yna o tesur ychydig i ddilyn difyrwrch a chnawdol drachwantau iefnethid, hyd oni chyfeiliornodd ef yn llwyr-gwbl oddi ar ffordd buchedd Sanctaidd. A chan anobeithio am iechedwriath, f'a ymroddes i fodloni i'w dueddiadau

M

cnawdol

cnawdol gan gwbl-fwriadu na rufai wneuthur
 dim a allai fod yn gymmeradwŷ gan wyniau
 a dymuniadau ei naturiaeth. Yn gymmaint a
 darfod iddo o'r diwedd gasgu ynghyd dorfo
 ddynion crwŷdraidd, gwaedwŷllt, atcas-flin; a'u
 gwneuthur hwynt yn llŷ o ladron; a chan fod
 ei hun yn flaenor ac yn benllywŷdd arnynt,
 f'a'u harweiniodd hwynt i'r mynyddoedd i
 yspeilio ar bennau y ffyrdd. Ymhen ennyd ar
 ol hyn gortu ar St. Joan ar ryw achosion neu
 eu gilydd ddyfod i'r Eglwys honno; lle gwe-
 di deall o honaw ddrygionus ymddygiad y
 Gwr iefanc, se geryddodd yr Esgob yn llym-
 dost o herwŷdd ei Esgeulusdra a'i ddiotalwch
 am yr Enaid a orchymynasei ef tan ei gadwr-
 aeth, a chan alw am geffyl a gwas i'w gyfa-
 rwŷddo, se farchogodd yu union i'r mynŷdd i
 blith y lladron. Ac wedi ei ddal gan rai o ho-
 nynt, f'a ddywedodd wrthynt i'r perwyl yma
 y daethym i attoch, dygwch fi at eich Pennaeth,
 yr hwn oedd yn ddisgwyl am dano megis llew
 am Ysglyfaeth. Eithr pan ganfu mai St. Joan
 ydoedd f'a ffoes ymmaith gan gywilydd. Yr
 Apostol gan anghosio ei henaint a'i wendid a
 redodd yn nerth ei draed ar ei ol ef; a phan
 nad allodd oddiwes mo'no, se waeddodd ac a
 daer ymbiliodd arno am aros, gan addaw gwneu-
 thur cyt mod rhyngtho a Duw, a marw trosto
 os byddai raid, megis y gwnacthei Grift tro-

form ni oll. Y Gwr ietanc ar hynny a safodd,
 a chan oſtwng ei ben gan gywilydd a daſfodd
 ymaitch ei artau, a chan grynau oc wvlo'n ciwe-
 rw-dost a ſyrthiodd i lawr yn oſtyngedig wrth
 ei draed e. Yr Apostol ynteu ai Coſt idiodd
 yn garedigol, ac a addawodd dracheten tiwy
 i'r yr eryniai ef trwy weddian tel y cai fadd-
 euant gan ei iachawdr am ei holl pechodau. Y
 Gwr ietanc o'r rŵ arall a roddes iddo dyſtiol-
 aeth eglur o'i wir Edifeirwch trwy ei ochneid-
 iau trymmion a'i ddagrau hŷllion, gan gu-
 ddio'i ddechulaw a halogaſid gan bechod. Ar
 byn yr Apostol a'i harweiniodd ef i'r Eglwys
 lle'i oedd y ffyddloniaid wedi ymgaglu vng-
 lŷd, fel y byddai pawb o honynt yn dyſtion
 o'i ddiffrant Edifeirwch ef. Wedi hynny i'a
 weddiodd yn ddibaid troſto ef, a ymprydiodd
 gydag ef, a'i diddanodd ef ag amryw fannau
 o'r yſgrythur Lân, ac nis gadawodd mono,
 nes ei wneuthur yn wir Gristion bucheddol, a
 derbyn o hono'r Sacrament megis gwyſtl o fa-
 deuant pechodau. *Euf. L. 3. C. 23.*

Mae *Tossanus* yn ddiachos yn bwrw bai ar
Eusebius am adrodd yr hanes yma. Eithr me-
 is y cafodd *Eusebius* hyn oddiwrth *Clementis* o
Alexandria, felly Eraill a'i Coeliant ac a'i my-
 egant megis arwydd hynod o nerthol weith-
 rediad Gras Duw yn yr Edifeiriol, ac Eſampl
 ganmoladwy o doſturi a Charedigwydd tuagat

Eneidiau dynion wedi ymddryffu mewn pechod, a haeddai eu dilyn gan bob gwir Guttion, yn enwedig gan y sawl tydd yn gwisgo tros Fneidiau, megis rhai a fydd rhaid iddynt roddi Cyturf.

Gwedi dychwelyd o *St. Ioan o Pains i Ephesus*, fe 'sgrifennodd ei Efangyl ar ddymuniant Esgobion *Asia*, lle mae'n cflawu'r hyn oedd ddoffyziol yn y tri Efangyl yr eraill, gan fynegi'n helaethach am Hanes y flwyddyn gyn-ras o wernidogaeth ein Hiachawdr, ac yn profi Duwdod a Mawrhydi Christ yn cybyn gau-grediniaeth *Ebion* a *Cerintus*. Ac o'r achos yma y cyffelybir ef i Eryr a fai'n Ehedeg i Eneirych awyr, i gael golwg ar ddisgleniaf oluadau y nefoedd.

Heblaw Dadcuddiad ac Efangyl *St. Ioan*, fe 'sgrifennodd dri Epistol ynghylch cariad Christ nogol; y cyntaf o honynt fydd Gyffredinol; yr ail a sgrifennwyd at ryw Arglwyddes Ghrisnogol a elwid *Elekta*; ar trydydd at *Caius*, yr hwn (fel y tybir) oedd ddisgybl *St. Paul*, f.f. *Caius* o *Derbe*, *Act. 20. 4.* yn gymmaint â bod *St. Ioan* yn ei 'sgrythyrau yn haeddu mwy o Enwau urddasol na neb arall o ddigfvlion Christ. Gan ei fod nid yn unig yn Apostol ac yn Ferthyr, megis y lleill oll; nid yn unig yn Efangylwr, megis *Marc* a *Iuc*. Nid yn unig yn Apostol yn Efangylwr ac yn Ferthyr megis *Matthew*; Eichr yn Apostol yn Efangylwr, yn ferthyr

thyr yn Brophwyd ac yn Ddifeinydd.

Trwy yipyfol ragddarbodaeth ac ymgeledd yr Hollalluog, Camadhwyd i St. Iwan tyw'n bwy na neb arall o'r Apostolhon, er llicerhan gwirionedd yr Efangyl; yn gymmanner a i fod cyn llesged o herwydd henaint, ag nad allai fyned i'r Eglwys heb ei qdwyn; a chan nad allai o ran gwendid wneuthur pregetai hi ion ger bron y gynnu leidfia fe ddywedai withyr yn unig, fy mhlant anwyl, cerweb eich gelydd. A phan ddeallodd eu bod yn blino wrth glywed yr un pech yn wastadol: fe atebodd iddyne, dyna'r hyn a orchymmynodd ein Hiachawdr, ac os medrwn wneuthur hyn, nid rhaid niotia lu am odim arall.

Gwedi hyw o hono ynghy'ch Can-mblynedd, fe fu farw o henaint, ac a gladdwyd yn *Ephesus*, lle'r adeiladwyd Eglwys uwchben ei fedd ef er coffaduriath ac anrhydedd iddo. Rhai'n wir a ddywedant mai ei ferthyru a wnaethpwyd gan sylfaenu eu rybugoliaeth ar Eiriau Chryst, yr hwn a ragfynegodd iddo y cai yfed o gwpran ei ddioddefaint ef. Eithr chwedl St. *Jerom*, f' a gyfawnodd y brophwydoliaeth honno pan odd efodd ef yr atenthau ar dirmygiadau a grybwyllwyd uchod tan greulon vnerodraeth *Domitian*. Eiraill o'r rû arall a feddylant na bu farwmo'n o, eithr ei fod etto yn cyfigu yn ei fedd, gan gangymmeryd geiriau ein Hiachawdr, os

mynaf iddo aros hyd oni ddelfwif &c. y rhai a
ragfynegodd et am ddmisir Jerusalemy, ac y
rai St. Joan aros yn y cnawd tan ar ol hynny.
Eraill a ddywedant gytodi o honaw or bedd, ad
esgyn i'r netoedd yn ei gorpholacth. Ond nid
yw y rhain ond Hen-chwedlau Celwyddog y
mynathod, a ddychymmygwyd i dwyllo Gwiri-
oniaid; ac nid oes gentifi mor ammyneddi w
mynegi. Gwiriach o lawer vw Geiriau *Polycar-
tes* Esgob Ephesus (ynghylch y flwyddyn o oed
Christ 160. neu 180.) yr hwn ty n tyfiolacth
thu farw o *St. Joan* yn *Ephesus*, ac yn ei gyfrif
ef ymhlith Christnogion oedd a'u cyrph yn
gorwedd yn y bedd, gan ddisgwyl am adgyfod-
iad y dydd diweddat. *Eus: L. 3. C. 24.*

Tadogwyd arno amryw lyfrau, megis *Actau*,
Llyfr Gweddi Gyffredin, a *Hanes Mair Forwyn*.
Eithr gwaith eraill gretyddolion ydyr, ac nid ei-
ddo'r Apostol.

Fa ymlucheddodd mewn dirfawr ddirwest
a chymmedroldeb, yn gymmair a bod Hen
Athrawon wrth gyffelybu'r pedair Pr f-rmwedd
i'r pedwar Apostol cyntaf, yn cyfaddasu *Doctri-
nab* i St. Petr, *Cyswnder* i St. Andreas, *Gwr-
olaeth* i St. Jaco, a *Chymmedroldeb* i St. Joan.
Spa k's Fest.

Tersynwyd oes yr Apostolion a'r farwolacth
St. Joan: Eithr fe adawodd o'r ol amryw ddis-
gyblion o'wyr bucheddol dysgedig, sef, *Ignatius*
Polycarpus

Polycarpus, Papias ac eraill, y rhai gan ddilyn llwybrau eu duwiol Athraw, a bregethaant yr Ffangyl yn ddihafarch, ac a gollasant eu gwaed er tyfhiolaethu gwirionedd yr unrhyw.

Diwedd Buchedd *St. Joan*

Buchedd *St. Philip*, yr *Apostol*

S*T. Philip* a anwyd yn *Beetsaida*, Tref o *Galilaea*, yn ymmyl Môr *Tiberias*. Gwr priodol ydoedd, a chanddo dair o ferched. Ac er gorfod arno ymddrysu mewn trafferthion bydol, o ran darparu cynhalaeth i'w deulu, Er hynny ei ofal pennaf oedd am ei Enaid; Canys ac ynteu wedi ei ddwyn i fynu mewn dytg ragorol, fe wnaeth y defnydd goreu o'i wybodaeth, ac a roddas ei fryd yn gwbl a'r ddyfalchwilio'r ysgrythyrau, a myfyrio beunydd ar y Gyfraith a'r Prophwyd; ac felly a wnaethpwyd yn addas i adnabod y *Messiah*, ac i greu ynddo, yr hwn yn ol addewidion a daronau'r Hên Destament, yr oedd yr Iddewon yn gyffredinol yn ei ddisgwil ynghylch yr amseroedd hynny.

Ac er bod llawer o ddysgedigion *Israel* yn disgwil *Messiah* cadarn, ardderchogy set, tywyfog galluog buddugoliaethol, a'u gwaredau hwynt oddiwrth lywodraeth greulon y *Rhufeiniaid*, ac a wneleu eu gwlad yn rhydd ac yn llwyddiannus, yn orodawg ac yn ofnadwy i'w gelynion, ac o herwŷdd hynnŷ yn dystyru ein *Hiachawdr* *Jesu* *Crut*, yr hwn a ymdangosodd mewn cŵlwr tlawd trwmus: Etto te ganihadodd Duw roddiad i *St. Philip* i'w adnabod, a iw gydnabod ef yn y wisg wael honno, i ganfod y Duwdod yn llechu mewn cig a gwaed, a Brenhin y gogontant mewn agwedd caeth-was. Canys yr ail dŷdd, wedi gwneuthur *St. Petr* ac *Andreas* yn gyfnabyddus a'r *Jesu*; te aeth i *Galilea*, ac a gyfarfu yn o a *Philip*, ac a ddywedodd wrtho calyn fi; *St. Philip* naill a'i o herwŷdd glywed o hono *Petr* ac *Andreas* yn fôn am yr *Jesu*, ai o ran darsod i *Joan* Fedŷddiwr ei dlangos efiedd, a sfuddhaodd yn ebrwŷdd i'w alwad ef, eithr i'a ddymunodd yn gynraf medd *Clemens* yr *Alexandriad* gael myned i gladdu ei Dad. Ond dywedodd yr *Jesu* wrtho, gad i'r meirw gladdu'r meirw, calyn di fi; gan rwystro iddo tyned ynghylch gwaith a allai gynnifer o rai eraill ei wneuthur, pan alwŷd ef i'r fath orchwyl Sanctaidd, â phregeth i'r Efangyl. *St. Philip*, ar hynny yn lle dadleu'n erbyn gorchymyn ei Arglwŷdd, a ymroddes

roddes yn ammyneiddgar i ymadel a thad ac â nam, i ddilyn Christ.

Gwedi cymmeryd o'r Grefydd Grift'nogol feddiant ynghalon St. *Philip*, hi a ddechreuodd weithio ynddo, a'i gynhyrfu i ddwyn ffurthau addas i gyfryw ragorol alwedigaeth; ac wedi ei wneuthur yn weinidog i Grift, f'a ymroddes i bregethu ac i gynoeddi'r Efangyl. Canys wedi cael gafael ar Hên gydymmunith iddo a elwid *Nathanael*, f'a tynegodd iddo'r newydd rhagorol, yr oedd pob gwit *Israheliad* yn hiraethu am dano; sef, gael o hono'r *Messiah*, am yr hwn yr ysgrifennasei *Moses* a'r Prophwydi, ac mai Jesu o Nazareth mab Joseph ydoedd. *Nathanael* oedd ar y cveraf yn amheus, oblegyd nad oedd yn meddwl y gallai'r *Messiah* ddyfod o *Nazareth*, ac ynteu vn ol daroganau'r prophwŷdi i hanfon o *Bethlehem*: Er hynny ar ddymuniant St. *Philip* f'a gytunodd i tyned gydag ef at yr Jesu; Yr hwn a ddangosodd iddo'r fath dystiolaeth eglur o'i hollawf wybodaeth, yn gymmaint â darfod iddo'n ebtwŷdd gydnabod mai'r Jesu oedd Mab Duw, a Brenhin *Israel*.

Nid ymadawodd St. *Philip* ar Jesu o hwnny allan (megis y gwnaeth *Petr* ac *Andreas*) Eichr f'a ymlynodd wrtho'n wastadol, fel y mae hên Athrawon yn tyfiiolaethu, ac felly a wuaethpwŷd yn gyntaf o'r disgyblion a ymroes yn

yn hollawl i fod yn weinidog i Grifft, gan ei ddilyn ef yn gyfannedd hyd oni ddewilwyd ef yr ail flwyddyn yn un o'r deuddeg Apostol.

Pan arfaethodd yr Iesu borthi y porth mil o wŷr a ddaethant atto i anialwch *Galilea*, f'a ofynnodd i *Philip* er mwyn profi cadernid ei ffydd ef, o ba le y prynent ddigon o twŷd i gynnifer o bobl? *Philip* gan edrych mwy ar nifer y gwahoddedigion nag ar dra-haelionus ragluniaeth y Galluog wahoddwr, a attebodd, *gwerth dau can ceiniog o fara nid yw ddigon i-ddynt, fel y gallo pob un o honynt gymmeryd ychydig*. Eithr yr Iesu yn y mann a argyoddodd ei anghrediniaeth ef, wrth wneuthur pum Torth haidd a dau bysgodyn yn llawn ddigon o luniaeth i'r gynnulleidfa luosog honno, y rhai gwedi bwytta a'u diwallu a adawslan ychwaneg o fwŷd gweddill nag oedd ar y cyn-
aaf cyn eistedd o honynt.

Ychydig cyn y Dioddefaint, rhyw Groegiaid crefyddol a ddeilysiasant ar *St. Philip* eu gwneuthur hwynt yn gydnabyddus a'r Iesu. Rhai a dybiant mai trigolion oedd ynt o *Syrophania*, *Decapolis*, a gwledydd eraill yn agos i *Bethsaida*, a'u bod yn adnabod *St. Philip* o blaen, am ei fod yn preswyllo'n hir yn y Dref honno.

Pan oedd yr Iesu yn bwytta'i swpper diweddaf gyda'i ddisgyblion, f'a ddechreuodd ddiddan

diddanu a chyfloro eu meddyliau hwynt erbyn ei ymadawiad; gan fynegi iddynt ei fod yn myned i dŷ ei dad i ddarparu preswylfeydd iddynt, ac addaw dyfod drachefen i'w harwair hwynt i'r un lle gogoneddus ag yr oedd ynteu yn myned iddo. Ac am ei Dad yr hwn oedd perchennog y drigfa nefol honno, f'adlywedodd wrthynt eu bod yn ddigon cydnabyddus ag ef, canys hwy a'i hadwaenent ac a'i gwelsent ef. *St. Philip* heb ddeall amcan ac efgyd ymddiddanion ein *Hiachawdwr* a ddeifysfodd arno ddangos y Tad iddynt, ac y byddai hynny yn ddigon o fodlondeb ganddynt: nid o herwydd ei fod yn meddwl mai anian gorphorol oedd Duw; Eithr gan wybod y byddai et yn arferol o ymddangos i'r *Patriarch* a'r *Prophwyd* mewn rhith weledig, ymuno'r ydoedd gael o honynt hwythau ei weled ef mewn cyfryw ddull o ymddanghosiad. A'r hyn cymmerth yr *Jesu* achlyffur nid yn unig i geryddu anwybodaeth *St. Philip*, eithr hetyd i ddatcan ei Dduwdod hanfodol ei hun, a'i fod yn un hanfod a'r Tad, ac yn wir lŷn ei berfôn ef. am hynny ynteu gan eu bod yn ei adnabod ef, ni allent amgen nag adnabod ei Dad ef hetyd.

Dyma'r cwbl y mae'r ysgrhythur yn ei fynegi o hanes *St. Philip* yr Apostol & canys *Philip* y *Diakon*, nid yr Apostol a bregethodd yn

Samaria

Samaris, ac a fedyddiodd *Efnuch*. *Candace* Brenhines *Aethiopia*) On i Anrawon eraill a adioddant nat chindre ei weindogaeth ef oedd *Scythia* ac *Ais* uchaf; lle y llastiodd ef trwy ddiwydrwydd anneifvgiol, i geisio gorelgen y truciand hynny o taglau *Satan*, a'u hynnill i greu ac i gydnabod y gwirionedd. A thrwy gynorthwy rhad Duw yn cyd-weithio a'i ddysfal bregethad ynteu, f'a ymchwelodd lawer o ho i'w i'r ifydd, ac a'u bedyddiodd hwynt: gan iachau ar unwaith yn gyffal eu cyrph a'u Heneidiau. Eu Cyrph oddiwrth gletydion a doluriau; a'u Heneidiau oddiwrth Eulun addoliant a gau-grediniaeth, yn gymmaine â darlod iddo ynhob nodd ymddwyn yn addas i'w alwedigaeth, trwy wneuthur rhyfeddodau. bwrw allan gythreuliaid, Pregethu'r Efangyl yn ddiarswyd ietydhu Eglwysydd, a gosod bugethiad a gweinidogion i'w llwodraethu.

Gwedi treulio o honaw lawer o flynyddoedd yngwasanaeth yr Eglwys, fe ddaeth yn niwedd ei oes i *Hierapolis*, Dinas o *Phrygia Pacatiana*, lle y gorphenodd efe ei dafg wrth ddioddef merthurdod er mwyn yr Efangyl. Trigolion y Dinas honno ymhlith amryw Eulynod eraill a roddent anrhydedd ac addoliant arbennig i'w Sargh anferthol o faint, tan Enw *Jupiter Hammon*. yr hwn, medd y beirdd Cenhedlig, yn rhith *Draig* a hudodd terch. *Proserpina* i gyd

gŵd-orwedd ag ef. *St. Philip* gan ddwyf-osod
 a thosturio o herwydd dallineb ysprydol yr An-
 fuddlonion a nedu ydd hyn, i i Pherdiedd a
 thiaer-ymbil a gweddio ar Dduw nes marw neu
 ddiflannu o'r Saph fellldigedig hennu. Yn ol
 hyn, fe ddechreuodd gyngori i Echl Fulun-
 addolgar hynny, a dwyn ar ddeall iddori nor
 wrthyn ac anrhelys mol oedd rhoddi i'r cyfryw
 Greaduriaid fhaidd, atas, y parch ar addoli-
 ant oedd ddyledus i'r unig oruchaf Dduw Ffll-
 alluog Creawdr, a rhagddarbotus hysodraih-
 wr y byd, yr hwn (gwedi creu dyn at ei hun a i
 ddelfw ei hun, a syrthio o honaw ynteu nwy a-
 nufudd-dod o'r cyflwr dedwydd o ddinw eid-
 rwydd y creafid ef yncdo at y cyntaf) a anto-
 nodd ei fab i'r byd, yr hwn trwy ei farwolaeth
 wradwyddus, a'i adgyfodiad gegoneddus a wa-
 redodd ddynol ryw o gelledigaeth, ac a ddaw
 yn y diwedd i gyfodi pawb o'u beiddau, ac i'w
 barnu yn ol eu gweithrededd. Athraviaeth ra-
 gorol yr Apostol ar wyrthiau iachusol a wracth
 ef, a barodd i'r bobl gywilwyddio eblegyd eu
 fhaidd Fulun-addoliaeth, yn gymaint a dar-
 fod i lawer o honynr ddianc o gadwynau tyw-
 ysog y tywyllwch, ac ym rhoddi'n ffrwyf ffric-
 lon, ac yn watanaethwyr i Grist. O'r Celyn
 pob daioni gan ymgylthruddo, ac ymgynddemio-
 gi with weled dymstr ei Deyrnas ei hun, a llwy-
 ddiant y grefydd Grist'nogol, a gyficdd swydd-
 ogion

ogion y Ddinas i erlid yr Apostol? Ar rheini wedi ei ddal ef a'i fwrw i garchar a orchymynasant ei ffangellu ef, ac wedi dioddef o honaw'r arteithiau gerwin-dost hynny, ac ammydd ddifigl anorfod, fe a grogwyd gerfydd ei wddwf, medd rhai, neu a groeshoeliwyd, medd eraill, ac a draddododd ei yspryd i ddwylo y dyddion, ar y dydd cyntaf o fis Mai yn y 87 flwyddyn o'i oedran.

Bu farw dwy o'i ferched ef yn wrysfau yn *Hierapolis*, ar drydedd yn *Ephesus*. Tynnwyd ei gorph ef ei lawr od liar y pren gan ei chwaer *Mariamne*, a *Bortholomeus* yr Apostol; yr hwn a gawsei fod yn gyfranniog o'r un dynghefscen ag ynteu, oni bai ddarfod i Ddaear-gryn ofnadwy a ddigwyddodd ar farwolaeth St. Philip, deychrynu'r creulon-wyr ciaidd a amcanalent ei groeshoelio ef. Mae *Theodore*t yn adrodd chwedl rhyfeddol ynghylch St. Joan yr Efangylwr a St. Philip yr Apostol, fel y darfu iddynt ymddangos mewn gwledigaeth i *Theodosius* ymmerodwr Christ'nogol, pan oedd *Eugenius* gelyn yr Fgylwys ymmron ei orchfygu ef, ac addaw iddo fuddugoliaeth: yr hon a ynnillodd ef yr ail dydd erwy wynt nerthol yn attal faethau ei Elymion, ac yn codi llwch yn eu hwynebau, yn gymmain a darfod iddynt er eu bod yn llawer lluosocach na byddinoedd yr ymmerodr, ymroddi i'w drugaredd ef, a thraddodi *Eugenius* yn garcharor iddo;

ddo; yr hwn am ei wrthryfel ai gynddeniog-
rwydd yn erbyn yr Eglwys a dderbyniodd gyfi-
on gospedigaeth.

Diwedd Buchedd St. Philip.

Buchedd St. Bartholom- æus, yr Apostol.

ST *Bartholomæus*, medd rhai oedd wr o wae-
doliaeth Enwog, o *Syria*, yn hanfon oddiwrth
y *Ptolomæaid* Brenhinoedd yr *Asph.* Ond er-
aill yn fwy cyffelybol a ddywedant mai *Galila-*
ad ydoedd, ac mai *Nathanael* oedd ei Enw ef.
Ac os felly, ni a wyddom mai o *Cana* yn *Gali-*
lea yr oedd, ac mai *Philip* a'i dug ef i fod yn
gydnabyddus a'r Iesu. Ac yn wir nid yw hyn-
ny anhebygol gan fod St. Ioan yn cyfri *Natha-*
nael ymhlith yr Apostolion (Jo. 21. 1.) ac yn
ei henwi ef yn nessaf at *Philip* lle mae St. *Ma-*
thew a *Marc* yn cyfleu *Bartholomæus*. Mae'n deb-
yg iawn wrth hynny fod *Nathanael* yn Apostol
ac mai'r un a *Bartholomæus* ydoedd; a chael o
honaw'r cyfenw yma naill a'i oddiwrth ei dad
Tholmæus (megis y gelwid *Petr*, *Bariona*) ai o
herwydd ei fod yn ddisgybl yn Yigol y *Thol-*
mæus

maai, a elwid telly oddiwrth *Tholmai*. ysgol
haig *Heber*, hên athraw'r *Hebraeid*.

Ond pa todd bynnag nid oes ammeu nad
ydoedd y ganmoliaeth ragorol a roddes ein
Hiachawdr i *Nathanael* yn addis i *Bartholomeus*
hetyd, wele *Israellaid* yn wir, yn yr hwn nid oes
dŵll; gan ddartod iddo et yr hwn yw chwi-
liwr a gwybyddiad y calonau, ei ddewis et yn
Apostol, megis un o'r rhai cymmwyfat o'i
ddisgyblion i gymmerŷd arno'r swydd urdda-
sol honno.

Nid yw'r Efangylwŷr yn crybwill dim y-
chwaneg am yr Apostol hwn, wrth yr hyn y
gallwn ddeall nad ydoedd ef wr siaradus, rhod-
refgar, hyfaidd, naturiol; Eithr ymddwyn o
honaw'n arafaidd, yn orchwylaidd, ac yn bwy-
llog ynghymdeithas ei Arglwŷdd; gan wran-
do'n ostyngedig ar ei athrawiaethau ef, ac ym-
fodloni ar ddŵioldeb distaw, a ffŷdd isel-frŷd
ddiryfyg, megis y modd goreu i ymfucheddu
n heddycalon, ac yn gyttunol ymhlith ei gŷd-
Griff'nogion.

Gwedit ywalltiad yr yspryd glân, *St Barth-*
olomeus megis y lleill o'r Apostolion, a ymro-
ddes yn ddibafarch i bregethu'r Efangyl. Ni
a ddarllenwn ei fod ef gyda *St. Philip* yn *Hie-*
rasolis: lle darfu i'w ddiwydrwŷd a norphwŷs,
a'i wrefogrŷdd yngwafanaeth Christ, gyffroi
cynddaredd llywodraethwyr y Ddinas honno
yn

yn ei erbyn ef yn gymmaint a darfod iddynt ei rwymo ef wrth Groes ar fedr ei yrru ynteu yr un ffordd a *St. Philip*. Eithr Daeargryn ddychrynadwy a droes feddwl, ac a gynhyrfodd ymmysgaroedd ei erlynwyr ef; a'n hwythau'n ofni y dialai Duw waed gwirion yr Apostol, hwŷ ai tynnafant ef i lawr, ac a'igo-ll yngafant ymaith. Fe a bregethodd, medd *Chrysostom* yn *Lycaonia*, ac medd *Eusebius* yn y rhan honno o *India* a elwir *Arabia Ddeudwydd*, ac a olododd sail Eglwys Crist'nogol yn y wlad honno. F'a ddug Efangyl *St. Mathew* yn *Hebraeg* gydag ef i'r Parthau hymy, er cadarnhau ei Droedigion yn y ffydd a ddyfodd ef iddynt. Cafodd *Pantænis* Philosophydd Crist'nogol, yr Efangyl hon yn *India* ynthen canmhllynedd gwedi, gyda rhyw Crist'nogion a ddywedafant (yn ol traddodiad eu Henafiaid) mai *St. Bartholomæus* yr Apostol ai gadawfei hi yno.

Diweddndod ei bererindod ef oedd *Albania* neu *Albanopolis*, Dinas ar fin Môr *Caspius* (mac *Dr. Caze* yn dywedyd mai Dinas o *Armenia* ydoedd) lle, trwy orchymmyt brenhin creulon y wlad honno, y blingwyd ef, ac y rhoddes ynteu ei groen nid am ei *Enioes* megis y mae Satan yn dywedyd am *Job*, eithr am ffydd a gwirionedd yr Efangyl; gan ymgyfluro a diddanol obaith *Job* Sanctiaidd, sef, ar

ol difetha 'i groen y cai efe weled Duw yn y coawd. Gwedi hyn f'a roddwyd ar Groes, lle bu ef yn cynghori ac yn cadarnhau ffydd y Christ'nogion Cenhedlig, hyd oni welodd Duw 'n dda ei waredu ef oddiwrth ei ddygn bocnau, a chymmeryd ei Enaid ef at ysprydoedd y cyfiaw, y rhai a beffeithwyd.

Rhai a ddwyedant ddarfod mudo 'i gorph i Daras ym *Mesopotamia*, ac oddyno i *Liparis* ynys yn ym yl *Sicilia*, ac i *Benefentum*, ac o'r diwedd i *Rusain*, a 'i fod ef yno 'n gwneuthur rhyw anfad ryfeddodau. Ond nid oes gennyfi na hamdden i fynegi na ffydd chwaith i goelio 'r fath chwedleu ofcr.

Rhyw *Hereticiaid* a gyhoeddasant Efangyl yn Enw *St. Bartholomæus*. Yr hon a farnwyd gan *Gelasius* Esgob *Rusain* megis gwaith gawgrefyddolion, ac anheilwng iw chyfri ymblith ysgrythyrau'r Apostolion.

Diwedd Buchedd *St. Bartholomæus*.

Buchedd St. Matthew, Apostol, ac Efangylwr

ST. Matthew, yr hwn hefyd a elwir *Levi*, oedd *Hebræad* o'r *Hebræaid*, a Mab *Alpheus* a

Matth

n y *Muir*, cares i *Fair Formyn*. Ee anwyd yn *Nazareth* Dinas o llwŷth *Zabulon*; ac w'di cynnyddu o honaw mewn oedran a synwyr, t'a gymmerodd arno swydd *Publican* neu gyllidwr i godi trethi oddiar yr *Judewon* tan y *Rhufeiniaid*. Galwedigaeth anrhydeddus oedd honno gynt ymhlith y *Rhufeiniaid* yn gymmaint ag na ddewisid neb iddi ond *Marchogion* neu wŷr *Enwog*. Ond pan ddeuai y rhain i ymasfyd yn eu swydd yn *Judea*, hwŷ a gyfligent eraill, ac weithieu ymbell un o'r *Jddemon* i wasanaithu ranynt. A'r rhain oedaynt mor drawfion ac anghyffion ymhlith pobl y wlad a bod y *Cenhedloedd* yn cyfri pob *Publican* yn gribddeiliwr ac yn lleidr. Ac nid oedd dim gafach a ffieiddiach na hwynt gan yr *Jddemon*, y rhai a'i cyfrifent eu hunain yn *Genhedl* rŷdd heb fod na threth na theyrnged yn ddyledus arnynt. Hyn oedd swydd *St. Matthew*, ac y mae'n gyffelybol mai ei orchwyl arbennig ef oedd codi toll ar y sawl a dreiddient tros *Fôr Galilea*; Canys yno'r ydoedd yn eistedd wrth y dolfa, pan alwodd yr *Jesu* ef i fod yn ddisgybl iddo. *St. Matthew* er ei fod wedi ymddrysu mewn llawer o ofalon bydol oblegyd y swydd drafferthus honno, a ymrodd er hynny ar alwad *Christ* i'w ddilyn ef. Mae'n ddiar meud fod *St. Matthew* yn gydnabyddus a'r *Jesu* neu o'r hyn lleiat wedi clywed llawer o lôn am

dano or blaen: oni bai hynny ni buafai ef byth yn ymadel â lwydd cyn fuddioledd tan Arglwydd mor alluog ag Ymmeroddr *Rhufain*, i ymlynu wrth Feistr cyn waelled yngolwg dynion, yn enwedig gan nad oedd iddo le i ddifgwyl ond dirmyg, a cholled bydol, a blinder yngwasanaeth Christ, yn lle'r goruchafiaeth, a'r Elw, ar diogelwch yr oedd ef yn eu mwynhau cyn eu droedigaeth. Eithr nerthol weithrediad Gras Duw a ymlygwyd yn ei ymwelldd ef, yr hyn a wnaeth iddo gydâ *Moses*. ddewis yn hytrach oddef adfyd gydâ Phobl Dduw na chael mwyniant pechod tros amser, gan farnu'n fwy golud ddirmig Christ na thryforau y *Rhufeiniad*. Canys edrych yr oedd ef ar daledigaeth y gwobrwy.

Ac nid oedd *St. Matthew* wrthryffig ac anfodlongar i'r cyfnewid hwnnw a'r fuchedd, fel pe buafai ystyriaeth o'i ddledswydd wedi gorthrechgu ei ewyllus a'i Duedd-fryd naturiol: Eithr f'a ymadawodd a'r cwbl o wirfodd ei galon? ac er dangos i'w Arglwydd lawened yr oedd yn canu'n iach iddynt, fe wnaeth wledd harddwych, haelionus, wrth ymadel a'i gyteillion, ac a wahoddodd nid yn unig y Publicanod a'i Hen Garedigion eraill, ond yr Iesu hefyd i fod yn gyfrannog o honi; gan obeithio'r ynnillid eraill o'r Publicanod i vmwrthod a'u drwg-fuchedd, ac i ymchwelwyd i'r iawn flodd, wrth glywed ei ymddiddanion cynghorus, a'i

iach-

iachusol Athrawiaethau ef. Ein Hiachawdr gan gymmeryd y gwahodd er mwyn y gwahoddwr, aeth i mewn attynt, megis meddyg clusengar i yspytty cleifion, i'w hiachau hwynt gan eu harwain i Edifeurwch. Y *Phariseaid*, y rhai a ffeiddient y fath gymdeithion diffaith, a furiasant fai arno am ymgyfeillachu gydâ'r cyfiyw ddynion atcas drygionus ag oedd y *Publicanod*; Eithr atebodd yr Iesu nad aethei efe i'w plith ond er mwyn eu gwneuthur yn well. Ac yr oedd hynny nid yn unig yn beth diniweid, eithr yn weithred ganmoladwy hefyd; gan fod Cariad a thrugaredd yn enwedig tuagat eneidiau pechadur iaid truan yn well, ac yn fwy cymmeradwy gan Dduw nag Aberthau drud-fawr, a chadw delodau'r gyfraith.

Ni allwn ddal fwlw fod yr Efangylwyr eraill, pan ydynt yn mynegi am alwedigaeth ac ymchweliad *St. Matthew*, yn ei enwi ef *Leſi*, megis pe baent yn ofni edliw iddo ddrygioni ei fuchedd o'r blaen, ac am hynny yn ei alw ef wrth enw dieithrach. Eithr y mae *St. Matthew* yn ei alw ei hun wrth ei Enw priodol, er dangos nad rhaid i neb edifeiriol anobeithio am drugaredd a Goruchafiaeth, gan fod *Matthew* y *Publican* yn cael ei ddewis yn Apostol. Ac yr oedd ei ostyngieiddrwydd ai orchwyledd, yn peri iddo ei gyhuddo ei hun, fel yr ymddango-fci rhyfeddol alluowgrwydd, a thrugaredd Christ

yn fwy nerthol yn e droedigaeth.

Gwedi dewis *St. Matibew* yn Apostol, a derbyn o honaw'r yspryd glân, f'a bregethodd yn hir o flynyddoedd ymhlith eu gyd-wladwyr yn *Judea*; a phan urfaethodd ymadel â hwynt; ac eu dymuniant hwy, trwy gyngor a chyd-fyniad yr Apostolion eraill ac ylpysol hyfforddiant yr yspryd glân, f'a ysgrifenuodd ei Efangyl er gwaithadol goffadwriaeth o fuchedd a Gweithredoedd ac Athrawiaeth ein Harglwydd *Jesu Grist*. lle mae'n enwedig yn adrodd yn helaeth am ddynol Genhedlaeth ac Achau *Christ*, er dangos ddartod Cwplhau ynddo ef y prophwydoliaethau a ragfynegasant fod y *Messiah* yn ol y cnawd i hanfod oodiwrth *Ddafyda* ac *Abraham*. O herwydd pa ham pan yw Athrawon yn cyffelybu'r Pedwar Creadur yn Nadcuddiad *Joan* i'r pedwar Efangylwr, maent yn tebygu *St. Matibew* i wyneb *Dyn*, O ran mai ei Efangyl ef yw sylfaen y gwirionedd am ddyndod *Christ*. Mae'n debyg ddysgu o hono Achau'r *Jesu* gan Fair, heblaw bod yr yspryd glân yn dadcuddio'r cwbl iddo. Ac er nad yw'n crybwyll ond am *Joseph* gwr *Mair*, yr hwn nid oedd Dad i'r *Jesu* yn ol y cnawd: Etto os ystyriwn na byddai'r Iddewon yn priodi ond o'u llwyth eu hunain fynyachaf, yr ydym wrth ddarllen edrydd *Joseph*, yn gwybod pwy oedd rhieni *Mair* hefyd: gan ei bod hi'n hanfod o'r un tylwyth a

ynteu

ynneu yn y rhannau eraill o'r Efangyl, mae'n mynegi yn helaeth y pethau a berthynant i fuchedd rinweddol a moelau da; ac am hynny yn adrodd Pregeth Christ ar y Mynydd yn gyflawnach nag yr un o'r tri Efangylwr eraill. *St. Matthew* a sgrifennodd ei Efangyl yn *Hebraeg*, ac *Jaco* Leiaf medd *Atanasius* *St. Paul* a *St. Luc* medd eraill ai cyfieithodd hi i'r Groeg er llestiad i Eglwysydd eraill, Eithr pwy bynnag ai cyfieithodd hi, mae'n ddiammieu ddartod ei hawdurdodi yn yr iaith honno trwy gyd-synnïad yr Apostolion, cyn ei derbyn megis rhan o'r ysgrythyr lân. Hi a gyfleid yn gyntaf o lyfrau'r Testament newydd, o ran ei hysgrifennu o flaen y lleill oll. set ynghylch y 27 flwyddyn o oedran Christ. dywedir arno sgrifennu llyfrau eraill heblaw'r Efangyl yma; set Hanes mebyd Christ, a Llyfr Gweddi Gyffredin, eithr ni chyfrifwyd monynt gan yr Eglwys megis ei sgrhythrau ef. *Efangyl St. Matthew*.

Pan ymadawodd *St. Matthew* o *Judaea*, dywedir drammwy o honaw i *Persia* a *Pharabia*; ac wedi pregethu'n llwyddiannus yn y gwledydd hynny, f'a aeth rhagddo i *Aethiopia* yn *Asia*. lle darfu iddo trwy ei Athrawiaethau a'u ryfeddodau droi'r trigolion oddiwrth eu cangymmeriaeth a'u heulun-addoliant cynhwynol; a gosod Arhrawon iw dygu, ac i ynnyll eraill i'w ffydd a bregethasei ef iddyn.

Mae *Nicephorus* yn haeru farw o honaw o farwolaeth naturiol, gwedi diffodd trwy ei weddïau y tân a gynneuafid i'w losgi ef. Eithr Hên Athrawon eraill a adroddant ddioddet o hono ferthyrddod yn *Naddabor Dinas o Æthio. pia* cyn y 70 flwyddyn o oed Christ: Cedwir ei wyl yn Eglwys Groeg ar Tachwedd 16 ac yn Eglwys yr gorllewin ar yr 21 o fis Medi.

Felly y tertynodd oes-yr Apostol ar Efangylwr gwynfydedig yma; yr hwn gwedi iddo ymfucheddu mewn gostyngeiddrwydd a chymmedroldeb, gan ddiystyru cybydd-dod a thrachwantau bydol, gan ymwrthod ai swydd ynnillgar, ac ai holl obaith am elw er mwyn Christ ai Efangyl; a gafodd ei dderbyn i fod yn gyfrannog o Eitfeddiaeth anllygredig ddihalogedig a diddislannedig, oedd ynghadw iddo yn y nefoedd.

Diwedd Buchedd St. *Matthem.*

Buchedd St. *Thomas* yr Apostol.

ST. *Thomas* a elwid hefyd *Didymus*; ar ddau Enw hynny y naill yn *Hebreaeg* ar llall yn y *Groeg* a arwyddocant yr un peth, sef gefaill. *Idem* ydoedd o *Galilea*, a Physgodwr wrth

wrth ei gelfyddyd, fel y mae i ni achos i feddwl, o ran ei fod gvdâ *Phetr* ac eraill o'r Apostolion yn pysgota, pan ymddangosodd yr Iesu iddynt mewn dull ymdeithydd yn ymmy! Môr *Tiberias*. *Jo. 21.*

Gwedi ei ddethol yn Apostol f'a roddes dyfodiolaeth o'i galondid ac o'i Gariad i Grift, pan oedd ef yn myned o *Galilea* i *Bethania* i gyfodi *Lazarus*. Canys pan fynnai'r Apostolion eraill gynghori'r Iesu i beidio a myned i *Judea*, rhag ofn yr Jddewon a geisiasent o'r blaen ei labyddio ef: ac telly'n arfwyddus ganddynt fyned gydag ef i'r daith honno: *St. Thomas* yn trwy gwrolwŷch a chalonnog na'r lleill, a'u hannogodd hwynt i ochel cilio yn llyrfion oddiwrth eu hanwyl Arglwŷdd, er maint gallu, dichellion a drygioni eu gelynion. *Awn ninnau hefyd tel y byddom feirm gydag ef*; gan ymroi megis milwr diarlwŷd a gwasanaethwr ffyddlon-bur i Grift, i w galyn ef trwy ddyffryn cysgod Angeu, i farw os byddai raid yngwasanaeth ei Arglwŷdd.

Pan oedd yr Iesu'n bwytta i swpper diwedaf ychydig cyn ei farwolaeth, ac yn mynegi ei fod yd myned at ei Dad i ddarparu preffwylfeydd gogoneddusi'w ddisgyblion; f'a ddywedodd wrthynt *i ba le'r myfi'n myned chwi a gyddo h, ar ffordd a wyddoch*. *St. Thomas* heb ddeall ymadrodd ein *Hiachwdr* a ddywedodd wrtho,

wrtho, ni wyddom ni i ba le yr wyt yn myned a pha fodd y gallwn wybod y ffordd; Attebodd yr Iesu eifod yn myned at ei Dad, ac am y ffordd, nid allent fod yn anghydnabyddus a hi; Canys ei r eie, myfi yw 'r ffordd a'r gwirionedd a'r fywvd. Nid yw reb yn dyfod at y Tad ond trwy fi. Myfi fy'n dylgu 'r Athrawiaeth a'ch cyfarwydda i'r Nofoddd. ac ni ddichon neb fwynhau cariad y Tad mewn gogoniant ond trwy fy nghyfyngdod i, a thrwy fredu ac ufuddhau i mi. gan eich bod wrth hynny yn adnabed fy natur, fy fwyddau a'm hathrawiaeth i chwi a adwaenoch y Tad, ac ai gwelsoch ef, gan ei fod ef ynafi, a minneu ynddo ynteu.

Pan ymddangosodd yr Iesu y tro cyntaf i'w ddisgyblion wedi ei adgyfodiad *nid oedd* Thomas gyda hwynt. ac wrth fod allan o'r gynnulleidfia Gristnogol y pryd hwnnw, f'a gollodd gyfleusdra rhagorol i gael siccrwŷdd diammeu am Adgyfodiad Christ: wrth yr hyn y gallwn ddeall mor enbydus ydyw elgeuluso'r Eglwŷ: at Ddŷdd yr Arglwŷdd; gan fod St. Thomas un o'r Apostolion wedi syrthio i gyfryw anghrediniaeth, o herwŷdd ei fod yn absennol yr unwaith hwnnw. Canys er tyfiliolaethu o'r deg Apostol eraill yn un-air weled o honynt yr Iesu wedi adgyfodi. F'a arhosodd hwn yn gyndyn-sŷth, ac yn wrthnyssig yn ei anghrediniaeth, gan ddywedŷd,

wedŷd, oni chaf weled yn ei ddwylo ol yr hoelion,
 a dodi fy mys yn ol yr hoelion, a dodi fy llaw yn
 ei ystlys ef ni chredaf. Ac fe allasei tarw yn y
 pechod hwnnw a bod bŷth yn golledig o'r a-
 chos, oni bai ddarfod i'r Jesu o'i anfeidrol
 Drugaredd vmdangos iddo'r ail fŷl, a bod-
 loni ei betruddra wrth adael iddo weled a theim-
 lo creithiau'r hoelion yn ei gnawd ef; ai ysp-
 rydoliaethu ef a ffydd ddisiŷl ddiamheus, gan
 ddywedŷd wrtho na bydd *Anghredadyn ond*
Credadyn. St. Thomas, gan gywilyddio oble-
 gyd ei amheuaeth o'r blaen, ac wedi cael cyfl-
 awn hyspyrwydd o wir adgytodiad Christ, a
 gydnabu mai'r Jesu oedd ei *Arglwydd a'i Ddwm*.
 Yr Jesu gan ymfodloni o herwŷdd ffŷdd St.
 Thomas a ddywedodd mai da y gwnaethei gre-
 du o ran cael o honaw'r fath eglur dystiolaeth.
 Eithr gwell y gwna'r sawl a gredant ar eglur-
 deb rhesymmol, er eu bod heb weled a'u lly-
 gaid a theimlo a'u ddwylo. *bendigedig ym y*
rhai ni weliant ac er hynny a gredasant. Ond
 pa fodd bynnag i'a roddes amheuaeth St. Tho-
 mas achlyssur i'r Jesu i dystiolaethu ei Adgyf-
 odiad trwy'r eglurdeb sicraf a allai fod; yn
 gymmaint a bod St. *Joan* yn dywedyd, yr hyn
 a glywsom, yr hyn a welsum a'n llygaid, yr
 hyn a edrychasom arno, yr hyn a deimlodd
 ein dwylo am air y bywŷd yr ŷm yn ei fynegi.

Pan gynnysgaeddŷd yr Apostolion â doniau
 addas

addas i gyflawni gorchwylion eu galwedigaeth. *St. Thomas* trwy vspytol orchymyn, a hyfforddiant yr yspryd glân, a yrrodd *Thaddeus* un o'r deg disgybl, a thriugain at *Agbarus* llywŷdd *Edessa* ym *Mesopotamia*. am yr hwn y mae *Eusebius* yn mwnegi'r Hanes yma a galyn.

Yr *Agbarus* hwn oedd Dywysog galluog yn l'rywodraethu *Ostroene*, ac amrŷw wledŷdd craill gerllaw *Euphrates*. Eithr er maint ei freiniol Rwyfsg a'i gadernid bŷdol, gorfu arno ymddarostwng i gletŷd trwm anaele heb fodd na gobaith o ymwared. Eithr gan glywed fod yr *Jesu* yn *Judea* yn gwnethur amrŷw wyrthiau ac yn iachau pob doluriau heb teddyginiaeth, f'a gredodd mai naill a'i Duw Tad ei hun a'i mab Duw ydoedd, ac a lgrifennodd atto ef i'r perwyl yma. *Euseb. Lib. i. Cap. 13.*

Llythyr Brenhin *Agbarus* at *Jesu*; a ddanfonwŷd atto ef i *Jerusalem* gydag *Ananias* ymdeithydd Cyslym.

A *Gbarus* llywŷdd *Edessa* at *Jesu*, iachawdr cyflawn o ddaioni, ym mharthau *Jerusalem* annerch. Mynegwŷd i mi am danat ti, ar gwyrthiau yr wyt yn eu gwneuthur heb lyffiau na meddyginiaeth. Canys mae'r Gair allan dy fod yn gwneuthur i'r deillion weled, i'r Cloffion gerdded,

gerdded, ac yr wyt yn glanhau gwahangleifion,
 yn tarfu C^ythreuliaid ac ysprydion aflan, ac
 yn iachau y rhai sy flin-gystuddiedig gan hir
 ddoluriau, a hefyd yn adfywioccau'r meir-
 won. Minneu gwedi clywed yr holl bethau hyn
 am daniat a feddyliais yno sy hun mai naill ai
 Duw ai gwir Fab Duw ydwyd gwedi debygyn
 o'r nesoedd i wneuthur y pethau hyn. Am
 hynny ynteu'r ystifennais attat i ddeisyf amat
 ar tod yn wiw gennyf ddyfod i ymweled a mi,
 ac iachau'r *dolur a'r anesmwythdra* fydd arnat.
 Oblegyd mi a glywais tod yr Jddewon yn dy-
 lawr amhierchi, ac yn chwenrych dy ddrvgu.
 Mae gennyf Ddinas fechan drefnus, sy ddigon
 o faint i ni ein dau.

Nid aeth yr Jesu i *Edessa* yn ol dyrruniant
 Agbarus, oblegyd at Ddetaid Cyfr-golledig tŷ
 Israel yr anfonafid et: Ond er hynny fe 'sgrif-
 ennodd lythyr gyda'r un gennad at y Tywŷ-
 log, yn cynnwys y geiriau hyn.

Gwyn dy fyd ti, Agbarus, am i ti gredu yn-
 of a thithau heb fy ngweled. Canys 'sgrifened-
 ig yw am danaf, y rhai am gwellant ni chre-
 dant yno, fel y credo y rhai ni'm gwellant
 ac y castont fywŷd: Ond am yr hyn a 'sgrif-
 naist a'r i mi ddyfod attat, mae'n rhaid i mi
 gyflawni'r holl bethau y danfonwŷd fi o'u
 olegŷd, ac wedi gorphen hynny, ddychwe-
 ŷd at yr hwn am hanfonodd. Eithr pan
 elwŷd

elwyf gyntaf atto ef, mi a ddanfonaſ attat un o'm diſgyblion, fel yr iachao dy glwyf, ac y paro fywyd i ti ac ir rhai fydd gyda thi. Mae amryw Hên Athrawon, heblaw *Eusebius*, yn crybwyll am y llythyr hwn, ac yn edrych arno megis diau waith Chrifſt ei hun. Er hynny ni dderbynwyd mo'no gan yr Eglwys megis rhan o'r yſgrythur; oblegyd na chatwyd mo'no oddiwrth yr Apoſtolion, megis llyfrau eraill y Teſtament newydd: Eithr ei dynnu a wnaethpwyd o Gof Lyfrau *Edeſſa*; ac nid oedd awdurdod y rheini ddigonol i warantu'r Eglwys i'w dderbyn i blith llyfrau'r yſcrythur lân.

St. Thomas a gywirodd yr addewid a wnaeth Chrifſt i *Agbarus* wrth anfon *Thaddæus* atto ef. Pan aeth y Diſgybl hwn i *Edeſſa*, f'a lletuodd yn nhy gwr a elwid *Tobias*, lle'r ynnyllodd ef air mawr gan y trigolion wrth bregethu a gwneuthur amryw ryfeddodau. Pan glybu *Agbarus* ſôn am dano, fe feddyliodd yn ddiammeu mai hwn oedd y diſgybl a addawſei'r Jeſu iddo, ac a baiodd i *Tobias* ei gyrchu ef i'r llys. Pan ddaeth *Thaddæus* ger bron, gofynnodd *Agbarus* iddo a'i diſgybl ydoedd i Jeſu Grifſt, yr hwn a addawſei ddanfonaſ gwr i'w iachau ef. atebodd *Thaddæus* mai e'. a dyfod o hono i wobrwyo i ffydd ef yn yr Jeſu, ac os credai efe ynddo rhagllaw, y gai ef bob peth a geisiai, yn ol pardeb a gwirionedd ei grediniaeth.

iaeth. *Agbarus* megis y gweddai i fi'wr, a atebodd ei fod yn fuddio cymmaint addo, ac y buasai'n llwyr ddynystrio 'r Jddewon a'i Croeshochialent on bai rhag ofn y *Rhufeiniaid*. *Thaddaeus* ynteu a ddywedodd, Ein Farglwadd ni a'n Duw Jesu Grift a gyflawnodd ewyliys ei Dad, ac yna a ddychwelodd at ei Dad. Attebodd *Agbarus* ei fod yn creu i'r Jesu ac i'w Dad hefyd. Am hynny ynteu, e r *Thaddaeus*, mi a ddodaf fy llaw arnat yn Enw'r Arglwydd Jesu Grift. ac *Agbarus* yn ebrwydd a wnaethpwyd yn holliaeth oddiwrth ei ddolur anesmwyth. Ar un modd iachawyd un *Abdus* car anwyl i'r Tywylog oedd yn claf o'r gynmawst neu'r Gwrt, gyda llawer o gleision eraill trwy arddodiad dwylo *Thaddaeus*. *Ens. L. 2. Cap. 1.*

Gwedi i *Thaddaeus* trwy'r gwyrthiau hyn a llawer o ryfeddodau iachusol eraill gyweirio meddyliau'r tywysog, a'i bendefigion, i dderbyn ei Athrawiaeth: a'r ddymuniant *Agbarus* (yr hwn a orchymmynodd i holl drigolion y Ddinas ymgynnull i'r unllie erbyn y boreu dranoeth) i'au hathrawiaethodd hwynt yn feiliau'r ffydd Grifnogol: gan fynegi iddynt i'drydd Cnawdoliaeth, Genedigaeth, ymddygiad, gweithredoedd, rhyfeddodau, blinderau marwolaeth ac adgyfodiad Christ; a dardod iddo ymddercharu i'r nefoedd; a'i fod ef yn eistedd ar ddeheu-
law

law ei Dad, hyd oni ddel mewn gogoniant i
farnu byw a meirw. Ac ar hynny credodd yr
holl Ddinas i Grift, a pharhaulant yn y ffydd
hyd ddyddiau *Ensebius*, megis y tyfhiolaetha'r
Awdwr hwnnw; *Agbarus* o ran diolchgarwch
i *Thaddaeus* a fynnai anrhegu iddo ryw anfad
gysflog yn aur ac Arian. Eithr y Gwr San-
taidd a'i gwrthododd, gan ateb yn llednais
ac yn orchwylaidd, os gadawffom ni ein heiddo
ein hunain er mwyn Christ, i ba beth y der-
byniwn eiddo arall. *Dupin ex Chron Eus; an.*
318.

Thaddaeus yn ol hyn a aeth i *Berytus* yn *Phoeni-
cia*, lle gwedi troi llawer a'u bedyddio yn y
ffydd Grift'nogol, y gorchymmynodd ef ei E-
naid i ddwylo ei iachawdr, ac y cafodd orph-
wys oddiwrth ei latur.

St Thomas yn y cyfamser nid eisteddodd yn
segurllŷd ac yn ddiotal gartref, fel pe buasai
ddigon ganddo ofod gweinidogion i wasana-
thu trosto: Eithr cymmerodd yntau lawer o ym-
deithiau hirfaith blinderog er mwyn hwylio ym-
mlaen yr un gorchwyl bendigedig. Rhandir ei
weinidogaeth ef oedd *Parthia*, Ymmerodraeth
fawr alluog yn y dwyrain, yn cynnwys amryw
wledydd a Phobloedd a chenhedloedd ac reith-
oedd. Dywedir bregethu o honaw i'r *Mediand*
a'r *Perffaid*, i'r *Carmaniaid*, *Hircaniaid* ar *Bach-
rianiaid*, ac yn ardaloedd Doethion y dwyrain,

a darfod iddo fedyddio llawer o honynt, a'u rhoddi mewn urddau i'w gynnorthwyo ef i blannu'r Grefydd Crist'nogol yn y broydd hynnŷ. A chan fyned rhagddo'n ddiarfwyd ymhlith pobl crechyll, ledwyltton, heb ddim gofal nac ofn am ei hoedl a'i ddiogelwch, f'a drammwŷodd oddyno i *Aethiopia* yn *Asia* ger llaw *Chaldea*, ac i'r *India*: ac wedi iddo, trwy lawer o ryfeddodau, wneuthur ffydd Christ yn gymmeradwŷ gan *Sagamo* tywŷlog y wlad (os gellir coel ar y *Portugal* a'r, y rhai a ddatcuddiasant y gwledydd yma, ac a gawfant y traddodiadau hyn ymhlith y Christ'nogion sy'n byw ynddynt) f'a gafodd le ganddo i ad-ciladu Eglwys; a thrwy ei Athrawiaeth a'i wyrthiau a ddiddymodd lawer o'r trigolion oddiwrth eu hên Eulm-addoliaeth; a thrwy ledneisrwydd tyner-garedig, ac addfwynder hynaws tiriondeg, a'u hynnillodd hwynt o fslur ychydig oddiwrth lywodraeth Satan at Duw.

Eithr tra'r oedd ef ym *Malipur* Prif-Ddinas *Cormandel* un o wledydd yr *India*, yn dyfal barhau i hyfforddio Encidiau i iechydwriaeth: y *Brachmanaiad*, gan ddeall fod rueddiad ei Athrawiaeth ef i ddiwriddio hên ofer-golion y wlad, ac y darfyddai am eu masnach ynnillgar hwythau, os cai Grefydd Christ feddiant heddychlon ynghalonnau'r trigolion, a gyd-fwriadasant i wneuthur penn am dano ryw flordd

ffordd neu eu gilydd. Yr oedd gan yr Apostol rŷw Ogof ddirgel yn agos i'r Dref, lle byddai ef arferol o fyned i'w weddïau a'i fyfyrddodau neillduol. Pan gafodd y creulonwŷr gwaed-wŷllt hyn wybod oddiwrth y gilfach gyfrinachol honno, hwy a olrheiniaiſant yr Apostol gyda lliaws o wŷr arfog, a thra'r oedd ef ar ei liniau yn gweddïo, hwy ai llwythaiſant ef a faethau, hyd oni ddarfu i un o honynt oedd greulon drugarocchach na'r llaill o'i arteith-wŷr ei orphen ef ag archoll gwaywſſon, gan agoryd porth i'w Enaid bendigedig ef i eſgyn gyda'i weddïau i entrych Nef, tirion-lwys breswylfod y gwir-Grefyddolion. Gwyn ei fŷd *St. Thomas*, yr hwn a ddyfŷnwyd o'r byd, ac ynteu'n anfon ei weddi o'i flaen, megis arwydd ac anrheg gymmeradwŷ gan Dduw i agoryd iddo Gaerau gogoniant, ac i ddarparu derbynfa groesawus iddo. a gwyn eu byd y gweision hynny, y rhai a gaffo eu Harglwŷdd, pan ddel, yn gwneuthur felly.

Haerir arno 'sgrifennu amryw llyfrau, fel Actau, ei Fordwŷ, Eſangŷl a Dadcuddiad. Ond gwaith gau-Grefyddolion ac nid eiddo'r Apostol y bernir hwynt. Claddwyd ei Gorph ef ym *Malipur*, lle'r adciladwŷd Eglwys uwchben ei fedd ef. Er coffadwriaeth ac anrhydedd iddo. Dywed rhai ddarſod ei godi ef drachefn a'i ſymmud i *Edessa* ym *Mesopotamia*, ond gan
tod

fod hynny yn anghyffelybol iawn i fod yn wir ;
 mac 'n debyccach mai 'r *Indiaid* sy ar yr union
 par ydynt yn taeru fod ei gorph ef etto 'n gor-
 wedd gydâ hwynt. Ond pa fodd bynnag, rhei-
 tiach iddynt ymryson am ffydd a buchedd *St.*
Thomas, fel y caffont yn y dydd diweddaſ gy-
 dag ef adgyfodi mewn gogoniant.

Diwedd Buchedd *St. Thomas*.

Buchedd *St. Jaco* Leiaf, Apostol, ac Esgob *Je-* *rusalem*.

S*T. Jaco* Leiaf a elwir yn yr ysgrythur *Jaco*
 Brawd yr Arglwŷdd, a rhai a ddywedant
 gael ohono 'r Cyfenw hwnnw, oblegyd ei
 fod yn frawd ynghyfraith i 'n *Hiachawdr*. sef
 yn fab i *Joseph* gwr *Mair Formyn* oi wraig cyn-
 taf, ac nid yw anhaws ganddynt goelio hynny
 er bod yr ysgrythur yn ei alw ef mab *Alph-*
eus, o ran fe allei y gelwid *Joseph* wrth yr E-
 nw hwnnw, Canys nid yw ryfedd na newydd
 yn y byd fod gan un gwr ymhlith yr Iddew-
 on ddau neu dri o Enwau, neu fe allei fod yn
 ddisgybl yn ysgol yr *Alphæid*, megis y mac

Dr. *Cave* yn ymrefynnu. Eithr eraill a dybiant mai brawd i *Joseph* oedd *Cleophas* neu *Alpharus* Tad *Jaco*, a chwaer i *Fair Formyn* oedd ei fam ef. Am hynny ynteu y gelwid ef brawd yr *Arglwydd*, am ei fod yn gâr agos sef yn getnder iddo; yn ol arfer yr *Jddewon* y rhai a alwent gyfresafaid yn frodyr. Ond pa fodd bynnag yr oedd y garennŷdd rhyngddynt, mae 'n ddiamneu (*Chwedl Origen*) ei fod yn frawd yr *Arglwydd* yn ol rhinwedd a grâs, yn gyfal yn ol natur a gwaedoliaeth.

Fe a gyfenwyd y *Lleiaf* o ran ei fod yn llai o gorpholaeth nag *Jaco* mab *Zbedeus*, Eithr ei ryfeddol Sanctaiddrwydd, ei ffydd ddifigl, ai ragorol Ddoethineb a ynnillasant iddo barchusach a godidocchach Enw sef *Jaco* y *Cyfamn*, wrth yr hwn y mae 'n adnabyddus trwy 'r holl tŷd. Juddew ydoedd o lwyth *Judaah*, gwedi ei gvfflegru i'r *Arglwydd*, megis *Samson* o groth ei fam; ac felly 'n rhwymedig i gadw rheolau'r *Nizmenaid* holl ddyddiau ei Einioes.

Mae Dr. *Cave* allan o hen Athrawon yn rybied ei fod yn Offeiriad yn ol hên urdd y *Rebabiad*, neu medd *Epiphanius* yn ol offeiriadaeth v cyntafanedig, ac mid yw hynnŷ anhebig gan fod *Hegesippus* yn mynegi fod iddo Awdurdod i fyned i'r Cwffegr Sanctaidd; Eithr gwedi ei ddethol i nifer disgypilion *Christ*, f'ia haeddodd yn y man amgenach Archoffeiriadaeth

aeth, yn gymmaine a darfod i'r Jesu ei dderthol et yn un o'r Pennaethiaid Echioledig a ofrododd ef i lywodraethu ei Eglwys ar ol ei farwolaeth. *Eus. L. 2. C. 23.*

Gwedi gorchygu o'r Jesu Gaerau Teyrnas y tywyllwch, ac ymdderchafu'n fuddugoliaethol o byrth y bedd, gan ymryddhau oddiwrth gadwyrau marwolaeth, F'a ymddangosodd yn bendant i *St. Jaco*, megis y tyffiolaetha *St. Paul*, i *Cor. 15. 7.* Rhai a ddywedant ymrwymo o *St. Jaco* mewn diosfryd ar farwolaeth yr Jesu na fwyta i ac nad yfai nes yr adgofodai Christ oddiwrth y meirw; a darfod i'r Jesu o herwydd hynny ddyfod atto a gosod bara ger ei fron, a'i roddi iddo gan ddywedyd bwytta dy fwyd fy mrawd, canys Mab y dyn a gododd yn wir oddiwrth y rhai a hunant; Fithr (*chwedl Dupin*) mae'r Efangyl yn arwyddocau nad yw'r chwedl yma'n gwbl wir, pan yw'n mynegi nas gwyddai'r Apostolion fod yn rhaid iddo gyfodi o feirw.

Ar ol y dyrchafael, yr Apostolion, naill ai'n ol gorchymyn pennodol yr Jesu, a'i trwy hyfforddiant yr ysfryd glân, ai trwy gytundeb ymmysg eu gilydd, a etholasant *St. Jaco* yn Esgob *Jerusalem*, megis y cynmwylaf o honynt i fod yn olygwr ar yr Eglwys honno. Canys er bod *St. Petr* a dau fab *Zebedeus* mewn mwy cymmeriaeth gyda Christ tra bu ar y Ddaear,

etto nid ymrysonasant am yr oruchafiaeth yma, Eithr ei gadael a wnaethant i St. Jaco y cyfiawn, oblegyd ei garennnydd i'n Hiachwdr, ac ofgatifydd o ran fod iddo fwy parch gyda'r Jddewon o herwydd ei swydd offeiriadol, ac felly'r oedd yn gyffelybach na neb arall o'r Apostolion i wneuthur yr Efangyl yn gymmeradwy ganddynt. Eithr pa fodd bynnag, ac am ba achos bynnag yr etholwyd ef i'r Alwedigaeth honno, mae'n ddiammeu ei fod ete yn Esgob Jerusalem, gan fod *Clemens* o *Alexandria* yn Eusebius yn tyfhiolaethu hynny. a'r ysgrythur Lân hefyd yn gwneuthur yn gredadwy'r dyfhiolaeth honno: A chan mai honno oedd yr Eglwys gyntaf ar benna'n y byd, nid yw rhai hên Athrawon yn rhoi galw St. Jaco yn bennaeth ac yn Esgob yr Apostolion. Am ryw achos or fath honno yn ddiammeu, y mae *St. Paul* yn ei enwi ef yn gyntaf or tri Apostol a gyfrifid yn Golofnau'r Eglwys [*Jaco*, *Petr*, ac *Joan*] sef am ei fod yn uwch na hwynt oblegyd ei le a'i swydd, yn flaenor ac yn ben-bugail ar Eglwys Jerusalem. *Eus. L. 2. Cap. 1. Chrys. in Act. H. 46.*

Ac y mae'n ddiammeu hefyd fod yr Apostolion eraill yn ei berchi ef yn ol goruchelder ei swydd a baint ei Esgobaeth, megis y gwnaeth *St. Petr*, wedi gollwg o'r Angel ef allan o garchar *Herod*, pan archodd ef yrru'n enwedig

enwedig at Jaco i ddywedyd iddo 'r newydd cymmeradwy ynghylch ei ryfeddol ymwarred, a phanoedd yr holl Apostolion a'r Hepurizaid wedi ymgytarfod yn Jerusalem i derfynu 'r ymryson a dyfasci yn *Antioch* ynghylch enwadiad, er bod *St. Petr* a *Phaul* a *Barnabas* ac eraill wedi adrodd eu meddyliau'n gyntaf awdurdod *St. Jaco* a sefydlodd y cwbl; ac yn ol ei farn a'i feddwl ef yr ysgrifenasant lythyr at Drigolion *Antioch* i heddychu'r gythryfwl, ac i'w cyfarwyddo pa fodd i ymddwyn o hynny allan, a phan fu *St. Paul* y pryd hwnnw yn ymgynghori o'r neilltu a'r tri Apostol dysgedicaf, y mae (fel y crybwyllais eufys) yn enwi *St. Jaco*'n gyntaf, i ddangos nad ydoedd *St. Petr* bennaeth ar yr Apostolion, ond bod *St. Jaco* yn gymmaint gwr ag ynteu, ac yn fwy yn Jerusalem, o ran ei ragor-awdurdod yn yr Eglwys honno.

Er darfod ir cyngor wahardd i'r Christ'nogion Jddewig osod rhwymedigaeth ar y troedigion Cenhedlig i gadw defodau *Moses*, etto f'a gynhwylodd *St. Jaco* i'r Christ'nogion yn Jerusalem ymarfer a hwynt; gan ymwneuthur (gyda *St. Saul*) yn Jddew i'r Jddewon, fel yr ynnillai'r Jddewon yn gymmaint pan ddaeth *St. Paul* i Jerusalem ag Elusenau Eglwyfi *Groeg* i'r clodion yn Judza, a darfod i *St. Jaco* ei gynghori ynteu i'w buro 'i hun yn y Deml, fel y gallai'r

brodyr iadewig, a glywent ei fod ef yn pregethu'n erbyn defodan *Moses*, wled ei fod ef ei hŷn yn cadw'r Ddeddf, ac y gochetais y deffylt yr oeddynt yn ei ofni a gyfodid yn erbyn *St. Paul*, pan ac'r gair allan ei fod ef yn *Jerusalem*.

Tra bu *St. Iaco* 'n llywodraethu'r Esgobaeth fawr honno, f'a ymddygodd mor dduwiol, mor Sanctaidd a rhinweddol, mor gyfiawn, mor bwylllog a chymmedrol; ac ymhob modd mor addas i'w alwedigaeth, onid oedd yn cael elod a pharch rhagorol nid yn unig gan y Cenhedloedd, eithr gan yr iadewon annychweledig hefyd. felly pan fo ffordd gwr yn bodloni'r Arglwydd fe wna i'w Elynion fod yn heddychol ag ef. F'a ymgadwodd yn ofalus oddiwrth bob annwairdeb a thrachwantau cnawdol. byw yr oedd ar fwyd caled, ac ymfodloni ar feigiau cymmedrol; Ni byddai ef un amser yn ymdrochi nac yn ymenninio yn ol arfer y wlad, eithr darostwng ei gorph wrth fynych ymprydio, ac iawn gyweirio tueddiadau ei Enaid wrth ddyfalbarhau mewn gweddiâu a myfyrdodau. Gweddidi yn wir oedd ei wasanaeth gwaftadol ef. Yn gymmaint a bod croen ei liniau ai daleen wedi caledu fel crwyn Camelod, wrth fynych-blygu ei liniau, ac ymddarostwng a'i wyneb ar y Ddaear ger bron Duw. Ac fe a gynhillodd gyfryw frwyth rhagorol oddiwrth ei erfyniadau ag y gallai

gallai ddywedyd wrth ei gyfarwyddyd ei hun, lawer a ddechon taer wedat'r cyfiawr. Canys pan oedd lychindod a chrafter angerddol o eisiau gwlaw yn Judaea, megis y buasei or blaen yn amser Elias. Gweddi St. Jaco a egorodd drysordai'r Nef, a Duw ar ei ddymuniant ef a ddihidlodd gafodydd Cynnyrchol ar y crasdir poeth llosgedig. 1 Bren. 18.

Mawr oedd ei ledneisrwydd, ei hynawsedd ai Ostyngieiddrwydd, gan sawrygu eraill ai draiselhau ei hun, Canys er ei fod yn Frawd yr Arglwydd, yn Apostol ac yn Esgob Jerusaleml, etto nid ymfalchiodd oblegyd godidogrwydd ei garennwydd, ardderchogrwydd ei alwedigaeth, a rhagorfraint ei Ersteddle Cadeiriol, Fithr y mac'n ei alw ei hun yn orchwylaidd, *Jaco gwanaethwr Duw ar Arglwydd Iesu Grist*. Ond y rhinwedd ddisgleiriaf ynddo oedd ei ddifawr garedigrwydd i Eneidiau Dynion, ai awydd-fryd aneffygiol i hwylio ymmaen eu hiechydwriaeth, gan ddyfal ymegnio trwy athrawiaethau iachus yn gyftal a thrwy esampl o fuchedd Sanctaidd, ddihalog, ddiwair ddiniweid i gyfarwyddo pawb yn y ffordd sy'n arwain i wynfyd trawgyddol. *Iac. 1. 1.*

Ac ir perwyl yma'r ysgrifenodd efe ei Epistol cyffredinol at y Troedigion Jddewig, y rhai oeddynt yma a thraw ar wascar hyd wledydd y dwyrain ac amryw ardaloedd y byd. Yr oedd dau

dau gangymmeriaeth erchyll y prŷd hwnnw yn dechreu tarddu yn yr Eglwys. Iet, 1. bod ffydd heb weithredoedd da yn ddigonol er iechydwrïaeth; ac 2. bod Duw yn awdwr pechod. Mac *St. Jaco* ynteu yn gwrthddadleu yn rymmus yn erbyn y gau-grediniaethau drygionus hyn, gan brofi trwy resymmau dwyŷion, 1. nad all fod ffydd yn Cyfiawnhau heb weithredoedd cyfatebol; ac yn ail, nad yw Duw 'n hudo neb i bechod, eithr yna y temptir pob un, pan y tynner ac y llithier ef gan ei chwant ei hun, yna chwant wedi ymddwyn a cŷgor a'r bechod; pechod hetyd pan orphenner a escor ar gopedigaeth. Heblaw hyn y mac 'n eu cadarnhau ac yn eu cefnogi i ddioddef blinderau ac adfyd, yn eu hannog i wrando gair Duw; i farweiddio'u trachwantau cnawdol; i ffrwyno eu tafodau; i addurno'u Sanctaidd Grefydd ag ymddygiad da diniweid; i ymarfer a Phurdeb, ammynedd, Addfwynder, Heddwch, Cariad megis y moddion goreu trwy Grist i'w cyfiawnhau ger bron Duw a'u cynhwyso i fywyd tragywŷddol.

Dywedir arno ysgrifennu Llyfr Gweddi Gyffredin, a llyfr arall a elwir Rhag-Efangel *St. Jaco*, lle y dangosir Achau a Genedigaeth *Mair Forwyn*, ac yr adroddir llawer o bethau am Grist nad ydynt gyffon a Gwirionedd yr Efangel; ond nid gwaith yr Apostol yma y cyfrifir hwynt.

Tra'r

Tra'r oedd * *St. Jaco* trwy'r moddion hyn
 yn ynnill llawer o Encidiau, a llawer o Ben-
 aethiaid yr Jddewon i gredu ynghrist, yr Jdd-
 ewon anychweledig gan genfigennu ac ymgy-
 hruddo oblegyd llwyddiant yr Efangyl, ac ym-
 mron torri ar eu traws o ferwindod Cyndda-
 edd o ran darfod i *St. Paul* ddianc yn ddiogel
 y'ucrafangau hwynt: a gŷd-twriadafant ddial
 eullid ar *St. Jaco*; gan obeithio gwedi gwneuthur
 ecan am hwanw y byddai hawdd rhwystro cyn-
 nudd y Grefydd Grist'nogol yn *Judea*. Y pryd
 hwnnw buafai farw *Portus Festus*, ac yr oedd
Albinus y Rhaglaw newydd heb ddyfod i
 ymaflŷd yn ei swydd; ac *Ananus* yr Archoffei-
 riad mab *Annas* yn y cyfamser yn ben ar y
 wlad. Hwn ynteu wedi galw ynghyd y cyngor
 a archodd ddyfyn *St. Jaco* i ymddangos ger ei
 fron ef, Eithr yr pedd ir Apostol gyfryw glod a
 pharchedigaeath a chymeriaeth ymhlith y bobl
 o herwŷdd ei gyfiawnder a'i Sancteiddrwydd,
 ag na feiddient gyhuddo mo'no trwy gwŷn
 cyhoedd ger bron brawdle barn, rhag ofn a
 fyddai iddynt dynnu drwg am eu pennau eu
 hunain yn lle cael eu hewylllys ar yr Apostol.
 Am hynnŷ ynteu hwy a osodafant arno ffordd
 arall; gan anfon atto'r yscrifennyddion a'r
 Pharisaïd iw hudo ef trwy Eiriau teg i gy-
 hoedd-wadu Christ, ac ymwrthod ar Grefydd
 Grist'nogol. Hwy a achwynafant wrtho y modd
 y

y twyllasid y bobl i goelio mai'r Jesu oedd
 Christ; a chan eu bod yn gwybod fod pawb yn
 ffyddio cymmaint i'r Apostol o ran ei gywir-
 deb a'i ddiniweidrwydd, taer-ymbiliasant ar-
 no am alw'r bobl yn ol oddiwrth eu crefydd
 newydd ei air, gan nad oedd neb ai ham-
 mheuai ef beth hynag a ddywedai ef wrthyn.
 Hyn a ddigwyddodd a'r ddyddiau'r Pasc, a
 chynnulleidfa anferthol o bobl a ymgasglai o
 bob man i'r wyl. Am hynnŷ ynteu'r Apostol
 (gan gosio gorchymmyn ei Arglwydd a bara-
 sei iddo arfer cyfrwysdra'r sarph gydâ Dini-
 weidrwydd y Golommen) a welodd hyn yn
 gyfleusdra rhagorol i dystiolaethu gwirionedd
 yr Efangyl, ac a ymroes i adael iddynt ei ofod
 ef ar un o dyrrau ucha'r deml, fel y gallai pawb
 glywed ei leferydd ef. Yna hwy a ofynnasant idd-
 o yngwŷdd yr holl dyrfa, gan ddywedŷd, *myne-
 ga ini, Owr Cyfamn, pa beth a ddylem ni credu am
 Jesu. yr hwn a Groesboeliryd, Canys farod ym ni
 a phawb y syddyma'n gydrychiol, i dailyn dy Ab-
 ramiaeth a'rh hyffoddiant di.* Attebodd St. Jaco a
 llef uchel, gan ddywedŷd wrth y bobl, *I ba beth
 yr ymosynnwch a mi am Jesu mab y dyn? Mae'n
 'n Eistedd ar Ddeheulam'r Duviol Fawrhydi yn y
 goruwchloedd, ac a ddaw etto ar gymmylau'r
 Nefoedd.* Cadarnhaodd y dystiolaeth eglur yma
 lawer yngwirionedd yr Efangyl, y rhai gan o-
 goneddu Duw a wae idasant *hosanna i fab Da-
 fydd.* Y Phariseaid gan weled gwradwŷdd

eu bwriadau dichell-ddrwg, a darfod iddynt
 ddychymygu ffordd i sefydlu 'r bobl yn y
 ffydd, yn lle eu gŵyrdroi oddiwrthi, a lanwŷd
 o ddigofaint wrth yr Apostol, ac a roefant eu
 brŷd ar ddial eu llied arno, a'i ddinistrio ef
 er dychrynu eraill oeddynt dueddol i gredu. Ac
 er perwyl yma hwy a fonllefasant ddarfod tmy-
 c, a llo'r Gwr Cyfiawn hefyd, a chydâ hynny a re-
 lci o dasant i fynu ac a'i tafiasant ef i lawr bendra-
 osto mwnwgl o ben y Deml lle'r ydoedd yn setyll.
 bara Nis gorphennodd y codwm hwnnw mono, eithr
 Dinia a ymnerthodd ac a gododd ar ei luniau, i we-
 n yddio gyda'i Elynion ai Erlyr-wyr, gan ddywe-
 nedd dŷd O Argwydd Daur Tad, madaeu iddynt,
 ofod canys nis gwyddant beth y maent yn ei mneuthur.
 pawb Digon tuafei hyn, pe buafei ddim o emm
 tidd Dduw ynddynt, i attal eu dwylo halogedig,
 myne ac i arbed hoedl y Sainc gwynfydedig yma.
 du am Eithr anniwalledig yw cefnigen a dial-idd-dra,
 m n Er bod llawer, ac ymhlith eraill Offeiriad o
 Ath deulû'r Rechabiaid yn ceryddu eu cieidd-dra
 aco a annaturiol, ac yn ersyn arnynt am arbed y gwr
 a beth da cyfiawn oedd felly 'n gweddio trostynt; er-
 ae 'f to hwy a'i baeddasant ef yn annhrugarog â
 yn y cherrieg ac â Chwrtffynn hyd onis darfu iw barn-
 au 'r wr a'i olchffon guro'i ymennŷdd ef allan ai
 yma dynnu o'i boen. F'a ferthyrwŷd ar wŷl y Pasg,
 n o pan oedd oed Christ 62, gwedi bod wyth mhly-
 Da medd ar hugain yn Esgob yn Jerusaleu. Yr
 yddo oedd

Yr oedd *Ananus* yr Archoffeiriad yn cydsynio i'w ladd ef: Eithr llawer o bennaethiaid yr Jddewon a phawb or Gwŷr synhwyrolaf yn eu plith oeddynt anfodlon iawn oblegyd hynny. Canys megis y tybiafant am *St. Jaco* yn ei fywŷd, mai Efe, trwy ei dduwioldeb, oedd Archleŵr goreu yr Jddewon, gan ei gyfenwi ef *Oblias*, yr hyn o'i gyfieithu yw nodded y bobl a'u cyfiawnder: felly'r edrychasant ar ei farwolaeth ef megis agoryd argae, i ollwng i mewn y diluw difrodawl, o drueni ac aflwŷdd a syrthiodd megis gweilgi rhaiadr ar yr Jddewon, parddaeth *Titus* i anrheithio'r Genhedlaeth ddrygionus honno. Canys anfodlon oeddynt i gyd nabod mai cyfiawn gospedigaeth am eu pechod yn croeshoelio Arglwŷdd y bywŷd, oedd y dialeddau dinystriol hynny. Ond pa fodd bynnag, hwy a achwynasant ar *Ananus* wrth *Agripa* a'r Brenhin, ac *Albinus* y Rhaglaw; ac ynteu a drowyd allan o'i Archoffeiriaeth am ei anghyfreithlon greuiondeb yn erbyn yr Apostol.

* *Dechontan Eus. L. 2. C. 23. Heyesip. apd Eus. Lib. 2. C. 23.*

Gwedi marwolaeth *St. Jaco*. ymgyfartu'r Apostolion yn *Jerusalem*, ac etholasant *Simeon* ei frawd ef (nid *Simon* yr Apostol) yn Esgoba ar yr Eglwys honno. Cedwir gwŷl *St. Jaco* yn Eglwys i'r gorllewin ar y dŷdd Cyntaf o fis Mai, gyda *St. Philip*; ac Eglwys *Groeg* a'i ceidw

ar y 23 dýdd o Hydref. Felly y mae pob un o'r ddwyblaid yn cyttuno i gynnal Cofiadwriaeth y cyfryw flaenoriaid rhagorol, yn wrthwynebol i Goel-Grefýdd newýdd gwahanedigion diweddar, y rhai ni chwennychant goffau'r fath Esamplau duwiol, am nad ewyllysiant ddilynmo'u ffýdd, a'u hymarweddiad hwynt.

Diwedd Buchedd *St. Jaco* Leiaf.

Buchedd *St. Simon*, Zelo- tes, yr Apostol.

S*T. Simon* a elwir yr yr ysgrhythyr *Simon* y *Cananaad*, Arhai a dybiant gael o honaw'r cyfenw ymma, oblegyd ei eni a'i ddwyn i fynu yn *Cana* ô *Galilea*, lle y troes ein Hia-chawdr y dwir yn wîn; ac y mae *Nicephorus* yn meddwl mae yn y briodas honno y trowyd ynteu hetyd o Jddew yn Cristion, wrth gantod y gwyrthiau, a chlywed athrawiaethau Christ, Eithr tybir ei fod yn beth rhŷ rylygus pan yw'n dywedýd mai *Simon* oedd y priodfab yn y briodas honno. Eraill a fynegant nad yw'r enw yma'n perthyn dim iddo, oblegyd y wlad neu'r Dref y ganwyd efe ynddi, ond o'r un achos ag y gelwir ef *Zelotes* (canys yr un
yy

yw arwyddoedd y gair *Cananadd* yn yr *Hebreueg*) ief o herwydd ei zel angerddol, hynny yw, ei gariadlawn a'i wrefowglym awyddfryd i wafanaethu Duw.

Ac fel y dealloch hyn, mae'n rhaid i chi wybod fod yr Juddewon gwedi eu dosparehyn amryw sectau gwahanrhedol, a bød ymhlith eraill, un o honynt a elwir sef y *Zelotiaid*; y rhai yn ol esampyl *Phineas* eu blaenor, a gymmerent awdurdod i gospi troseddwy'r heb gyhuddiant a chwynion cyfraith. Y rhai'n (medd *Dejir*) a darddalant oddiwrth *Murathias* gwreiddyn teulu'r *Maccabaeiaid*, ac a gynhaliwyd i fynu ymhlith yr Juddewon tan amser ym Hiachawdr, yr hwn, yn ol eu harfer hwythau a ffangellodd y prynwyr ac gwerthwyr allan o'r Deml. Or alwedigaeth yma'r ydodd *Simon* cyn ei droedigaeth. Ac er dardod iddo newid ei grefydd a'i grediniaeth, etto nis diffoddwyd mo angerdd ei zel gwedi ei wneuthur yn Gristion. Eiddigeddus ydoedd am anrhydedd ei Arglwydd, a chyflawn o Ddewiol gynddaredd yn erbyn y sawl a'i dirmygent ef, ac yn enwedig y rhai a addefent Grefydd Christ oddiallan, ac a ymfueheddent yn anghyfattebol i'w Sanctiaidd alwedigaeth, gan ei anrhydeddu ef a'u geneuau, a'u calonnau ymhell oddiwrtho. Canys megis yr oedd efe ei hun yn ymddwyn yn ol manylaf reolau a dyledswyddau'r Grefydd Gristianogob

telly

felly drwg a gresyn oedd ganddo weled eraill yn ei gwneuthur yn warth ac yn watworgerdd iw gelynyon Drwg halogedig ac afradlon ymwareddiad.

Mae *Theodoret* yn adrodd ei fod yn hanfod o lwyth *Zabulon* neu *Nephtali* er dangos rhagoriaeth rhyngtho ef a *Simeon* Esgob *Jerusalem*, yr hwn oedd o lwyth *Judah*, ond y mae digon o ragor rhyngthynt heblaw hynny, canys nid ydoedd hwnnw Apostol, eithr disgybl, megis y mae *Eusebins* ac eraill yn tyftiolaethu.

Gwedi marwolaeth yr Jesu arhosodd *S. Simon* gyda'r Apostolion eraill yn *Jerusalem* hyd oni dderbyniodd efe ei gyfran o ddoniau'r yspryd glân, ac yno megis y llail, f'a dramwyodd i amryw wledydd i gyflawni'r gorchwyl bendigedig yr hwn y danfonwyd ef oi blegyd. Rhai a fynegant bregethu o honaw yn yr *Asië* yn *Cyrene* a *Lybia* a *Mauritania* yn *Affrica*, ag wedi iddo wneuthur crefydd Christ yn ogoneddus ac yn gymmeradwy yn y parthau hynny trwy ei athrawiaeth a'i ryfeddodau: f'a fordwyodd meddant i *Frydain Fawr*; lle y bu ef yn hîr o flynyddoedd yn Efangylu in Henafiaid ni. Ac wedi iddo ymchwelyd llawer o'r Brutaniaid au bedyddio, merthyrwyd ef gan yr Anffyddloniaid a chladdwyd ef yma. Ei groeshoello a wnaethpwyd; a chan ei fod yn cael marw yn yr un agwedd ai Argwydd, f'a groesawodd

sawodd Angeu yn drallawen, ac anfeidrol gyflur a thalondid; gan wybod os cyd-oddefai gyda Christ, y cai fod yn gyfrahnog o'r gwyn. fyd y mae ynteu yn ei fwynhau, mewn anthae-thol ac annisflannedig ogoniant.

Eraill yn y gwrthwyneb a daerant fyned o honaw o'r *Aipht* i *Persia*, a dioddef o hono ferzhyrdod yn *Suarir*, Dinas o'r wlad honno. Eithid nid oes fawr goel ar y chwedlau hynny; ac nid oes gennym fawr sictrwydd am farw-dywarchen yr Apostol yno. Rhyngodd bodd gan Dduw gelu rhagom rai o weithredoedd ardderchoccaf ei Sanctaidd wasanaethyddion: fel yr addysgid ninnau i ymfodloni ar fod ein gweithredoedd goreu yn adnabyddus yn umig i Dduw, ac na charem ganmoliaeth dynion yn ol arfer ragrithiol yr sgrifennyddion a'r Pharisaiaid.

Diwedd buchedd St. Simon Zelotes

Buchedd St. Judas, yr Apostol.

ST. Judas yr Apostol a elwid hefyd *Thadda-us*, ac a gyfenwid *Lebanus*. Rhoddwyd y cyfenwau hyn arno er dangos rhagonaeth rhyng-

ddo ef a Judas fradwr, o herwydd pa ham y
geilw St. Joan ef Judas mid yr Ilcariot: ac er
canmoliaeth iw Zel a'i Ddoethineb. Canys *Tha-*
ddens a arwyddocca un serchog-awyddus i folian-
nu Duw: a *Lebens* wr synhwyi gail deallgar; me-
gis y mae St. Jerom yn cyfieithu'r geiriau.

Brawd ydoedd i Jaco Leiaf, a chefnider i'n
Hiachawdr, gan ei fod yn nai fab chwacer i
Fair Formyn.

Gwedi ei ddewis yn Apostol, mid yw'r yf-
grythur yn crybwyll dim yn neilltuol am wei-
thredoedd nac ymadroddion St. Judas, hyd oni
fwyttaodd Christ ei swpper diweddaf y pryd
hwnnw: yr Jesu gan gyffuro eu meddyliau erb-
yn ei ddioddefaint, a addawodd adgyfodi dra-
chiefen, ai amlygu ei hun iddynt hwy, y rhai
a'i carafant yn bŵr-ddiragrith, ac ai ffyddlon-
wasanaethafant ef. Judas yr hwn ni lwyr-ddiddyf-
nasid etto oddiwrth ei ddeif, siadau bydol, gan
freuddwydio am amserol frenhiniaeth y *Messiah*,
a ofynnodd i'r Jesu pa beth yw'r achos yr wyf ar
fedr dy amlygu dy hun i ni ac nid i'r byd, gan
mai ti yw'r *Messiah*, yr hwn sydd i ddarost-
wng ac i lywodraethu'r holl fyd. Yr Jesu a at-
tebodd nad oedd gan y byd na chariad na
pharch iddo ef nac iw athrawiaeth, ac am hyn-
ny nad oeddynt deilwng i ganfod ei ogoneddus
ymdeangosiad ef, nac i fwynhau ddwyddwch
ei bresenoldeb: Enthr gan i'w ddigyblion ei

garu ef, a thyftiolaethu hynny wrth weini-
ddo ac ufuddhau i'w gyfreithiau; fe dalai i-
ddynt y pwyth am eu cariad, wrth ei ddadcu-
ddio ei hun iddynt, a dangos trwy'r dadcudd-
iad hwnnw fod ei Dad yn eu caru hwynt yn
gyftal ag ynteu: Ac ymhen ychydig ddydd-
iau f'a gywirodd yr addewid hwnnw wrth ym-
ddangos i'w ddisgyblion, a rhoi iddynt eglur-
deb ficcr o'i adgyfodiad gogoneddus, a'u cyn-
nysgaeddu â doniau rhyfeddol ei Sancteidd-lan
yspryd, er goleuo eu dealltwriaeth; unioni-
tueddiadau eu hewylllys, ac iawn-gyweirio eu
gwyniau a dofi eu trachwantau anianol, i'w
cymhwyso a'u Cynnorthwyo i gyflawni eu gwei-
nidogaeth.

Gwedi hyn trammwŷodd, *St. Judas i Judea, Galilea a Samaria*, ac oddyno i *Idumæa* a *Dina-
soedd Arabia* i bregethu'r Efangyl; a rhag-
ddo i *Syria a Mesopotamia*, lle bu ef (medd
Nicephorus yn pregethu yn *Edeffa*, gan orphen
y gorchwyl a ddechreuasei *Thaddæus** y disgybl
yn y Ddinas honno. F'a ymdeithion oddyno
i Persia; ac wedi iddo trwy wyrthiau a rhy-
feddodau ficcrhau Crefydd a gwasanaethu ei
fwydd yn llwŷddiannus yn y wlad honno tros
lawer o flynyddoedd, f'ai rhoddwŷd or di-
wedd i farwolaeth greulon am ei hyfdra'n Cy-
hoeddi'r Efangyl, ac am feio ar ddefodau
Coel-grefyddola drygionus arferion y swŷnwyr.
* *Edrych Fuchedd St. Thomas.*

F'a sgrifennodd un Apistol er llefhad ac ad-
ciladaeth yr Eglwys, lle wrth ganfod gau-gre-
dinaethau dinystriol yn dechreu ei halogi, y
mac'n annog y gwirffyddloniaid i sefyll ac ym-
drech yn wrol ymhlaid y ffydd a roddwŷd un-
waith i'r Sainct, a gwrthwynebu'r gau-Athra-
won a geisient eu llygru a'i dadymchwel. Y Ni-
colaitiaid a disgyblion *Simon Magus* a'r cyffe-
lyb oedd y gau grefyddolion hynnŷ. A'u hy-
marweddiad hwynt oedd cynddrwg a'u hath-
rawiaeth, ac yn wir nid rhyfedd, gan eu bod yn
dal fod ffydd heb weithredoedd yn gyflawn ddi-
gonol er iechydwriaeth. Am hynny ynteu y
mac'r Apostol yn eu ceryddu'n llymdost, ac
yn eu bygwth â barnedigaethau dychrynadwy.
Eithr er maint y mac'n ei oganu arnynt'r
oedd ganddo er hynnŷ gariad diragrith i Encei-
diau'r dynion Cyfeiliornus hynnŷ; O herwŷdd
pa ham y cynghora ef y Gwir-Grifnogion i
drugarhau a thosturio wrthynt; ac i laturio
trwŷ bob moddion tŷner-garedig i'w hachub
hwynt, a'u cippio allan o'r tân; a chymmer-
yd o honynt ofal wrth ymgyfeillachu â hwynt,
er mwyn eu troedigaeth rhag eu halogi eu hu-
nain ganddynt, gan gashau hyd yn oed y wisg
a halogwyd gan y cnawd.

Mae'n ddiammeu fod *St. Judas* yn wr pri-
odol, gan fod *Hegeſippus* (megis y tyfthiolaetha
F'a *Eusebius*) yn crybwyll am ddau o'i wŷrion ef

a ddyfynwyd ger bron *Domitianus*, pan gyfodd efe ail erlid yn erbyd yr Eglwys. Yr ymerodwr anghyfiawn hwn, megis y mae'n gnawd i bob gorthrymmwyr trawfion, oedd ofalus iawn am ei lywodraeth; ac yn dra-Eiddigus rhag a fyddai i neb ei dwyn hi oddiarno. A chan glywed fod y *Messiah* (yr hwn a deyrnasai ar yr holl fydd) i hanfod o hiliogaeth *Dafydd*, 'fe orchymynodd ddifetha holl heppil *Dafydd*; fely gallai fod yn ddiogel or ty hwnnw. Ymblith eraill dygpwyd o'i flaen ef ddau wyr St. Judas, y rhai a gyfaddefasant wrtho eu bod o hil *Dafydd*, ac nad oedd ganddynt ond ychydig erwaun o dir, yr oeddynt yn ei lasurio a'u dwylo'u hunain er darparu Cynheiliaeth i'w teulu, a thalu dyledus deyrnged iddo ynteu. Ac am y *Messiah*, dywedasant mai Brenhin yn wir ydoedd, eithr yn y Nef nid ar y ddaear; ac nad ymddangosai ei frenhiniaeth ef yn orfodawg hyd ddiwedd y byd, pan ddelai ef mewn gogoniant i farnu byw a meirw, ac i wobrwyo pob dyn yn ol ei weithredoedd, Pan glybu *Domitianus* atebion y brodyr hyn, a deall o honaw wrth galedrwydd eu dwylo nad oeddynt ond llafurwyr tlodion yn byw wrth eu chwys a'u llafur; f'au gollyngodd ymaith yn ddigerydd, gan ddeall eu diniwedd rwydd, a gwybod nad allai'r cyfryw ddynionach truan byth beryglu mo'i frenhiniaeth, na chwttogi terfynau ei lywodraeth. Ac y mae

Tertulian

Tertullian yn mynegi ddarfod iddo'n ebrwydd at-
tal yr erlid yn erbyn yr Eglwys, yr hyn a ddig-
wyddodd ychydig cyn ei farwolaeth.

Gwedi hyn y Brodyr yma a gawfant barch ac
anrhydedd yn yr Eglwys. a'u Cyfrif nid yn u-
nig yn geraint, eithr hefyd yn *ferthyron* i Jesu
Grift. Canys felly yn hên amseroedd Christian-
ogaeth y gelwid pawb a roddent dystiolaeth gy-
hoedd i'r gwirionedd, er na ddioddefent farwo-
laeth o'i blegyd. Cyfsegrwyd hwy hefyd yn Esgo-
bion, a buant fyw tan ymmerodraeth *Traianus*,
ac a welfant eu hewythr *Simeon* Esgob Jerusal-
em, yn dioddef merthyrdod pan ydoedd yngh-
ylch Chwech-ugein-mlwydd o oed. Ac yr oe-
ddynt mor Anrhydeddus oblegyd eu hymddyg-
iad rhinweddol, ag oeddynt o herwydd eu car-
ennydd a'u perthynas i Jesu Grift.

Diwedd Buchedd St. Judas

Buchedd St. Matthias, yr Apostol.

ST. *Matthias*, medd Bolandus, oedd Iddew
o lwyrch Judah, gwedi ei eni o dylwyth en-
wog yn *Bethlehem*, a'i athrawiaethu 'n rhagorol,
nid

nid yn unig gan ei rieni, eithr hefyd gan Athraw
 dysgedig a elwid *Rabbi Simeon*. Ond pa fodd
 bynnag y gellir coelio hyn, mae'n ddiammeu ei
 fod ef yn ddisgybl cynnar i Grist; oni bai hyn-
 ny ni buasei ef addas i sefyll am yr Apostol-
 iaeth, gan fod *St. Petr* cyn ei ddewis ef yn dy-
 wedyd y byddai raid i'r sawl a gymmerid i'r
 swydd honno, fod yn un or gwyr a fuasei'n cyd-
 ymdaith â hwynt yr holl amser yr aethei'n Har-
 glwydd Iesu i mewn ac allan yn eu plith hwynt:
 gan ddechreu o fedydd Joan hyd y dydd y cym-
 merid ef i fynu i'r Nef. Mae'n ddiau gan hyn-
 ny, megis y tyfthiolaetha *Eusebins*, fod *St. Mat-
 thias* yn un or deg disgybl a thriugain, ac felly
 o ran urdd yn nelfaf o radd at yr Apostolion,
 ac yn un o'r rhai cymhwysaf i gymmeryd lle
 Judas Iscariot.

Y Judas hwn a ddewisafid gan Grist yn un
 o'i ddeuddeg Apostol, ac er hynny'r oedd yn
 wr o feddyl-fryd ac amcanion anwireddus, yn
 gymmaint â bod yr sgrythur yn ei warthruddo
 ef ar Enwau gwradyddus hynny, *Llofrudd*, a
Lleidr, i'ê, y mae'n Hiachawdr oblegyd ei rag-
 rith a'i ddrygioni yn ei alw ef yn *ddiafol*. Wrth
 yr hyn y gallwn ddeall y gall fod gweision di-
 fflaith yn nheulu Christ ei hun, ac nad yw dry-
 gioni, ac anheilyngdod gweinidog yn gwneu-
 thur ei swydd a'i weinidogaeth yn ofer neu'n
 ansuddiol. Diammeu fod Judas yn pregethu
 cyfal

cyftal ar lleill o'i gŷd Apostolion, ac ondod-
 id mor llwyddiannus â 'nhwŷthau. Ond er
 hynny t'a ymroddes i gybydd-dod a thrach-
 wantau bydol, heb fod o'i galon yn gotalu
 dim am Grefydd, am y gallai gafglu digon o
 gyfoeth a phentyrru arian. Ond y sawl a fyn-
 nent ymgyfoethogi a syrthiant i brofedigaeth a
 magl. Serch ar Arian yw gwreiddyn pob drygi-
 oni, a hynny a gafodd wall ar *Judas* i wneuth-
 ur y drwg erchyllaf a wnaethpwyd erioed tan
 haul; sef i draddodi ei Arglwydd carediccaf (y
 gwr diniweidiaf a fu ac a fydd ar wyneb y dda-
 ear) i ddwylo'i Elynion atcas, Creulon, ac yn-
 teu'n gwybod o'r goreu eu bod yn ddigllon-
 gynddeiriog wrtho, ac nas gwnaent ag ef ond
 dygn-gieiddiaf greulondeb. Pwŷ byth a wnai
 goel na hyder ar ddŷn Chwannog cybydd-lŷd;
 beth am ofered y gymmwynas a wneler i ger-
 lyn anniolchgar? Er i Grist garu ac anrhyde-
 ddu hwn cymmaint a'i wneuthur yn un o
 swyddogion pennaf ei Frenhiniaeth, 'fe wnaeth
 chwant i lai na phedair punt o arian iddo ang-
 hofio'i holl rwymedigaeth or blaen, a thra-
 ddodi'r Oen diteius hwnnw i grafangau llewod
 a bleiddiaid rheibus iw larpio a'i ddifetha. Ca-
 nys t'a gyfarwyddodd y swyddogion atto, t'a
 fradychodd frenhin y Brenhinoedd (yn waeth na
 chythraul) â chusan, ac a fynnodd ei we-
 led yn garcharor yn nwylo Creulon-wŷr, y
 rhai

rhai a'i dirmygasant, ai dirboenasant, ac a'i rhoddasant i farwolaeth or fath gywilwyddiaf.

Eithr y mae cydwybod megis prŷf dygŷn-gnô yn cystuddiol-yflu pechaduriaid rhyfygus oddi-mewn. ac yn rhoi iddynt wyfl a phrawt o boenau uffernol, tra bo'nt yn mwynhau difyr-ruch a meddiannau daearol. Mae hon megis faeth anaele mewn carw ffœdig, yn eu blino a'u harteithio i ba le bynnag yr elont, ac felly y digwyddodd i'r bradwr echryflon yma, yr hwn a gythrybliwyd ar fath erwindost ymatcnô cydwybod ac anoddef ysfa anobaith, wrth feddwl am erchylltodd ac euogrwydd ei ddrygioni, hyd oni flinodd ef ar ei hoedl, a myned o hono mor anesmwyth arno, â gorsod iddo dafllu ymaith wobt ei anwiredd, a gwneuthur pen am dano'i hun; fel pe buasei 'n disgwyl yn ynfyd y byddai'r Eirias-dan uffernol yn drugarocchach wrtho na llosgiadau ei gydwybod. F'aeth ymaith, ac wedi ymgrogi a dorrodd yn ei ganol, ai holl ymyscaroedd a dymalltwyd allan, gan oddef cyfiawn gospedigaeth, ac ynteu or blaen mor ddi-ymyscaroedd, mor ddiosturiol, ac mor anrhugarog wrth anwylfab Duw; a chan adael digon o rybudd i bob bradwyr twyllodrus aniolchgar, i bob cybyddion chwannog, i gymmeryd gofal rhag i'r bŷd ar cythraul gael gormod gwall arnynt, ac i bawb i wilio a gweddio rhag myned o honynt i brofadigaeth:
Nid

Nid yw'n cyflwr presennol ond llithrig ac an-
iogel; am hynny'r sawl sydd yn sefyll edry-
ched rhag iddo syrthio Ac yn wir, heb daer a
beunyddiol weddi am gynnorthwy gras Duw,
pa ddiogelwch a all fod gennym ni, pan nad a-
llai gymdeithas rinweddol athrawiaethau gra-
fusol, a gwyrthfawr ryfeddodau ein Hiachaw-
dr gadw un o'r Apostolion rhag marwol-
gwmp vsprydol a cholledigaeth.

Pan groeshoeliwyd Christ, yr Apostolion oe-
ddynt mor bruddion a galarus o herwydd eu
colled am dano, a'u bod yn anheimpladwŷ or
diffyg oedd yn eu Brawdoliaeth eu hunain ar
farwolaeth *Judas*. Eithr wedi i'r Jesu eu di-
ddanu a'u llonychu ar ol ei adgyfodiad, a deall
o'honynt wrth ei athrawiaethau ef, y byddai
raid feilio'i Eglwŷs ef ar ddeuddeg sylfaen;
a bod deuddeg porth i'w Gaerselem nefol i o-
llwng Cenhedloedd y ddaear i mewn iddi, bod
yn rhaid iddo gael deuddeg tŷt i gyhoeddi ei
adgyfodiad, deuddeg Apostol i eistedd ar ddeu-
ddeg gorseddtaingc i farnu deuddeg-llwvth Is-
rael, hwy a ymgynghorasant ymhlith eu gil-
ydd, yngwydd yr holl Eglwŷs, am ddewis gwr
addas i'r swydd ar alwedigaeth oruchel honno.
Hwy a gyttunasant vn un-fŷd i ofod dau ger
bron, megis go-gyfaddas i gymmeryd Esgebaeth
Judas, set *Joseph* (yr hwn a henwid *Barsabas*,
ac a gyfenwid *Justus*) a *Matthias*. A chan nas
gwyddant

gwyddant pa 'r un o honynt oedd gymmwy-
 saf, gwelfent yn dda dorri 'r ymrifon wrth goel-
 brenn, megis yr oedd yn arferedig ar achosion
 crefyddol, ac yn enwedig wrth ddewis swyddo-
 gion a llywodraethwyr. A chan na ryfygent
 ddim heb hyfforddiant a chynnorthwyr 'r Holl
 Alluog, gweddiasant arno gan ddywedyd, *Tydi*
Arglwydd, yr hwn a adwaenest galonnau pamb,
dangos pa un or ddau hyn a etholaist i gymmeryd
rhan or weinidogaeth hon ar Apostolaeth &c. A
 hwy a fwriasant y coelbrennau, ac ar *Matthi-*
as y syrthiodd y coel brenn; Ac felly 'r ethol-
 wyd ef yn Apostol gan Dduw eu hun, yn gy-
 stal a 'r lleill o'i frodyr; a chyfrifwyd ef o
 hynny allan gyda 'r un Apostol ar ddeg.

Cyfanneddodd *St. Matthias* o hynny allan
 gyda 'r Apostolion eraill yn *Jerusalem*, gan
 ymgyffylltu a chynnullleidfa 'r ffyddloniaid i
 addoli a moliannu a gwasanaethu Duw ymhob
 dyledswyddau Christ'nogol tan y sulgwyn, hyd
 oni dderbyniodd ef ei gyfran o ddoniau 'r ysp-
 rŷd glân, yn ol addewid Christ i 'w Apostolion.
 Ac wedi ei gynnysgaeddu a doniau addas i 'w
 ragorol weinidogaeth, f'a drammwŷodd me-
 gis y lleill o'i frodyr i bregethu 'r Efangyl yn
 ol y rhwymedigaeth oedd arno oblegyd ei
 swydd. Mae'r *Groegiaid* yn traddodi pregethu
 o honaw yn *Cholcis* ac *Æthiopia*, lle gwedi
 bwrw o honaw lawer o'i amser ymhlith ciaidd
 drigolion

drigolion y wlad honno, y croeshoeliwyd ef or diwedd am gyhoeddi Enw Christ ac ynnill En-eidiau i iechydwr iaeth. Eithr y mae *Bolanius* yn deccach ei chwedl, yn dywedŷd mai yn *Palestina* y treuliodd ete 'i lafur a 'i amser i gyhoeddi'r ffŷdd ymhlith ei gŷd wladwŷr yr Jddewon, lle gwedi iddo wrth bregethu a gwneuthur rhyteddodau ynnill llawer o bobl i gredu ynghrist, y dioddefodd ete ferthyrdod ynghylch tair blynedd ar ddeg ar hugain ar ol dioddefaint ein Hiachawdr. *Ananus* oedd y prŷd hwnnw yn Archoffeiriad yr Jddewon. Pan laddodd hwn *Jaco* Leiat Elgob *Jerusalem*, t'a ddaliodd *St. Matthias* hetyd yn *Galilaa*, ac a orchymmynodd ei ddwŷn ger ei fren ef i *Jerusalem*. *Ananus* trwŷ eiriau tēg a geisiodd ei gynghori a 'i annog ef i lwŷr-ymwrthod ar Grefŷdd Grift'nogol; Eithr pan welodd nad oedd wiw iddo, gan fod yr Apostol yn sefyll yn ddiyscog yn ei ffŷdd mai Jesu o Nazareth oedd y *Messiah*, fe orchymmynodd ei labyddio ef, yr hyn hetyd a wnaethpwyd yn ebrwŷdd gan yr Jddewon, y rhai gwedi ei guro â cherrig a dorrasant ei ben ef oddiar ei Gorph, ac ynteu yn lle'r penn a dderbyniodd ogoneddus goron merthyrdod.

Mae rhai'n haeru 'scrifennu o hono Efangŷl, a llyfr arall a elwir traddodiadau *St. Matthias*; Eithr gwaith Gau-grefŷddolion oeddynt,

a chwennychent gyhoeddi eu gau-Athrawiaethau dinystriol, a 'u gwneuthur yn gymmeradwy wrth eu gosod allan yn enw'r Apostol.

Mae *Clemens* o *Alexandria* yn crybwyll am un dywediad rhagorol o eiddo *St. Matthias*, sef y dylem farweiddio a darostwng y enawd, ac ymddwyn bob amser yn wrthwynebol iddo; heb ganiadau iddo deim i fodloni ei afreolus a 'i ddrygionus drachwantau; eithr bod i ni yn y gwrthwyneb feithryn a chryfhau ein Heneidiau â ffydd ac â duwiol wybodaeth. *Eus. Lib. 3. C. 29.*

Diwedd Buchedd St. Matthias

Buchedd *St. Marc*, yr Efangylwr.

S*t. Marc* oedd Jddew o lwyth *Levi*, a nai fab chaer (os gellir eoel ar *Nicephorus*) i *St. Petr* yr Apostol. Nid un o ddisgyblion Christ ydoedd, megis y tyfolaetha *Papias*, eithr un o droedigion *St. Petr*, yr hwn a 'i hynnillodd ef i'r ffydd, ac wrth ei fedyddio a wnaethpwyd yn Dad Bedydd iddo, o herwydd pa ham (medd *Isidorus*) y mae'r Apostol hiwanw yn ei alw ef yn Fab.

gwedi

Gwedi ei droi 'n Griffion, f'a ddilynodd St. Petr, megis disgybl a gweinidog gwafanaethgar iddo, i'w gynnorthwyo yn ei weinidogaeth, ac i 'sgrifennu trosto ef. Nid ŷm yn clywed sawr grybwyll am dano mwŷ hyd oni ddaeth efe i *Rusain* gydâ St. Petr, lle ar ddymuniant y Chriftnogion a ymchwelasei'r Apostol yn y Ddinas honno, yr ysgrifennodd efe ei Efangyl i fod yn Gof-lyfr gwaftadol o'r Athrawiaethau a glywsent gan St. Petr, er siccrwŷdd a diogelwch i'w ffŷdd, rhag eu camarwain trwy ddodiadau llithrig, anwadal, y rhai a ymme-widiant ymhob oes yn ol meddyliau a dychymygion dynion ebargotus; neu or hyn goreu, fydd mor ansicr ag nad all neb roi hyder atynt, neu ymddiried wrthynt am dragywŷddol dyngheffen ei Enaid anfarwol.

Yn yr Efangyl hon y mae St. Marc yn portreïadu Mawrhydi Brenhiniaeth Christ, o herwŷdd pa ham y cyffelybir ef i *Ler*, o ran ei fod yn dadcan grym a chadernid y Llew o lwyth *Judah*. Canys yn nechreu ei Efangyl y mae'n arwyddocau fod Christ yn frenhin or ardderchoccaf, pan yw'n adrodd am *Joan* fedyddiwt, yr hwn oedd y mwyaf a anwyd erioed o wraig, ac er hynny nid oedd ond cennad a gweinidog i Grist, ac anheilwng i ddattod carrei ei efigidiau ef: Ymhob Pennod rhagwynneb y mae'n cyhoeddi goruchelder a godidowgrwŷdd ei fywollrath

lywodraeth a'i Alluowgrwŷdd, wrth fynegi'r awdurdod oedd ganddo ar ysprydion aflan; ei rinwedd i iâchau doluriau a heintiau anaele; ei allu'n rheoli'r gwyntoedd a'r Môr, ar cyffelyb weithredoedd a gwyrthiau anfeidrol, anhydraeth. Ac y mae'n cloi ar y cwbl wrth adrodd y modd y gorchfygodd ef Angeu ac uffern trwy ei ogoneddus Adgyfodiad, ar modd yr ymdderchafodd yn orfoleddus i'r Nef, lle mae'n eistedd ar ddeheulaw Duw mewn anrhaethol ogoniant. wrth yr hyn y gallwn ddeall yn eglur ei fod ef yn Frenhin o anorfod ac anherfynol gadernid, yn Hollalluog Lywiawdr yr holl fŷd. Hyn oll a llawer mwŷ na hyn y mae *St. Marc* yn ei adrodd, a hynny, megis y mae *Ghrysfostom* yn dal sulw, mewn dull ymadrodd Cryno byrr-draeth, gan gynnwys llawer o ystyr rhagorol mewn ychydig eiriau. Ac nid oes i ni le i ammeu ei gywirdeb diduedd, diragfarn, pan yw'n traethu'n hel-aeth ynghylch cywilyddus godwm ei Athro *St. Petr*, ac megis yn dannod iddo euogrwŷdd ei bechod yn ddwŷs-lŷmmach na neb o'r Efangylwŷr eraill. Pan ysgrifennodd *St. Marc* yr Efangyl hon, *St. Petr*, medd rhai, gwedi eu darllen a'u hawdurdodia orchymmynodd eu gwneuthur yn gyhoedd er llefhâd a gwasanaeth yr Eglwŷs. Ond y mae *Irenæus*, hên Athraw Cymmeredig, yn mynegi na'ysgrifennwŷd monitan ar ei marwolaeth *Petr*. Gwedi

Gwedi i *St. Marc* burwy ei lafur ai ddiwydrwydd yn *Rhufain* roddi cyflawn brawf a thystiolaeth o'i gymmwysdra i blannu'r Grefydd Gristnogol mewn gwledydd eraill, f' a ddanfonwyd gan *St. Petr* yr *Asph* ar y perwyl hwnnw. Ei drigfa gartrefol oedd *Alexandria* un o Brif-Ddinasoedd yr *Asph*, lle troes ef llawer o wyr a gwragedd i gredu'r Eſangyl, ac iymddwyn yn gyfatebol iw rheolau hi, yn gystal yn y Ddinas ac yn y frô oddiamgylch. Yr oedd yn y gymmydogaeth honno trawdoliaeth o wyr a gwragedd Grefyddol a chwid *Asce* neu *The-rapenta*, yn byw nghyd mewn dorfawr gymedroldeb, sobrwydd a diweirdeb, gan ddyfstyru ac esgeuluso'r byd, a rhoddi eu cwbl-fryd ar astudio gwybodaeth lesol a dyfal-wasanaethu Duw, ac y mae *Eusebius* yn dywedyd mai Christnogion oedd dynt a disgyblion i *St. Marc* Eubri mae *Scaliger* a *Dr. Cave* yn meddwl mai *Essenais*, a *Valesius* yn profi mai rhyw sect arall o'r Jddewon oedd dynt. Pa fodd bynnag nid oes ammen nad allai Athrawiaethau'r Eſangylwr gael croesaw a chymmeriaeth fawr ganddynt, gan fod y rheolau'r oedd dynt hwythau'n ymarfer â hwynt yn gyttunol iawn a dyledswyddau'r Grefydd Gristnogol.

Fe drammwyodd yr *Asph* i *Marmarica*, *Lybia* ac ardaloedd anial eraill tua *Godllewin Affrica*, lle'r oedd y trigolion gwedi eu llwyr orchguddio

orchguddio gan goel grefydd, ac eulun addoliaeth
 cynhwynol, a'u calonau oddi fewn cyn anhir-
 ioned ag oedd eu hwynebau oddiallan. Eathr ei
 gwaethed eu moelau drygionus, a'i ffridd add-
 olant fe wnaeth St. Marc trwy ei bregethau
 a'i ryfeddodau Efangyl Christ yn gymmeradwy
 yn eu plith. ac nis gadawodd ete monynt nes
 ficerhau a sefydlu eu meddyliau yn y gredinia-
 eth honno. f'a ddychwelodd dracheten i'w Ef-
 gobaeth yn *Alexandria*, lle'r ymroes ef o ne-
 wydd i bregethu'r Efangyl yn ddihafech, ac i
 sefydlu'r Eglwys gan urddo bugeiliaid ac Aethi-
 rawon i'w llywodraethu. Eithr y Llew rhwadwy
 hwnnw sy beunydd yn rhodio o amgylch, i geir-
 fio llyngau a difetha Eneidiau dynion, gan gen-
 figennu ac ymgyndderiogi (blegyd llwyddiant
 yr Efangyl ym mysc trigolion *Africa* y rhai a'i
 dygasei oedd Ectfeddiaeth ddyledog iddo ei hun,
 gwedi ei gwnenthur arno wrth feildith *Cham* eu
 cyndad) a gynhyrfodd yr Anffyddloniaid yn y
 Ddinas honno i rwystro cynnudd y fflydd trwy
 ddifetha St. Marc, yr hwn a'i plannafai hi yn y
 broydd hynny. Canys ar ddyddiau'r Pasc, pan
 oedd yr Efangylwr yn gwafanaethu'r dyledswy-
 ddau a berthynant i addoliant Dow ar yr wyl
 fawr honno Addolyddion *Serapis*, sef llô'r *Ai-
 phiciad*, y rhai oeddynt hefyd yr un amser yn
 cadw owl ffynyddol yr Eulun hynnw, a syrth-
 iasant arno ac a'i bulgalant hyd yr heolydd ger-
 tydd

fydd ei draed, ac wedi ei atreithio 'nadafus, ac
archollu ei gnawd wrth ei furgumo, ai dynnu'r
hyd leoedd carregog, hwy a'i taffiant y noson
honno i garchar, lle darfu i Dduw ei gyfluro
trwy weledigaeth hyfryd, gan firioli a chryfhau
ei Enaid ef tan orthrwm bwys ei gorph elwy-
fus briwiedig. Tranoeth Cigyddion melltigedig
ai lufgafant ef yr un modd nes diriglo'r gŵen
a'i gnawd'r hyd gerrig blaenllymion, a dy-
lifo o'i waed ef yn ffrydau yn yr heolydd athre-
ngu o honaw ynteu rhwng eu dwylo creulon
hwynt. Ac nid oedd hynny ddigon i ddifodd
cynddaredd y llofryddion cieiddwyllt hynny,
nes darfod iddynt losgi ei gorph ef (medd *Me-
taphrastus*) yr hwn oedd ai Enaid yn eunyn or
blaen am Zêl angerddol am ogoniant Duw ac
iechydwrïaeth Encidiau dynion. Ond er cael o
honynt eu hewyllys ar y dywarchen ddacarol
honno, Ehedodd y rhan werthfawroccaf o hon-
aw yn ddiogel o'u crafangan hwynt, a throsg-
lwyddwyd hi'n ddiangol i Gaerw gogoniant, lle
mae'n mwynhau anorphen orphwysla a dedwy-
ddwch.

Claddwyd ei Esgyrn ef a weddillasei'r tân yn
agos at y fann y byddai arferol o bregethu; a
mudwyd hwynt ymhên hir a hwyr ar ol hynny i
Venetia yn Ital; lle maent etto (yn ol arfer goel-
grefyddol y *Pabyddion*) yn cael mawr addol-
iant a pharchediggaeth, ac ynteu wedi ei ddethol

yn Amdeffynwr y llywodraeth honno. Felly y
mae Eglwys *Rusain* (tan rith anrhydedd) yn
gwneuthur mwy o ddirmyg i goffadwriaeth y
seinctiaid hyn, nag a allai eu herlynwyr wneuthur
i'w cyrph pan oeddynt ar y ddacwr, gan
eu cyffelybu hwyr i'r gwag-Dduwiau (sefy Cy-
threuliaid) y byddai'r Cenhedloedd digred yn
ymddiried wrthynt. Adeiladwyd yn *Venetia* Eg-
lwys enwog er parch iddo, yr hon o herwydd ei
gwycheder a'i hadeilad gorcheftol oedd un o'r
Eglwysydd ardderchocaf ynghred.

Merthyrwyd ef ar y pummed dydd ar hugain
o fis Ebrill, ynghylch diwedd ymmerodraeth
Nero, lennyd o flynyddoedd ar ol marwolaeth
ei Athraw *St. Petr.*

Diwedd Buchedd *St. Marc*

Buchedd *St. Luc*, yr Efangylwr.

ST *Luc* yr Efangylwr a anwyd yn *Antioch*,
Mam-Ddinas Syria. Tref enwog oedd hon-
no gynt, oblegyd gwycheder ei thrigolion. Cy-
foethogrwyd ei Masnachwyr, ac yn enwedig o
herwydd mai hi oedd mam-fedydd y Christ'no-
gion

gion oll, canys yno y galwyd Disgyblion Chrif
gynta'n Grist'nogion. Yr oedd yno Brif-yſgol
Athronddŷſc, lle dygwyd St. *Luc* i fynu mewn
dysgeidiaeth ragorol; ac f'a drammwŷodd
hefyd i ylgolion *Groeg* ar *Aipht* er cael ychwaneg o
Ddoethineb a dealltwriaeth. Ae o herwydd mai oter
yw pob gwybodaeth oni wneir rhyw ddefnydd
llesol o honi, f'a'mroes St. *Luc* i wneuthur y
goreu o'i gyfarwyddid wrth ymarfer a cheltyddŷd
Phyfygwriaeth. Phyfygwr y *Corph* ynteu ydoedd
nes darlod i Dduw ei alw i fod yn feddyg
Eneidiau hefyd.

Profelyt *Jddemig* o ran crefydd oedd, ac y
mac *Theophylact* yn mynegi ei fod yn *Jerusalem*
yn dysgu athrawiaethau'r *Hebraeid*, er mwyn ei
gymhwŷo i iawn ddeall y Gyfraith a'r Prophwŷdi.
Rhai a ddywedant megis y tyftiolactha'r un
Theophylact ei fod yn un o ddisgyblion ein
Hiachawdr, ac mai *Cleophas* ac ynteu oedd y ddau
ddisgybl a gyfarfu a'r *Jesu* ar y ffordd wrth
fyned i *Emmaus*. Ac nid ydŷw hynny lwyr
anhebygol, gan fod St. *Luc* yn enwi *Cleophas*
heb ſôn am enw'r disgybl arall (wrth yr hyn y
gallwn feddwl ei fod o ran gorchwylledd yn
celu ei enw ei hun) a chan ei fod hefyd yn
adrodd eu hymddiddanion air yn air, pan nad
ŷw St. *Marc* ond crybwŷll yn unig am yr
ymgyfartod hwnnw. Ac er bod St. *Luc* cystal â
cbyfaddef nad ydoedd ef yn gweled gwehred-
oedd

oedd Christ nag yn gweinidog y gair or dechreu-
ad, etto nid yw hynny wrthwyneb-chwedl yn
y byd i rwystro i ni goelio y gellid ei droi ef
i'r ffydd yn ddiweddarach, ai fod yn ddifgybl
i Grist ryw amser cyn ei ddioddefaint. Pa fodd
bynnag nid yw hon ond sail egwan i ddyfaw-
dwyr diweddar i wrthwynebu hên Arthrawon
oni bai fod ganddyn well rhefwm i adeiladu
eu tybygoliaeth arno. *Luc. 1. 2.*

Taeru er hynny y maent mai *St. Paul* a'i hy-
nillodd ef i'r ffydd yn *Antioch*, tra bu ef yno'n
pregethu gyda *Barnabas*. Ond pa furt bynnag y
mae hynny'n bod, mae'n ddiammen fod *St.*
Luc yn gynnorthwywr i *St. Paul* yn ei weinido-
gaeth; a myned o hono gydag ef o *Troas* i *Ada-*
cedonia; ac y mae'n debyg iawn ei fod yn gy-
frannog o flinderau'r Apostol yn *Philippi*, er ei
fod o ran gwylder a gostyngedd rwydd heb
grybwyll am ei enw ei hun, pan yw'n ddigon
chwannog i fynegi dioddefiadau a Duwioldeb
Silas.

Pan ddaethant i *Achaia*, *St. Luc* (fel y ty-
ftholaetha *St. Jerom*) a 'sgrifennodd ei Efangyl,
y mae'n ei hanrhegu i *Theophilus*, Gwr enwog
(medd *Theophilus*) neu Dywylog o *Antioch* a
ymchwelwyd i'r ffydd ac a fedyddiwyd gan yr
Efangylwr ei hun. Ac y mae'n cyflwyno iddo
r Efangyl yma, nid yn unig er tyftholaeth o an-
rhydeddus barchediggaeth, megis yr arwyddocâ
wrth

wrth ei alw ardderchocaf *Theophilus*, eithr he-
 fydd fel y cai wybod sicrwydd am y pethau'r
 addysgafid ef ynddynt. Tybia rhai mai *St. Paul*
 yw awdur yr Eſangyl yma, ac na wnaeth *St. Luc*
 ond ei 'ſgrifennu hi o enau'r Apostol Ond y
 mae hynny'n wrthwynebol i ciriau *St. Luc* ei
 hun, pan yw 'n dywedyd gael o hono wybod-
 aeth or pethau hyn, megis y traddodasant hwy
 iddo, y rhai oeddynt o'r dechrenad yn gweled ac
 yn weisidogion; wrth yr hyn y mae'n eglur nad
St. Paul a'i cyfansoddodd hi; yn enwed g os
 ystyriwn tod yr Apostol yn dywedyd am yr Eſ-
 angyl a bregethud ganddo ef, nad gan ddynion
 y derbyniafei ef hi, eithr trwy ddigytirwng ddad-
 cuddiad Jesu Grist, yn yr Eſangyl hon y mae'n
 portreïadu'n bennaf y pethau a berthynant i
 swydd offeiriadol Jesu Grist, ac am hynny y
 cyfaddasir iddo'r llô neu'r ych yn *Ezechiel* ar
Dadcuddiad. canys megis y cyffelybur *St. Mat-*
thew i *myneb dyn* o ran ei fod yn mynegi dyn-
 dod Christ &c, *St. Marc* i'r Llew o ran ei fod
 yn dadcan mawrhydi ei Frenhiniaeth, a *St. Joane*
 i Eryr yn ehedeg i entrych awyr i ganfod ar-
 dderchowgrwvdd y Duwdod, felly y llô yw cy-
 ffelybiaeth *St. Luc*. Canys megis y byddai'r o-
 ffeiria d ran y Ddeddf yn offrymmu gwartheg
 yn aberthau i fodloni am bechod, felly Christ a
 ddileuodd ein pechodau nid trwy waed llo i
 theirw, eithr trwy'r aberth o hono'i hun, a

hyn y mae *St. Luc* yn ei fynegi 'n helaeth yn ei Efangyl; lle mae hwyd yn traethu am lawer o bethau ni chrybwyllafid gan *St. Matthew* a *Marc*.

F'a ddilynodd *St. Paul* o hynny allan yn ei ymdeithiau hirfaith, a fu weinidog gwasanaethgar iddo yn yr holl flinderau a'r gwrthwynebion a'r rhwystrau a syrthiafant arno yn *Jerusalem* a *Cesarea*. F'aeth gydag ef yr ffordwy beryglus honno wrth dreiddio o *Cesarea* i *Rufain*, lle dartu iddo ei wasanaethu et ddwÿflynedd ac ynteu'n garcharor, i ddiwallu ei angenrheidiau, i gyflawni'r dyledswyddau crefyddol a berthynant i'w weinidogaeth, ac i fyned yn gennad oddiwrtho at Eglwyllydd eraill; gan ymddwÿn megis cydymmaith cynorthwyol i *St. Paul*, a gweinidog ffyddlon i Griftwr plannu'r Efangyl, a chyfarwÿddo dynion i iechydwrriaeth. Yn gymmaint a'i fod yn gŵ iawn gan yr Apostol; yr hwn sy'n ei gydna-bod yn gŵd-weithiwr, ac yn ei alw *Luc* y Phisgywr anwyl, ar brawd yr hwn y mae ei glod yn yr Efangyl trwy'r holl Eglwys.

Gwedi penn y ddwÿflynedd y bu *St. Paul* yn garcharor yn *Rufain*, y gorphennodd *St. Luc Actau* neu weithredoedd yr Apostolion. Yn y llyfr hwn y mae'n gosod allan beth o hanes, ymarweddiad a gweithredoedd a dioddefiadau rhai o'r Apostolion Pennaf, yn enwedig *St.*

Paul

Paul. Ac yr oedd achos da iddo fynegi'n he-
laeth am hanes yr Apostol hwnnw, gan ei fod
yn ei ddilyn ei yn wastadol ac felly'n ddigon
cydnabyddus ag ef, ac ai holl ymddygiad a'i
weithredoedd. Eithr y peth y mae'n dal mw-
af arno yw'r gwyrthiau ar rhyfeddodau a
wnaethpwyd trwy ddwylo'r Apostolion. Ca-
nys y rheiny oedd y sictrwydd goren am Ad-
gyfodiad Christ a gwirionedd y Grefydd Grist-
'nogol.

Mae *Hirſenius* yn meddwl farw o *St. Luc*
yn *Rhufain* ynghylch diwedd y ddwý flynedd y
bu *St. Paul* yno yngharchar; ac mai dyna'r
achos a wnaeth iddo beidio ag adrodd dim
ynghwaneg o Hanes yr Apostolion. Eraill a
ddywedant ymadel o hono a *St. Paul* yngh-
ylch yr amser yma, a myned o hono i *Galatia* a
Dalmatia, neu medd rhai, i'r *Aipht* a *Lybia* i
bregethu'r Eſangyl. Eithr os gwir yw mae y-
chydig cyn ei ferthyrddod y 'sgrifennodd *St. Paul*
ei ail Epistol at *Timotheus*, mae'r ddwý blaid
yn camgymmerŷd. Canys y mae'n ddiam-
meu fod *St. Luc* gydag ef y pryd hwnnw. Ac y
mae i ni achos da i feddwl nas gadawodd efe
mono nes gorphen o *St. Paul* ei yrfa, a choro-
ni ei weinidogaeth trwy golli ei benn er ei mw-
yn hi. ac nid anhaws i ni feddwl hyn er bod
rhai'n rhyfeddu na buaſei *St. Luc* yn mynegi
mwý o hanes yr Apostol, os bu ef yn byw
gydag

gydag ef yn hir o flynyddoedd gwedi gorphen
ei *Actau*, o ran mae'n ddigon o ateb i hyn-
ny o wrthwyneb-chwedl, ddywedŷd na welodd
yr yspryd Gân yn anghenrhaid ddadcuddio i
ni ddim ychwaneg o weithredoedd yr Apосто-
lion yn yr ysgrythur yma, ac yr oedd hyn yn
llawn ddigon i ddangos gyflawni'r Brophwŷd-
oliaeth a ragfynegodd y deuai *Gyfraith* y Me-
ssian *allan o Sion, a Gair yr Arglwydd o Jerusa-*
lem. O d nid yw anghyffelybol y gallai ef dra-
mwy trwy'r gwledŷdd hynnŷ neu rai o hon-
ynt, a bod hefyd yn *Italia* a *Macedonia* gwedi
marwolaeth yr Apostol, os gwir fyw o honaw
tan fwy na phedwar-ugain-mlwydd o oedran,
fel y tyfhiolaetha *St. Jerome* a *Nicephorus*. *Ejay*.

2. 3.

Ei farw dwatchesen ef oedd *Tir Groeg*, lle
gwedi iddo bregethu'n llwŷddianus, a bedyddio
rwyfgen o'r trigolion y daeth haid o'r Anffy-
ddloniaid ar ei wartha ef, ac a'i lluscasant ef
i'w ferthyru a chan na chawfant groes yn ddi-
gon buan wrth eu dwylo, hwŷ a'i crogasant ef
ar bren oliwydden.

Megis Efangylwr a Historiawr yr oedd yn gy-
wir ac yn ffyddlon yn ei Draddodiadau, a chy-
menddoeth yn ei ysgrythyrau; megis gweini-
dog yn dlytal ac yn otalus am iechydwrïaeth
Eneidiau; megis *Christian* yn dduwiol ac yn
rhinweddol yn ei ymarweddiad; Ac 'fe a goro-
nodd

oedd y cwbl wrth ddiodde'n ammyneddgar er
yſtiolaeth ir Eſangyl a bregerhalei, ac a gy-
noeddalei ef ir holl fyd.

Diwedd Buchedd St. Luc

Buchedd St. Barnabas, Apoſtol y Cenhedloedd

ST. Barnabas (a elwid ar y cyntaf *Joſes* neu
Joſeph) oedd Iddew o lwyth *Leſi*, a Cyp-
riad o Genhedl. Yr Apoſtolion a'i cyfenwaf-
ant ef *Barnabas*, yr hyn o'i gyfieithu yw *Mab*
diddanmch, oblegyd fod ganddo roddiad rago-
rol i firioli'r Cystuddiedig a chyſſuso'r gwei-
niaid. Canys gwr ydoedd o naturiaeth add-
ſwyn, hynaws doſturiol, digon hawddgar a
rhwyddlân i faddeu; ac er hynny o wynepryd
ofnadwŷ anrhydeddus, ac yr oedd iddo gariad
a chymmeriaeth mawr gyda'r Apoſtolion a'r
holl Eglwŷs Grist'nogol.

Ni a ddarlennwn ei fod ef yn un o'r deg-
disgybl a thri-ugain; a rhai a dybiant mai ete
oedd y pennaf o honynt. Yr oedd hefyd yn u-
chelwr neu berchen Tir, nid o gyfran y *Leſi-
aid*, eithr o'i etifeddiaeth treftadawl ei hun yn
Ynys

Ynys Cyprus. A phan welodd fod angenrheidi-
 diau'r Eglwys yn gofyn, i'ai gwerthodd yn
 syberlân, ac a ddug yr arian, ac a'u rhodd-
 es wrth draed yr Apostolion i'm cyfrannu
 gyfreidiau'r *Saint*. Gwnaeth pawb o'r Christ-
 nogion goludog yr un peth yr amser hwnnw,
 gan ymadel yn ewyllysgar a'u meddiannau er
 diwallu eu brodyr anghenus. Eithr Canmolin
Barnabas yn enwedig, naill ai o herwydd fod
 ei Enieddiaeth ef yn fwyaf, ai oblegyd mai efe
 oedd y cyntaf ar rhwyddaf o honynt a ddang-
 osodd ei garedigrwydd a'i haelioni i'r Eglwys.
 Ac er nad ydym ni rwymedig yr awrhon i gy-
 frannu'n holl feddiannau bydol er dianghenu'r
 tlodion, o ran bod yr eglwys, i Dduw bo-
 diolch, mewn gwell Cyflwr nag yr oedd hi'r
 pryd hwnnw, er hynny f'a ddylai Elamplau'r
 Seintiau elusengar hyn a ymadawfant ar cwbl,
 ein hannog ninnau i ymadel a rhyw gyfran o'n
 da, an gormodedd or hyn lleiaf er mwyn cy-
 northwyo a dianghenu aelodau gweiniaid Christ.
Eus. L. 12. Lib. 2. C. 1. Art Eccl Angl 38.

Haelioni *St. Barnabas* a'i rinweddau Christ-
 nogol, a yunillodd iddo barch a chariad yn
 Eglwys Jerusalem, lle trigodd efe gwedi gwer-
 thu ei dir yn *Cyprus*, yn gymmaint pan ddaeth
St. Paul yno ymhen tair blynedd wedi ei droe-
 digaeth â dar fod i *St. Barnabas* ei ddwŷn ef i
 gymderhas yr Apostolion, y thai o ran ei gyn-

ddeiriog

iddeiriog gicidd-dra or blaen, ni fynnent dder-
byn mono, gan ofni mai rhagrithio'r ydoedd,
a chwennych yn rhith cyfaill cael cyfle i fod yn
beryclach gelyn iddynt.

Eithr *Barnabas* wedi cael siccrwýdd o'i bur-
deb a'i hydra'n enw'r Jesu yn *Damascus*, a
synegodd hynny i'r Apostolion. a 'nhwythau
ar ei air ef a groesawasant *St. Paul* ac a'i der-
byniasant i'w Cyfeillach.

Pan wascarwýd yr Eglwýs ar farwolaeth *St.*
Stephen, rhai or disgyblion aethant i wared i
Antioch, ac a bregethasant yr Efangyl i'w cýd-
wladwyr yr Jddewon; ac a ynnillasant lawer
i'r ffýdd nid yn unig o honynt hwy, eithr or
Cenhedloedd hefyd, y rhai wrth weled y rhy-
feddodau a wnaethant a dueddwýd i gredn'r
Athrawiaethau a draddodasant. Pan glybu'r
Apostolion oddiwrth droedigaeth y Ddinas
fawr honno, danfonasant *Barnabas* megis un o'r
rhai cymmwyfaf i berffeithio'r hyn a ddech-
reuafid ynddi. Ac ynteu wedi gweled o hono
lwýddiant yr Efangyl yn eu plith, a nerthol
weithrediad gras Duw yn eu calonnau a'u bu-
cheddau a lawenychodd yn ddisfawr, ac a'u
cynghorodd hwynt yn ddisrifol i ymlynu wrth
yr Arglwýdd Jesu, ac i barhau'n ddiysgog yn
ei ffýdd a'i wasanaeth ef trwy lwýrfrýd calon.
Duwiol Annogaethau *St. Barnabas* a'chwane-
godd nifer y ffyddloniaid yn *Antioch*. Ac nid
rhyfedd

rhyfedd hynny, gan ei fod yn wr da, yn gwisg ymgais am iechydwrïaeth Encidiau, ac yn llawn o'r yspïrd glân ac o ffydd. Yr oedd hetyd yn Brophwyd ac yn ddyf-gawdr, ac y mae Cymmanfa cyngor yr Aqostolion yn rhodi iddo hyn o ganmoliaeth, sef, mai Gwr ydordd a roesai ei Enaid, a anturiafci ei hoedl tros Enw'r Arglwydd Jesu, ac a gwbl-ymroesai i laturio yngweinidogaeth y gair.

Gwedi aros o *Barnabas* ennvd yn *Antioch*, f'a welodd fod yn rhaid iddo wrth gynnorthwywr i gwblhau troedigaeth y trigolion, ac am hynny aeth i *Tarsus* i geisio *St. Paul*, yr hwn oedd wr dysgedig a phregethwr rhagorol; ar ddau mewn blwyddyn o amser a ymchwelasant y rhan fwyaf o bobl y Dref; y rhai ymhenn ychydig wedi a ddangosasant arwydd hynod o burdeb eu troedigaeth, wrth anton bob un yn ol ei allu, gymmorth i'r tlodion yn *Judea*, pan oedd newyn trwm yn cystuddio'r tlodion yn y wlad honno. *Barnabas* a *Phaul* a hebryngasant yr Elusenau hynny i *Jerusalem*, a phanddychwelasant yn ol, hwy a ddygasant gyda hwynt *Joan Marc*, nai fab chwaer i *Barnabas*.

Yn ol hyn hwy a urddwÿd eill dau ag awdurdod gyflawnach, i fyned i bregethu i'r Cenhedloedd mewn gwledydd eraill, trwy yspysol orchymmyn yr yspïrd glân, ac arddodiad dwylo Eglwyswyr *Antioch*. Ac o'r achos yma y cyf-

rifer

nisir *Barnabas* yn Apostol yn yr ysgrythur lân,
 ac y ceir w'r Eglwys ei wylef megis Apostol.
 Trammwyatant i *Cyprus*, a threiddialant oddi-
 yno i *Perga* yn *Pamphnia*, lle'r ymadawodd *Joan-*
Marc â hwynt; a hwythau aethant rhagddynt
 i *Iconium*, *Lysra* a *Derbe* yn *Lycania*, lle am
 iachau dyn Clôff yr anrhydeddwyd hwy megis
 Duwiau, ac y galwyd *Barnabas* *Jupiter* Penna-
 eth yr Eulunod, o ran ei fod o gorpholaeth rym-
 mus, ac yn hards yr olwg arno; ond ni chaw-
 fant ymhen ychydig, yno ond croclaw oedd wa-
 eth. Hwyl a darawsant with lawer o flinderau yn
 yr ymdaith honno, ac er hynny aethant trwy'r
 cwbl ag ammynedd ddifigl, a chalondid dewr-
 wych, dianwadal. Ac wedi gorphen ei weinido-
 gaeth yn y frô honno, hwyl a ddychwelasant
 eilchwel i *Antioch*; ac a aethant oddyno drach-
 efen i *Jerusalem* i geisio barn yr Apostolion am
 yr ymryson a dyfaisi'n *Antioch* ynghylch enwa-
 ediad, lle cydnabuwyd hwynt yn Apostolion y
 Cenhedloedd gan *Jaco*, *Petr*, ac *Jaon*, y rhai a
 roddasant iddynt ddheu ddwylo cymdeithas fel
 yr elai'r ddau hyn at y Cenhedloedd, ar lleill at
 yr Iddewon.

Gwedi dychwelyd o honnynt o *Jerusalem* i *An-*
tioch daeth *Petr* hefyd yno, ac yn ol ei Esampl
 ef yn ymwrthod a chyfeillach y Cenhedloedd,
 dygpwyd *Barnabas* hefyd i'r un rhagrith. Eithr
 ar lymdost gerydd *St. Paul*, 'fe ddartu ir ddau
 wellhau

St. Barnabas

wellan o hynny allan. As er cylliolaethu hynny, cydrys
nid ddr. Barnabas i ffrwyd gyda'r hen gyf. Barnabas i ymweithio
ar Eglwydd Cenhedlig y pryncasent ynddlyn. Ond gan fod
Barnabas yn chwennych dwyn Ioan-Marc ei Nai yn weithdog i
gorchwyl hwnnw, a St. Paul yn anwylysgar i hynny, oblige
diant o honau oddiwethynt or blasen yn Paphlaria: hwy a ma-
dwiant ar hynny o ymrasael, ac aeth St. Paul gyda Silas i
Cyprus a Cilicia, a Barnabas gyda Ioan-Marc i Cyprus.

Ni wahanodd eu hymadawriad na'u cariad i'w gilydd na'u
hancanton i bregethu'r Efwngyl. Canys yr un Athrawiaeth a
gyhoeddodd pob un o'r ddau arwydd o bouynri amryw bla-
dydd, ac y mae Theodoret yn mynegi ddarfod i hwn ddychwal-
yd drachefen at St. Paul, a myned yn gennad oddiwetho gyda
Titus i Cyrius, ac yn wir nrd yw anhebig fod hwn gyda
Apostol pan ysgrifennodd ef ei Epistol cyntaf at y Corinthiaid,
megis y gallwn feddwl with i Cor. 5.9. ond nid oes mor egl-
uslet ficer am hynny. Ra fodd bynnag nid oes awdwr eafth-
mwyodd eis wledydd eraill gyda Cyprus gan ddarfod iddo fyw
rhn i'w ol omhlyt Jerusalem. Llabyddwyd ef or diwedd gan yr
Jddemion yn Salamis Dinas o Cyprus, a chadddwyd eis ffrwyd
chwarter milteyr i'r Dref hoano. Ddys.

Dywedir arno i'w ffrwyd Epistol Cyntafol at y Corinthiaid
on iddwyg lle mae'n dangos fod yr Efwngyl yn dilyn ddaen
i Gyfrach; a bod yn rhaid i'r Messia (yn o' daroganau'r
Droffwyd) gwmeryd arno ddyhol narutiseth a ddaedus am-
wlaeth &c. Ffitha ni ddarbyniwyd modd megis rhan os ffir-
thur lan, er bod llawer o Buif ddaen i'w Eglwys yn meddwl mai
Barnabas oedd yr Awdur. Ew. 2. 1. 22.

Taeir ffrwyd ddarfod iddo i'w ffrwyd Efwngyl yn llawn hon-
chweidan Celwyddog, ond gwaith rhyw gau-gredadyn ydyw
nid oiddo'r Apostol.

Cedwir ei wyl ef ar yr unfed dydd ar ddeg o fis Mchetha. Fe-
lly y mae i St. Barnabas megis i'r lleill of Apostollion, Gofa-
lantaeth amhuddeddad gan yd Eglwyd Ffrwyd i'r yd ddaen
Ddysen ei fod yn iselod ddaen gogonedus a'r Eglwys or-
fuddus yn y Nef; gan fod iddo ef ueblaw ei ffrwyd a'r ddaen
chad i'n achos yr Efwngyl, hawl dda, o herwyd ddaen ddaen
ymaddewid yd hachawd; yr hwa addwyddod, ac yn yr
addewid ddaen ddaen ddaen, er mwyd i'r Eglwys, a
ddarbyniwyd i'r Eglwys yn yd ddaen, ac yn yd ddaen ddaen
yd ddaen ddaen.

Wellan
Humph Davies of Gwynedd
Llanrhadau byddyn (Chap)

10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532

王

Syria & Cilicia, & Barnabas gydag Joan-Marc i Cyprus. 3:10

chwarter milleyr i'r Dref hogan. *Dafin.*

1840-1841. Old yr Awdur. En. B. 1. C. 27. 1840-1841. Old yr Awdur. En. B. 1. C. 27.

mid eiddo'r Apêrl. mewn brawdolaeth (500,000)

... ..

DATE: 11/11/1964

Lamprolaima diphysa (Chap.)

777
led
od
li
ys
na-
ait
u
t a
le-
opl-
yda
na'e
aid,
gl-
ang-
tyw
t yr
cwa

opi-
dan
u r
nar-
ay-
mai
10
nen-
lyw,
Fe.
offa-
202
or-
odd-
ohy,
er d
n, a
19
16
22
27